

KARLOVAČKI GOVOR

UVOD

0.1 Sve do sada nema ni jedne dijalektološke radnje koja bi se direktno bavila govorom užeg karlovačkog područja. Podaci o karlovačkom govoru u radovima kojima su prikazani govori nešto udaljenijih mjesta ne pružaju, ni po količini građe ni po načinu kako je ta građa izložena, ni približno realnu sliku karlovačkog govora. Te su radnje s gledišta suvremenoga pristupa dijalekatskom istraživanju i dijalektološkoj obradi i prilično zastarjele, bazirane na lingvističkim spoznajama s kraja prošloga stoljeća, pa bi pri jednoj suvremenoj rigoroznoj kritičkoj analizi bile izložene znatnijoj reviziji i dijalektoloških zaključaka i same građe. Misli se u prvom redu na radove Rudolfa Strohalala (npr. Jezične osobine u kotaru karlovačkom, Rad 146, 1901, 78 — 153. i 148, 1902, 1 — 50; Osobine današnjega stativskoga narječja, Izvješće Velike realne gimn. u Rakovcu za god. 1887-1891; Još nekoliko riječi o današnjem stativskom narječju, Nastavni vjesnik, I, 1894, 266 — 267; Još nekoliko riječi o naglasu u karlovačkom kotaru, Nastavni vjesnik, XII, 1904, 109), zatim na osvrt Vatroslava Oblaka na Strohalov rad o stativskom narječju (Archiv für slavische Philologie, Berlin, XI, 1888, 594 — 596) i na prilog Ivana Milčetića: Je li stativsko narječje kajkavsko? (Nastavni vjesnik, II, 1894, 94 — 96).

Noviji radovi (I. Brapca, S. Težaka, B. Finke i V. Barac, P. Ivića, A. Šojata i drugih) bave se nešto udaljenijim područjima pa mogu poslužiti samo za usporedbu s karlovačkim podacima. Pojedinačne napomene o ponekim karlovačkim dijalekatskim osobinama u nekim drugim radovima (npr. S. Ivšića i M. Hraste) navedene su samo zbog komparativnih dijalektoloških razloga.

Bilo je, dakle, potrebno i opravdano da se dijalekatski kompleks Karlovca i njegove okolice poblizje istraži i prikaže u svjetlu suvremenih dostignuća i naše lingvističke i naše dijalektološke znanosti. Uz financijsku pomoć Skupštine grada Karlovca i osobno zauzimanje njezina predsjednika Josipa Boljkovca, posredstvom Gradske biblioteke »Ivan Goran Kovačić« u Karlovcu i njezina direktora prof. Zlatka Pintara, a u dogovoru s prof. Ljudevitom Jonkeom,

direktorom Instituta za jezik JAZU u Zagrebu, to je istraživanje povjereno Institutu za jezik, a Institut je na taj posao uputio ekipu od dvojice dijalektologa: dra Božidara Finku i dra Antuna Šojata. Oni su na karlovačkom terenu proveli oko mjesec dana (ljeti 1966), istražujući i govore periferijskih sela i govor grada Karlovca, kako se manifestira i kao kolokvijalni karlovački jezik i kao jezik različitih slojeva stanovništva.

Rezultate svojih istraživanja oni sada iznose u ovom radu, uvjereni da bi istraživanja trebalo proširiti i na šire područje karlovačke općine, pa i dalje, kako bi se moglo odrediti pravo mjesto tih govora u sklopu cjelokupne dijalektološke slike našega jezika. Istraživanje i obradba posebno su bili otežani zbog činjenice što se na terenu karlovačkih govora nalazi i govor samoga grada Karlovca, u kojem se susreću i prožimaju ne samo različite osobine istoga dijalekta nego strukturalno različiti dijalekti koji u općoj dijalektološkoj klasifikaciji pripadaju svim našim osnovnim narječjima: čakavskom, kajkavskom i štokavskom. Iz njihove simbioze razvio se današnji općekarlovački kolokvijalni jezik, ali je različit udio tih narječja, odnosno njihovih dijalekata koji se sastaju oko Karlovca i u Karlovcu, u formiranju općekarlovačkoga kolokvijalnog jezika, pa i govora njegovih periferijskih sela i naselja. Primarno čakavska podloga dalekosežno je infiltrirana kajkavskim elementima, a tako formiranu čakavsko-kajkavsku dijalekatsku jedinicu u znatnoj je mjeri zapljusnuo štokavski nanos, tako da se neka periferijska sela ili poneki slojevi gradskog stanovništva mogu smatrati poluštokavcima.

0.2 Karlovac je, i po svom postanju na tromeđi čakavskog, kajkavskog i štokavskog dijalekta i po suvremenom brojčanom odnosu njegovih stanovnika — nosilaca svih triju naših dijalekatskih tipova i čakavsko-kajkavskih starosjedilaca — možda ne izuzetna, ali ipak prilično rijetka mješavina različitih naših dijalekata. U suvremenom gradskom kolokvijalnom jeziku koegzistiraju dvije osnovne grupe: čakavsko-kajkavska i štokavska. Prvoj pripada relativno tanak sloj starinačkog hrvatskog stanovništva i velik broj naseljenika iz bliže i dalje karlovačke okolice s čakavsko-kajkavskom, kajkavskom ili čakavskom govornom bazom. Ti se doseljenici obično već u drugoj generaciji potpuno stapaju sa starosjediocima i ne čuvaju ni jedne govorne osobine koja bi ih od njih odvajala. Druga je grupa štokavska, koje su nosioci ne samo brojni direktni doseljenici, pretežno s Korduna, Banije i Like, nego i karlovački štokavci čiji su preci u znatnijem broju počeli dolaziti u Karlovac već u 18. stoljeću. To je karlovačko stanovništvo, bez obzira na vrijeme provedeno u sredini sa starijim jezičnim osobinama, novoštokavsko, ljekavsko, sa svim bitnim karakteristikama štokavskog dijalekta.

Te se dvije grupe u svakodnevnom kontaktu prožimaju i djeluju jedna na drugu. Međutim, štokavski govori, poduprti prestižom književnog jezika, snažnije djeluju na starinačke govore nego što oni unose svoje elemente u karlovačku štokavštinu. Saobraćajni govor mlađe generacije čakavsko-kajkavske baze u mnogim se pojedinostima udaljio od govora starijih Karlovčana sve više preuzimajući štokavske karakteristike. Srednja i starija generacija Karlovčana čvršće čuva u svom saobraćajnom jeziku mnoge karakteristike karlovačkog čakavsko-kajkavskog tipa svoje okolice, kakve su izložene u ovoj radnji, ali isto tako su i mnoge osobine njihova jezika bliže štokavskima nego

osobinama seoskih govora oko Karlovca. Dakako, sve generacije Karlovčana i međusobno utječu na govorni izraz svih pojedinaca, pa se tako formirao karlovački gradski govor, koji se, i pored svih štokavskih ili čakavsko-kajkavskih elemenata, razlikuje i od štokavskih i od neštoškavskih govora svoje okolice, a podjednako tako i od književnog jezika.

U tom gradskom govoru primjećuje se u nekim pojavama, pored utjecaja književnog jezika i štokavskog dijalekta, i utjecaj tzv. kajkavske koine, bazirane uglavnom na zagrebačkoj kajkavštini. Ta je pojava psihološke i sociološke prirode — kao obrana od poplave štokaviziranja jer seoske karlovačke govorne osobine nisu dovoljno »fine« i »nižeg su socijalnog ranga«, pa prodiru kajkavski oblici s tradicijom i s »rangom« i tako se karlovački obrazovani ljudi povezuju s ostalim kajkavcima. Donosimo nekoliko potvrda te pojave: *buš dđšel* (karl: *buš dđšal*), *nākaj si to mētnul* (karl: *mētnul*), *dē* : karl. *kādi* : štok. *gdjē* — *dē*, *ispitīva se* : karl. *ispitūje se*, komp. *gōrje* : karl. *gōre*, *nīs* : *nīsam*, *dš* : karl. *ōčeš*, *z mēnom* : karl. *s mēnom*, *dđjdi nazāj* : karl. *dđjdi nazād*, *dđjdes sūrra?* : karl. *češ dđjt?*, *buš dđšal?*, *fēst* : karl. *jāko* itd.

Međutim, to su najmlađe pojave u karlovačkom govoru i one još nisu znatnije djelovale na nj, pa se o nekim strukturalnim promjenama ne može govoriti. Strukturalne promjene karlovačkoga gradskoga govora prouzrokovao je zajednički život s predstavnicima štokavskoga dijalekta, pa su glavne karakteristike koje ga odvajaju od seoskog zaleđa štokavskoga karaktera.

S druge strane, i karlovački gradski govor štokavske baze (ako ne uzmemo u obzir najnovije doseljenike koji još imaju neizjednačene originalne osobine kraja iz kojeg su doselili) prihvatio je neke elemente starinačkoga karlovačkoga govora, osobito u leksiku, ali i u gdjejoj akcenatskoj, fonetskoj, morfološkoj ili sintaksoj osobini. U najmlađih generacija obiju grupa sve se više gube razlike, dok su u starijih razlike ipak znatne. Sve to čini dijalekatsku sliku Karlovca još zamršenijom, a samo istraživanje i obradu govora Karlovca i okolice još odgovornijim poslom. U tom svjetlu treba gledati na uloženi trud da se karlovački govor prikaže što preciznije i što objektivnije.

0.3 Karlovački gradski govor čakavsko-kajkavske baze ispitivan je u ljudi različita spola, starosti, zanimanja, školovanja, u onih kojima su obitelji nezapamćeno otkad starosjedilačke i u onih koji su se pred nekoliko desetaka godina ili još kasnije doselili u Karlovac. Ovdje ne navodimo imena brojnih ispitanika, jer bi se njihov popis oduljio, a kako ni jedan ispitanik nije bio »glavni«, tj. koji bi dao pretežni dio govornih podataka (jedino se tako može precizno istražiti gradski govor, frekvencija, varijacije i mogućnost ostvaraja njegovih osobina u različitim govornim i socijalnim slojevima stanovništva), nepotrebno je da se bilo tko izdvoji.

Karlovački štokavski govor u ovoj prilici nije do tančina istraživan, pa se njegove glavne karakteristike donose uglavnom prema podacima dobivenim od ispitanika Milana Radeke i Stojanke Ogrizović i njihovih ukućana.

Zbog njihova velikog broja ne navodimo ni ispitanike iz karlovačkih sela. Svim ispitanicima, kao i ostalim stanovnicima grada Karlovca i sela u njegovoj okolici koji su nam u ovom odgovornom poslu pomogli najsrdačnije se zahvaljujemo.

1.0 U fonetskim karakteristikama karlovačkih govora ogledava se, kao i u drugim govornim osobinama, prisutnost različitih govornih slojeva, jednako u vertikalnom, dijakronijskom presjeku, kao i u suvremenom sastavu stanovništva. U gradskom govoru čakavsko-kajkavske baze vokalni i konsonantski fonemi izjednačili su se sa štokavskima, u seoskim govorima oni odaju čakavsko porijeklo, s nekim karakteristikama kajkavskog dijalekta. U mladim ispitanika i na selu jak je utjecaj štokavske fonetike, jednim dijelom preko književnog jezika, a, vjerojatno, još više zbog neprestanog kontakta s nosiocima obližnjih narodnih štokavskih govora.

Fonološke karakteristike

1.1 Inventar fonema

Vokali:

i e (e) a o (o) u

Konsonanti:

bezvučni: p t k c ć č s š f

zvučni: b d g (đ) z ž

sonorni: m n r l ʎ j ɲ v

Akcenti:

˘ ˘ (tonalni)

Fonemi /e/ i /o/ sve više gube svoju razlikovnu funkciju, a /d/ je dobiva.

1.2 Fonem /i/ u kratkim se slogovima najčešće realizira otvoreno, s nešto olabavljenom artikulacijom, na čakavski način, otprilike kao englesko ili njemačko kratko *i* ([I]). U nenaglašenim slogovima *i* se često reducira, a može i nestati: [prekʎnəl, kədə] -Bo, [čʎr] -Ra, [vʎdəl] -Du, [dʎm] -St, [dəvānəmu se] -Je, [vʎdlal] -Tu, Ra, Se, Bo, Je, Mo, Uš i dr., [kʎlko, tʎlko] -Bo, Je, drugdje običnije: [kʎlako, tʎlako]; [Tʎšlovəć] -Tu, [čʎtrə], pored: [čʎtʎrI] -DM, [sʎm, sʎmo] -Ba, Ga, GŠ i dr.

Fonem /e/ javlja se samo u dugim slogovima, fonem /e/ samo u kratkima, tj. oni su kontinuantne prvotno dugog, odnosno kratkog vokala. Svoju fiziološku prirodu zadržavaju i kad se u akcenatskim inovacijama karlovačkih govora kvantitativni odnosi promijene: Nsg. [žəna — žəna], Gpl. [žən — žən]. Fonem /e/ realizira se kao glas između *e* i *i* (»zatvoreno e«), a /e/ samo se pod akcentom fakultativno ostvaruje otvorenije nego štokavsko *e*, pa i tu je to često tek individualna karakteristika: [stəna, svəkʀ, dēte] -Bo, [mēd, pētək, tēle, lētve] -Hr, [dēlaš, čətri, kosʎšće] -Dr, [smēšano, mētʀ, tēče] -Tu, [iməna, stēpka, velʎu] -Go, slično i u drugim govorima.

Većina govornika u svim istraženim govorima često zanemaruje artikulacijsko-akustičku razliku, a u pojedinim selima i perifernijim naseljima ta je razlika gotovo potpuno nestala, tj. dva su se fonema stopila u jedan, i to /e/ (u GŠ, Ra, Du).

Slična je situacija i s fonemom /o/, koji se javlja u dugim slogovima, a kadšto i u kratkim slogovima na mjestu nekadašnjeg nazala *o* i sonantnoga *l*. Taj se fonem ostvaruje akustički i artikulacijski između vokala *o* i *u*, a tipična je njegova realizacija bliža glasu *u* nego glasu *o*, pa ćemo je u fonetskoj transkripciji bilježiti znakom [u] (otvoreno *u*). Takvo »otvoreno *u*« veoma se često distribuira na kraj fonetskog bloka, osobito u nastavku za 1. 1. plur. prez. (pored *o* i *u*): [divánimu se] ili u nastavku za instrumental sg. imenica ženskog roda, koji također može imati tri fonetska oblika: [ženim, ženim, ženóm].

U govorima karlovačke periferije i u gradskom govoru (a veoma često i u mlađih ljudi po selima) izjednačen je taj fonem sa [u] ako je refleks *o*, *l*, a sa [o] u drugim slučajevima, pa ti govori imaju sustav od 5 vokalnih fonema, književnog tipa:

[i] [e] [a] [o] [u].

U većini je istraženih govora na mjestu prvotnoga *o* glas *u* u ličnoj i pokaznoj zamjenici *ün*, *üna*..., *unáj*, *uná*..., prilogu *ünda* i u preuzetom kajkavskom liku *küliko*, *tüliko*.

Vokalnim fonemima pripada i /r/ u slogotvornoj funkciji. U toj se funkciji /r/ obično realizira bez popratnog vokala: *dřva*, *prvi*, *vř(h)na*, *svěkr*, ali pored: *čřn*, *čřv* i: [čřv, čřn, čřv, čřn] (v. t. 1.22).

Pored monoftonskih varijanata imaju fonemi [e] i [o] i diftonšku varijantu realizacije, u Borlinu: [ščer — ščēr, kokuš — kokuš] (Gpl.), Jelsi: [rúoža — rúoža — rúža, rúona — rúna, lúojtre, müela, ženüe] (Gsg.), Hrnetiću: [šieno, korēne, šcier — šēno, korēne]. U nešto udaljenijem stativskom govoru diftongiraju se i [u]: [čúcak], [i]: [trēi, lēipo, spēi] (imperativ), (a): [dvua], pored [čúcak, trē, lipo, spimo, dvā], a, dakako, i [e] i (o) najčešće se ostvaruju kao diftonzi: [štiena, pšesak, ženüe] (Gsg), [riebra] (Npl), [přet, šiest, šiedmi, zteře, grúode, rogúov, vragúov] (Gpl), [mazúol, gñuoj, küost, úosmi].

1.3 Konsonantski fonemi karlovačkih govora po artikulacijsko-akustičkim osobinama isti su kao u književnom jeziku, ali im je broj nešto manji (nedostatak fonema [g] i [d] ili tek sekundarna restitucija samo jednoga od njih, koji se približno ostvaruje kao *d*; sporadično izjednačivanje [č] i [ć] u srednjem *ć* — tako je i, sekundarno, srednje *đ* prema *g* i *d* — u pojedinim govorima; nefonološka vrijednost glasa *h*), a i njihova je distribucija nešto drugačija.

Karakteristika je karlovačkih govora da se u distribuciji konsonantskih fonema izbjegava slijed dvaju eksploziva (*tica*, mjesto *ptica*, primjere v. u t. 1.24) ili eksploziva i sonanata iza afrikata (*Švaraškiña*, *rušnik*, *ošt* — *ošta* mjesto *Švaračkiña*, *ručnik*, *ošt* — *ošta*, druge primjere i potanju obradbu v. u t. 1.27).

Ispred nastavka *-i* u D -L sg. imenica ženskog roda i u Npl. imenica muškog roda ostaju velari nepromijenjeni: *rüki*, *güşki*, *na nõgi*; *öblaki*, *břki*, *težáki*, *krľáki*, *oböjki*, *rögi*, *plügi*, *prägi*.

Ni deminutivni sufix *-ica* često ne prouzrokuje promjenu velara: *rükica* (pored: *rüčica*), *güşkice*.

U gradskom se govoru, kao i u mlađih ispitanika u periferijskim naseljima, promjena često provela: *na rüci*, *na nõzi*, *seläci*, *težáci*, *güşčica*.

U svim je govorima sačuvan rezultat II. palatalizacije velara u imperativu: *spěci, rěci, istũci, odsĩci, pomõzi* — *spěcite, rěcite, pomõzite* (odnosno: *spěcte, spēste...*, v. t. 1.27).

1.4 Sela na cesti prema Stativama (Jelsa Gornja i Donja, Borlin), pa i same Stative, izgubila su u velikoj mjeri razlikovanje glasa *č* i *ć*, pa su se oba ta glasa tako stopila u »srednje« *č*. Ipak poneki, obično stariji, ispitanici razlikuju te glasove i upotrebljavaju ih kao sredstvo za međusobno semantičko razlikovanje riječi, dakle u njih su oni dva različita fonema. Slično je stanje i u Hrnetiću, Novakima, Drežniku, Gracu i u periferijskim naseljima Dubovcu, Rakovcu, Gazi, Gazi-Strugi, Baniji. U svim tim govorima realizira se *ć* u skupini *šć* otprilike kao štokavska afrikata *ć*.

U drugim su istraženim naseljima *č* i *ć* dva različita fonema; u Turnu, Goljaku, Kamenskom, Gornjoj i Donjoj Švarči glas je *ć* afrikata, a u selima uz istočnu obalu Kupe (Ušće, Donje Mekuše, Vodostaj) eksploziv čakavskog tipa ([tʰ]).

U gradu je stanje dvojako: ispitanici koji su pod većim utjecajem štokavskog narječja razlikuju *č* i *ć*, ostali ne.

1.5 Domaća zamjena za uneseno *ǵ* jest *ž*: *žěp, žigarica, svjedõžba, nãružba*. Dakako, svi ispitanici poznaju glas *ǵ* (ili [ǵ]) i mogu ga upotrijebiti, osobito u riječima prihvaćenim u novije vrijeme (*ǵon* : starijem *põplat, tũmplat; nãruǵba*).

Glas *đ* također je inovacija: *đũbar* (domaći: *ǵnõj*), *ãndel, rõden, rođãk, slãdi, grõde* — *grõžde* (o refleksu staroga *dʰ* v. t. 1.19, a o mogućnosti pojave *đ* u sekundarnim skupinama govori se u t. 1.21).

U govorima koji su izjednačili *č* i *ć* u *č* (v. prethodni stavak) izjednačeni su i *ǵ* i *đ* u zvuku *ǵ*.

Ni *đ* ni *ǵ* nemaju u seoskim karlovačkim govorima razlikovne funkcije, tj. nisu fonemi. Ipak se u mlađe generacije veoma često javlja *đ* mjesto *j* u položajima u kojima je *j* čakavsko-kajkavski refleks praslavenskoga **dʰ*. U gradskom govoru već je u velikoj mjeri prevladalo *đ*, preuzeto iz štokavskih govora ne samo na mjestu refleksa **dʰ* nego i u drugim slučajevima, i dobilo je fonološku funkciju: *đãk* : *jãk*. Glas *ǵ* nije ni u gradskom govoru fonem — javlja se isključivo kao individualna osobina pojedinaca, kao varijanta fonema [d] ili [ž].

1.6 Iako se često govori, konsonant *h* nije u fonološkom sustavu karlovačkih govora. U njih prodire iz književnog jezika, budući da susjedni štokavski narodni govori, jednako kao i karlovački štokavci, nemaju toga fonema. Kad se *h* javlja, ostvaruje se, i u seoskim govorima i u govoru Karlovcana čakavsko-kajkavske govorne baze, ili kao jači dah ili otprilike kao glas *h* u književnom jeziku. U tipičnu se govoru gubi, najčešće na početku riječi i u nastavcima, ili se zamjenjuje glasom *j* (u intervokalnom položaju, iza vokala prednje artikulacije) ili *v* (u intervokalnom položaju, iza vokala stražnje artikulacije). Pojedini se seoski govori razlikuju samo u frekvenciji preuzetoga *h* (koje se katkada govori i tamo gdje mu nema historijskog opravdanja), inače je stanje u prin-

cipu posvuda jednako. Rijetki su govori u kojima se još može nazrijeti pretkajkavsko stanje, kao u primjerima *nđhat*, *dđhtor*, *měhak*, *žühak* (Bo, Je, St), *zānohtica* (Tu).

Donosimo nekoliko potvrda razliĉnih mogućnosti pojave, odnosno izostajanja glasa *h* u razliĉnim položajima u rijeĉi:

— suglasnik *h* na početku rijeĉi: *iža* — *hža*, *rūška*, *rūške* (nom. pl.; u St, Je zabilježili smo taj oblik i s akcentom \circ : *rūške*), *lāĉe*, *lās*, *lād* — *u lādu*, *lādovina*, *lādno*, *rāna* (= hrana), *rānimu se*, *rāst* (= hrast), *tīt* (= htjeti) — *tīli su*, *đdi* (imperativ), *lŭv* (< *hlěv* = štala) -Bo, Je, St, Hr, Tu, DM i dr.; (*kđń*) *hřzga* — *hrzgěće*, *hāļa*, *hřptena kōst* -Je, *Hrnetićāk*, *Hrnetićānka* -Hr.

Ponekad se u takvu položaju javlja i ĉakavsko protetsko *j* ispred *i*, kao npr. u Kamensku: *u stāri jīža*.

— suglasnik *h* u sredini rijeĉi: *kūhā* -St, Uš, *plāta* (gen. pl. *plahāt*), *nāiž* (= tavan: *īdem na nāiž*) — Je, *vřhā* -Tu, *vūo* (i: *vūvo*) -DM, *snā* (i: *snāja*) -GŠ;

ńjov, *sūvo*, *strīja*, *kūvat*, *snāja*, *mūva*, *būva* — po svim selima;

snāha, *būha*, *kūhat*, *vūho*, *vřhāa*, *kūhāa* — St, Bo, Je, Hr, Gr, Tu i dr., *strēha* — *strīha* — Bo, *strīha*, *štihāĉa* — Hr.

U rijeĉi *nokat* razliĉita je sudbina glasa *h*, koji je nastao od primarnoga *g*. Štokavizirani oblik *nđkat* — *nđkta* zabilježili smo samo u Tu i Ka, inaĉe se govori: *nđvat* — *nđvta* — Go, Uš, Vo, Mo, *nđhat* — *nđhta* — Bo, St, Je, *nđfat* — *nđfta* — GM, *zānohtica* — Je, St.

— suglasnik *h* na kraju rijeĉi, osobito u morfološkoj službi, u svim se istraženim govovima (osim u samome gradu i njegovoj periferiji) najĉešće gubi: *krū* -Je (u St i: *krūh*), *pastū* — Tu, GM, St, *đri* — *orīja* — Uš, Vo, Gr, *na rūka* — St, Bo, Je, Hr, Gr, Dr, Se, *na stūpa* — Dr, *u dokolēnka*, *u opānka* — Tu, *na krāva*, *o ženā* — GM, *u Stātiva* — St, *po leđina* — Uš, Vo, *na grēda* — GŠ, *od svi*, *od mōji*, *od nāši*, *od vāši* — u svim govovima; bez *h* je i gen. pl. *od nī* (enklitiĉki je oblik *i*: *īma i ĉūda* — Dr, *ji*: *īma ji dđsta* — GŠ, *je*: *ōnda smo je prēli na vretēno* — Je).

Ponekad se *h* zamjenjuje: *đrij* — Je, DM, Mo, GŠ, *prđpuv* — DM, *tēpij* (i: *tēpih*) — St; ili ostaje neizmijenjeno: *đrih*, *pastūh* — Hr.

U gradu i njegovoj periferiji pojava glasa *h* relativno je ĉešća nego na selu, u svim navedenim položajima, a obrazovaniji su ispitanici gotovo posve preuzeli glas *h*.

Pojava sekundarnoga *h* priliĉno je obiĉna u nekim govovima: *hđrij* — *horija* — St, *hđkno* — GŠ, *klāhtar*, nom. pl. *klāhtri* — Je, *tēh* — *tēha* — Bo. Prema izgovoru [*ūše*] u selima s istoĉne obale Kupe po drugim se selima najĉešće govori *Hūsje* (= Ušće). U mnogim govovima alterniraju oblici *gūvno* — *gūhno* uz starije *gūmno* (St, Bo, Je, Hr, Se, Gr i dr.).

1.7 Glasovi *l* i *ń* domaći su.

Primjeri za *l*: *Stātivolāni*, *šļivik*, *Lūba*, *zēmļa*, *žūļ*, *gřkļan* — St, *rēĉeļ*, *kļūn*, *škūļica*, *hāļa* — Je, *zādaļ* — Bo, *vřtļac* — Hr.

Moguće je mljiranje glasa *l* ispred *i*, uglavnom u posuđenicama koje svršavaju sufiksom *-līn* < *-līn* (sufiks je preuzet iz južnonjemaĉkoga *-līn*, v. Striedter-Temps, H.: *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin

1958, s. 93): *màntlìn, kràglìn, strùdlin, fuzèklin, bicèklin, škrpètlìn, šeràžlìn* — Hr, Se, Gr, Mo, St, tako i po drugim selima. U istu kategoriju ide i primjer *cèšer* (prema južnonjem. Zeller za knjiž. njem. Sellerie), gdje se *l* muljiralo ispred prednjeg vokala *e*.

Primjeri za *ń*: *ògań, kńńa, kńńav, tńńa, nńjov, nńga* (gen. : *ńn*) — u svim istraženim govorima, *kńńrak* (Hr), *Turńnac* (Tu).

Ispred skupine *-ski* često prelazi glas *n* u *ń*, što za neke štokavske govore spominje i Maretić u svojoj Gramatici, a za kajkavske je govore taj prijelaz tipičan. Pod utjecajem kajkavskoga došlo je do metateze *j*, ali *ń* ipak nije depalatalizirano: *strąńjski*. Iz kajkavskoga su preuzeti i prilagođeni domaćem izgovoru i primjeri kao *štrąńge, kđń* — St.

1.8 *Zvučni/bezvučni konsonanti*. Opozicija zvučnost : bezvučnost konsonanata zastupljena je u karlovačkim govorima u redu eksploziva i frikativa: *brăt : prăt, drąg : trąg, góra : kóra, žńica : šńica, šńr : šńr, vńno : fńno*. O mogućnosti pojave zvučnih afrikata *đ* i *ǰ* prema bezvučnima *ć* i *č* govori se u t. 1.3 i 1.5.

Ipak, i u navedenim fonemima ta je opozicija ograničena: karakteristika svih hrvatsko-srpskih govora da zvučni konsonanti ispred bezvučnih prelaze u svoj bezvučni parnjak i obratno — vrijedi i za karlovačke govore. Ali u njima postoji još jedno ograničenje: na apsolutnom kraju riječi zvučni se konsonanti izgovaraju najčešće poluzvučno, a ponekad su i obezvučeni, kako je to obično u svim kajkavskim govorima: [*rńh, grąd, zuh, prąg, puž, muž, trđ*]; [*gláš*] Gsg. [*gląža*] (prema njemačkom Glas), [*žńt — žńdi, prák — prąga, mđsk — mđzga*] (St, pored: *mđzak*), [*čńk — čńga*] (prema njem. Zug). Od ovoga odstupa glas *v*, koji se u takvu položaju, a i pred bezvučnim konsonantima u sredini riječi, najčešće izgovara bez čvrstog dodira zuba s usnom: [*kńu, kńvau, litauka, žerąuka*], Gpl.: [*rogou, drńu, pńcou, kńau*]. U riječi *bńbrik* preuzet je obezvučen konsonant i u kose padeže: Gsg. *bńbrńka*, Npl. *bńbrńki*

1.9 *Akcentat*. S gledišta fonologije u svim karlovačkim govorima čakavsko-kajkavske baze, jednako u seoskim govorima svih područja (isp. Akcenatsku kartu karlovačkih govora) kao i u gradskom govoru, postoje samo dva akcenta, u tipičnu izgovoru oba silazna, kratki (˘) i dugi (˘): *měd* (prep.) : *mēd* (supst.), *zět* (supst.) : *zēt* (verb), Npl. *kđla* (= vrsta narodnog plesa) : *kđlá* (= vozilo). Budući da u oba akcenta pri njihovoj realizaciji ton pada, njihova je intonacija irelevantna; jednako je tako irelevantna i silina (fortitet) zbog podjednakosti ostvaraja u oba akcenta, pa je kao oznaka razlikovne funkcije akcentata relevantan faktor samo njihova kvantiteta, dakako pored njihova mjesta u riječi.

Vokalne promjene

1.10 *Refleks jata*. Prema refleksu jata idu karlovački govori među ikavsko-ekavske govore i uklapaju se u veliko područje ikavsko-ekavskih govora koji se protežu od Karlovca na zapad: na sjeverozapadu sve do prvih gorsko-kotarskih kajkavskih sela (Severin na Kupi i dr.), a na jugozapadu preko

Generalskog Stola i Erdelja do prvih čakavskih sela (Bosiljevo, Josipdol i dr.), koja su također ikavsko-ekavska, ali su refleksi jata u njima nešto drugačije raspoređeni nego u karlovačkim govorima.

Danas se, međutim, sve više izbjegava refleks *i*, a na njegovu se mjestu javlja u svim seoskim govorima u mnogih ispitanika, bez obzira na njihovu dob, */e/* u dugim, */e/* u kratkim slogovima. U gradskom je govoru nestao *i* kao refleks jata, ali se ujedno i refleks *e* donekle prilagodio štokavskom, karlovačkom i književnom, pa se većinom i u dugim i u kratkim slogovima govori na mjestu jata je: *mľeko, djēte - djēteta, snēg, pļjēsma*. Ipak, moguć je, i relativno čest u svih ispitanika, i refleks *e*: *mľeko, dēte - dēteta, snēg*.

U karlovačkim govorima refleks jata prvotno je morao biti u skladu sa zakonom Jakubinskoga, ali je danas taj odnos znatno poremećen utjecajem analogija i kajkavske nadgradnje. Donosimo nekoliko primjera karakterističnih za sva sela:

a) refleks *i*: *čríp, rīzanci, strīšnica, svītlo, rič, sinokōša, črišna, brīška-đrij, črīva, dīte, dīca, zīnica (!), pōcik, slīme, tīme, mīsec, zvīzda, vrīme, snīg, cīv, vrīca, svića, pīna, mlīko, trīpavica, gñīzdo, nedīļa, pondīļak, srida, rīpa, rīpišće, sikīra, lišnak, dītelīna, mīsecīna, nevīsta, dīver, slīpac, žđrībe - žđvībac, tīlo, prōhīće, lībac, šīme, čōvik, cīp, svīt, mlīkarīca; tīt - tīli, jīst - jīm, mīsit, mlīt, pošīkal - pošīkli, zīvat, sīdit, svītīt - svītī (= svijetliti), rīzat, bīļit, tīrat, iscīdit, pīnit se, nīmam; līp - līpa - līpo, slīp, plīsnīv, črnīji, belīji; dōli - dōlika, gōri, pīšice, pīkojutri, pīkošcer, pīdral (ptc.), ūvik - wīk, nīšto (= nešto); dvī; glāvi, žēni, žbāni (D-Lsg), dvīm (Dsg.: dvā, dvī), sēdīte si (imperativ).*

b) refleks *e*: *vēra, mēra, zdēla - zdēlica, strēla - strēlica (= stup u hodniku pred kućom), strēha (pored: strīja), sēno (ali: sinokōša) - senīk, sūsed - susēda - sūsedov (Gpl.) - susēdov (poses. adj.), svētlo, kolēno, pōleno, stēna - stenīca (= 1. dem., 2. parazit), lēška, lēto - lētina, ōbed, kōren, belānak, gūsenica, dēd, pēsak, ōzleda; ozlēdit - ozlēdim, vērovat - vērujem, dēt (= djete, staviti) - dēla (ptc.), sēt - sēdi si (imperativ), mēšat - mēšala - pomēšano, pēvat; bēl - bēla - bēlo - belīji, cēl, prēsno, srēdñi; lētos, ovdēka (ōdveka - Tu), pōtle - pōkle - pōsle - pōsle; prekīmit.*

Relativno su rijetki primjeri specifično kajkavske zamjene jata, kad refleks jata zadržava svoje artikulatorne i akustičke osobine bez obzira na kvantitetu sloga, tj. kad se razlikuje od etimološkoga *e*: *prēdi, dēd, sūsed, kolēno, cēpanica*.

U karlovačkoj periferiji (u Dubovcu, Borlinu, Rakovcu, Gazi, Baniji, a tako i u Gornjoj i Donjoj Švarči i u Turnu) refleksi jata su u starijih ispitanika najčešće isti kao u obližnjim i udaljenijim seoskim naseljima. Mlađi izbjegavaju refleks *i*, pa je u njih refleks jata ili izjednačen s etimološkim *e* ili na njegovu mjestu upotrebljavaju, kao i predstavnici gradskog govora, skupinu *je*, i u dugim i u kratkim slogovima: *mľeko, nēvjesta, zvījzda, vrjēme, srjēda*.

1.11 *Refleks poluglasa*. Poluglas u jaku položaju zamijenjen je glasom *a*: *cūcak - cūcka* (u dem. *cūcek* prodro je kajkavski sufiks *-ek*, ali je to *e* u karlovačkim govorima postojano: Gsg. *cūceka*), *lōnac, pūtac, želūdac, opānak*

ršak, ogàrak, vùgal, têtac, žàlac, pàlac, rùbac, dãn, Vàzam, màm, dàska, snàja (snàha, snà), màša (: lat. missa); Gpl. jajác (pored: jajcòv), okàn, stabàl, jàsàl; kàdi, danas, pòlag (= pored), làk. Pored dnò govori se i dãnca. U promjeni imenice šàv gubi se nepostojano a: Gsg. švà, Lsg. po švù (Tu). Pored oblika zàdał (i: zàdal) preuzet je i kajkavski lik zàdel, ali je, kao i u primjeru cúcek (dem.), e postojava: Gsg. zàdela (Dr).

Refleks sekundarnog poluglasa također je a: *vòsak, mòzak, ògañ, vètar, mìsal; mrtav, dòbar; jèsam, rèkal, sàšal, napàsàl, mògal, dðšal. Ipak, u nekim govorima (St, Bo, Je) u tipu vòšk, mòzg pomično se a ne mora pojaviti. Na cijelom istraženom terenu, osim u gradu i u ispitanika pod većim utjecajem štokavskoga, govori se svèkr.*

Nekadašnji prijedlog — prefiks *vz* glasi danas *u*: *u sèlo, u gràd, u gòste, udòvac, upèlat, ùdit (ìghu)* ili je u pojedinim leksemima starije prefiksallyno *v* otpalo: *nùk, nùčica, nùčici, zèt (= uzeti) — imperativ zèmi — ptc. perf. zèl - zèla - zèlo, tòrak, vènit (= uvenuti). Čakavski refleks čuva se još samo sporadički, u dvije-tri riječi: Vàzam, vác (pored: ùkaj, ù kaj, ùšto, u štò).*

Palatalizacijom glasa *h*, sporadičke kajkavske zamjene za glas *v*, dobiven je u većini seoskih govora oblik *ščèr* (u govorima s diftonzima *ščer*) za nekadašnji prilog *vščera*. U Donjem Mekušju ta se riječ govori *ščèra*, a u Gornjem Mekušju, Turnu, Goljaku, Vodostaju, Kamensku: *čèra*.

Jednako kao i u drugim karakteristikama po kojima se gradski govor Karlovca razlikuje od starijih svojih osobina, danas oznaka seoskih govora, u gradu je prevladalo novije stanje, pa je dosljedno provedena promjena *vz* (i *vz*) > *u*: *ùnuk, ùzet - ùzmi - ùzel, ùtorak, uvènit (i: uvènut), jùčer. I obrazovani stanovnici perifernih karlovačkih naselja tako govore.*

1.12 *Refleks nazala e.* Stari prednji nazal izjednačen je s etimološkim *e*. Refleks *a* iza palatala zabilježili smo samo u riječi *jáčmen*, zatim u *žàlac*, kako je to i u drugim našim govorima. U *zàjac* (pored *zèc*) radi se, vjerojatno o analogiji prema refleksu poluglasa u sufiksu *-ac*.

1.13 *Refleks nazala o i sonantnog l.* U St, Bo, Je, Hr, Dr, No daju *o* i *l*, bez obzira na kvantitetu sloga, glas [u]: [rúka, gùska, pùt, nùki, sùsed, rùbača, mùž, zùbi, gùsenica, klùpko, sùbòta, dùpst; vùk, vùna, žùč, sùnca, žùt, tùč]. Ipak, i u tim je govorima veoma običan i čest refleks *u*, koji je u drugim istraženim govorima potpuno prevladao.

Nastavak akuz. sg. imenica ž. roda na *a* uvijek je samo *u*: *glàvu, rùku, nògu, žènu.*

Infiks *-nò-* glagola II (Maretićeve) vrste posvuda je prešao u *-ni-*: *šàp-nit, mètnit, brìnit se, stìgnit, dìgnit, prekìnit, isèknit se, plùnila, dìgnila, vùknila, zaklènila, zamòknila.* Dakako, pod utjecajem književnog jezika moguć je u obrazovanijih informatora i štokavizirani oblik: *šàpnut, mètnut, dìgnut* itd.

1.14 *Hijata i proteza.* Hijata se ne izbjegava: *pàuk, naučiti, pàuz (Tu), pàuza (DM= pazuh, kao i pàuz u Tu). Glas v u pàvuza (St, Bo, Je) nije hijatski nego je zamjena za h nakon metateze pazuha > pàhuza.*

Seoski govori čuvaju još samo u neznatnim ostacima čakavsko protetičko *j* ispred *i*: *jīša — GŠ, Gr, GM, Ka, jīšica — Ka, jīver — St, fīvica — Ka, fīva — zabilježeno u svim govorima. Jednako je tako i kajkavsko protetičko v*

• Sekundarno se pojavilo *r* i u prijedlogu *brěz - prěz*, što se govori u svim selima pored: *běz*.

Refleks praslavenskih glasova t', d' i skupina st', sk', zd', zg'

1.19 Karakteristična hrvatsko-srpska zamjena **t'* > *ć* provedena je, dakako, i u karlovačkim govorima. O tome kako se danas ostvaruje glas *ć* u pojedinim govorima v. u t. 14.

Glas **d'* reflektirao se čakavsko-kajkavskim *j*: *prēja, sāja, mēja, mejnik* (St), *mejāš, mejāški kāmēn* (Tu), *posujēvat* (Dr), *posujēje* (3. sg. prez. - Vo, DM), *glēj* (imperat. - St), *mlāji, slāji, gřji, třji, ogrājēno*.

Prijedlog *među* govori se *měd* (*med nāmi* - DM i dr.) pod utjecajem prijedloga koji imaju prvotno *d* na kraju, kao što su *kōd, pōd, nād, prēd* i sl. (ispor. i P. Skok, Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, HDZb I, 250).

Imenica *vōjke* vjerojatno je u takvu liku preuzeta od kajkavaca.

Pod utjecajem sekundarnoga *d* (< *dbj*) u riječi *rodāk* i njenim izvedenicama danas se govore i pridjevi *rōden* sa *d* a ne sa *j*. I pridjev *tūd* čuli smo samo sa *d*.

U svim je seoskim govorima, osobito u mladim ljudi, moguća i česta štokavska zamjena **d'* > *d* u svim riječima i oblicima. Jasno je da upotreba čakavsko-kajkavskoga ili štokavskog refleksa ovisi o tome koliko koji ispitanik stoji pod utjecajem književnog jezika ili susjednih štokavskih govora. U samom je gradu potpuno, a u periferijskim naseljima u veoma velikoj mjeri prevladalo novije *d*.

1.20 Prema **st', sk'* u većini je govora *šč*, s različitom »tvrdooćom« glasa *ć* (v. t. 15): *debelišće* (= batvo kukuruza), *strnišće, pišće, piščenci, piščēnka, dvorišće, kosišće, zupčišće, ripišće* (i: *ripišće*), *roglišće, ognišće, koščica, gūšcer, šćāp, Zobišće* (-Go: *Tūrci su tū kōne zōbili*), *Malenišće* (Go), *Sēlišće* (Tu), *Kamenščāk, Kamenščāča* (Ka), *jačmenišće, krumpirišće, zelišće, vrišči, oščišnīl, iščem, pūšcat, prišč*. (Napomena: u svih primjera na *-išće* (< **-isk'o*) alterniraju kratki i dugi silazni akcentat na penultimi, ako je ona naglašena. Tu smo pojavu zabilježili u svim govorima).

U Vo, DM, Uš, a u ponekih ispitanika i u Gr, skupina se *šč* izgovara kao [*š:*]: *dvoriše, zupčiše, kosiše, košica, šāp, Šāpnica, Bāriše* -DM, *Ūše, Ušānci, kosiše, Pisenica, piše, usīpnīl* (i: *usīpnīl*) -Uš, *šenišniše, jačmenūše* -Vo.

Skupine *zd', zg'* dale su *žj*, a u navedenim selima uz istočnu obalu Kupe *ž*: *mōžjani - mōžani*.

U nešto manjoj mjeri nego druge govorne osobine koje su podložne štokavskom utjecaju preuzimaju i navedene konsonantske skupine štokavske karakteristike. U gradskom govoru, naprotiv, danas su već veoma rijetki primjeri sa *šč* (sa *žj* nismo zabilježili nijedan): *iščem, pūšcat*; u mladim ljudi gotovo bez izuzetka vladaju *št, žd*: *dvōrište, gōdište, prišt, štāp, mōždani*.

Sekundarne skupine

1.21 Glasovne skupine nastale gubitkom poluglasa danas su u najvećem broju slučajeva izjednačene s primarnima. Prilično su rijetke potvrde starijeg

ograničeno samo na određen broj riječi: *vũho* (*vũvo*), *vušesa*, *vũra*, *vũglen*, *vũsnice*, *vũgal*, *vuhák* (= vrsta posude - St), *vũčitel*, *vũjac* (St). Inače stoje *i* i *u* na početku riječi: *ĩme*, *ĩgla*, *ĩstina*, *ĩt - ĩdem*, *ĩščem*, *ĩžet - ĩžĩmam*, *ũdala se*, *ũmrit*, *ũle*, *ũdit* (*ũdila je ĩglu* - St), *ũfat se*, *ũđpĩt se*.

Poneke su riječi preuzete s protetskim *j* i ispred *a*: *řana*, *jagácija*.

1.15 *Kontrakcija*. Kontrakcija nije u većoj mjeri proširena, a javlja se sporadički u zamjenica: *mã mãti*, *tvě sěstre*, *kęga čovĩka*.

1.16 *Gubljenje vokala*. Gubljenje pojedinih vokala vezano je u karlovačkim govorima redovito uz tempo govora: *prějca - prějica*, *váj - đvaj*, *vęga - ovęga*, *vã - đva*, *nã - đna*, *vę - ovę - đve* (Gsg.), *võj - đvoj* (Dsg.), *ãk - ãko*, *kãm - kãmo*, *tãm - tãmo*, *šĩm - šĩmo*, *od nũd - od đnud - od onũda*, *od tũd - od tũda*, *prěk - prĩko - prěko*, *kũlko*, *tũlko - kũlĩko - tũlĩko*, *dãlko - dãleko*, *vĩdli - vĩdili*, *krępla - krępala*, *ĩdmo - ĩdemo* (imperativ), *spđd - ĩspod*, *střlica - strělica* (= stup u hodniku). U zanižekanom prezentu glagola *mđć* jednako su obični likovi *ně mrem - ně mrete* i *ne mđrem, ne mđrete*.

Rijetko je kad knjži oblik leksički fiksiran: *mãt* (= *mati*, ispr. takav oblik u mnogim čakavskim govorima).

U infinitivu je redovito nestalo krajnje *i*: *ĩt*, *mđć*.

1.17 *Zamjene vokala*. Posuđenice iz njemačkog jezika na *-er* svršavaju u karlovačkim govorima na *-ar*, bez obzira na to da li je tada takvo *a* nepostojano ili nije: *čũkar - čũkra*, *pũtar - pũtra*, *flãnac - flãnca*, *řũštar - řũstara*, *řnãjdar - řnãjdara* (prema njem. Zucker, Butter, Planze, Schuster, Schneider) i sl.

Glas *a* mjesto *e*, kako je to i u nekim kajkavskim govorima, ima i posuđenica *lãjbak* (iz njem. Leibel, v. P. Skok, Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, HDZb I, 277).

Budući da istraženi govori ne poznaju sonantnog *l*, umeće se nepostojano *a* i u riječi tipa *bĩčĩkal - bĩčĩkla*, *řpęgal - řpęgla* (prema njem. Spiegel). Jedini je zabilježeni izuzetak od ovog pravila primjer *vãndl*, zabilježen u Turnu.

U riječima stranog porijekla prelazi korijensko *i* ispred *r* u *e*: *fęřma*, *fęřmala*, *bęřtija*. Pod utjecajem kajkavskog dijalekta kadšto se promjena *i* > *e* ispred *r* vrši i u sufiksima *-ir*: *krumpęř* - St.

Pojedinačne zamjene vokala, osobito u stranim riječima, češće se vrše, ali te promjene ne zadiru u strukturu govora ili su zastarjele, pa tek letimično navodimo neke primjere: *fũndũř*, *řtacũm*, ali *plafõn*, *lemõna* (u Gr: *lamõna*); *řpđret*, *rũksok*, *paňãva*, *palõver* (Bo, Je i dr.).

Konsonantske promjene

1.18 *Palatalno r'*. Trag palatalnog *r'* sačuvan je u nekoliko izoliranih leksema, ali samo u starijih, neškoloranih ispitanika: *mđrje*, *řkarje*.

Stara skupina *ře* prešla je u *re*: *mđrem*, *ne mđrem* (i kajkavizirano: *ně mrem*). Takvo sekundarno *r* od starijeg *ř* u *ře* dolazi u velikom broju priloga i zamjenica, kao navezak: *ovđękar*, *onđękar*, *totękar*, *řĩmokar* - Hr, *svãřtõř* - Je. (Ponekad se takvi primjeri proširuju samo naveskom *-ka*: *ovđęka*, *totęka*, *đđlika* - Je, ili naveskom *-te*: *tõte* - DM.).

stanja, a u nekim su pojavama karlovački govori pošli svojim putem, koji, dakako, dovodi do istih ili sličnih rezultata kao i u ponekim drugim, bliskim ili udaljenim hrvatsko-srpskim govorima.

— Skupina *lj* daje *ḷ*: *kôlje*, *zêlje*, *vesêlje*, a *nj* daje *ṇ*: *Zâstîne* (toponim), *lasîne*.

— U sekundarne skupine *bj*, *pj*, *mj*, *vj* uvuklo se epentetsko *ḷ*, koje je s jotom dalo *ḷ*: *zglâvle* (= gornji dio postelje), *čripovḷê* (Uš; u GŠ pored: *čripje*), *s krvḷum* (St; o alomorfima *-um*, *-om* v. t. 1.2), ali: *Bukôvje* (top. St); *krâvḷi*, *snôpḷe*, *Pôkupḷe* (u Du i: *Pôkupje*), *křpḷe* (: *křpa*), *kônopḷa*, *črippḷe* (u Hr i: *čripje*), *šibḷe*, *grôbḷe*, *gḷibḷi* (komp.), *gřmḷe*.

Pod utjecajem takvih primjera dolazi do sekundarnog *ḷ* i u nekim riječima i oblicima gdje nema historijskog, odnosno fonetskog opravdanja za pojavu glasa *ḷ*: *nôžle* (= donji dio postelje), *mîšḷi* (< miš-ji), *vûčḷi* (: *vûk*), *cûšḷi* (DM : *cûcak*), *vîšḷi* (komp. : *vîsok*). Inače se skupine *čj*, *šj*, *šj* običnije ponašaju kao u književnom: *liščji*, *Zâvršje*, *Vučjâk*, *cûčji* -St, *mâčji* (u St i: *mâči*), *bôžji*, *nîži*, *frîšji* (komp. : *frîžak*), *vîši* (grad i periferija, inače samo *vîšji*), ali: *Mekûše* (= Mekušje), po svim selima.

— Skupina *rvj* dala je *rj*: *Zâdobarje* (St), *pêrje* (pored: *lišće*). Komparativ pridjeva *širok* sačuvao je kajkavski lik u svim seoskim govorima: *širji*.

— Sekundarno *tj* prešlo je u *ć*: *cvîće*, *kîće* (: *kîta*), *smêće*, (u DM: *smecê*), *prûće*, a sekundarno *dj* u *d*: *sûde*, *posûde*, *sa žřdum*, *rodâk*.

Glasovne skupine *jt*, *jd*, nastale vezom oblika glagola *it* (pored *ić*) s prefiksima, čuvaju se neizmijenjene: *prôjt* - *prôjdem* (= otići), *zâjt* - *zâjdem* (= ući), *dôjt* - *dôjdem*.

— Sekundarna skupina *stj* dala je isti rezultat kao i primarna: u selima s istočne obale Kupe *ś*: *liše*, *trše* (: *trst*), u ostalim govorima *šč*: *lišće* (pored: *pêrje*), *tršće*, *s mâščum*.

Potvrdu za sekundarno *zdj* zabilježili smo samo u zbirnoj imenici prema *grôzd*, a ta imenica u svim govorima ima najčešće oblik *grôde*. Osim tog lika čuli smo u St i [grûozje] i [grûozdje], a u Tu *grôžde*, kako se govori u gradu i na periferiji. Prvotna karlovačka zamjena za *zdj* morala je biti *zj* (kao u reliktu *grôzje*), kako to dokazuje i oblik *grôde*, gdje je sekundarno *d* mjesto *žd* nastalo iz težnje da se čakavsko *j* zamijeni, kao i u drugim glasovnim situacijama, glasom *d*, a onda je zbog fonetskih razloga otpalo *ž* < *z* u novoj, neobičnoj skupini *žd*. Da je ta skupina strana čakavsko-kajkavskoj govornoj bazi, potvrđuje u dobroj mjeri i primjer *glâžđê* (: *glâž*), gdje je nefonološko sekundarno *d* prema štokavskom završetku *-žde* u *grožde* i u sličnim primjerima.

Promjene konsonantskih skupina

1.22 Skupina *čr* u seoskim je govorima očuvana, ali prodire i novije *cr*, koje se u ponekim riječima već ustalilo: u Turnu je jednako moguće *cr* kao i *čr* (*črip* - *crêp*, *čřv* - *cřv*, ali samo *cřn*, *cřven*), u Kamensku se bolje čuva *čr*, ali se ipak govori samo *cřn*, *cřnô*, *cřven*, jednako kao i u Gornjoj i Donjoj Švarči, Mostanju i Drežniku. U Stativama smo zabilježili *cřven*, *cřtdlo* pored *črišna*, *črip*, *cřv*, *cřn*, koji se u takvu liku nalaze u svim seoskim govorima. Slično je i u Donjem Mekušju, Ušću i Vodostaju, gdje se pored *čřlen* govori i *cřlen* i *cřven*, pored *čřn* i *cřn*.

U Hrnetiću, Novakimá i u spomenutim selima s istočne obale Kupe skupina *čr* ispred vokala i sonanata proširuje se reduciranim ili punim vokalom: *e: čaršna - čeršna, čarip - čerip, čarv - červ, čarn - čern*. Istu smo pojavu zabilježili u starijih ljudi i u Gazi.

1.23 U karlovačkim je govorima skupina *ždr* a ne *žr* u riječi *ždríbe* i drugima te osnove: *ždríbac, ždríbna* i sl.

1.24 — Skupina *tl* ne mijenja dental u velar. Jedini primjer te promjene, potvrđen u svim seoskim govorima, jest akuz. pl. *nà kla*, lok. pl. *na klí*, gen. pl. *s nakál*. (St: *s natál*), ali nom. sg. *tlò*, jednako dakle kako se *tl* ponaša u *tlàka, mètla* i sličnim primjerima. U selima s istočne obale Kupe čuli smo samo *tlò, na tlà, s tlà* (i: *s natla*).

— I skupina *tł* ostaje neizmijenjena: *pətla* - Gr.

— *dl* se promijenilo u *gl* također samo u jednom zabilježenom primjeru: *glàka - glàke*, ali se i ta riječ po svim selima češće govori *dlàka - dlàke*. Primjer *glíbok* ima *gl* iz starine.

— U konsonantskoj skupini *kl* prelazi *l* veoma često u *l̥*: *zèklac, zaklènit* (ali iterat. *zaklèpat*), *pàklac, pròklet* (ali: inf. *klèt*, ptc. *klèl*), *kłin* (i: *klín*).

— Paralelnu pojavu prijelaza *l > l̥* u konsonantskoj skupini *gl*, koja je veoma obična u mnogim govorima svih triju naših dijalekata, nismo zabilježili. Navedeni primjer *kràgłin* ne proturječi tome (v. t. 1.7).

— Prijelaz skupine *gn* u *gñ* proveden je u primjerima *gñòj, gñojnàca, gñizdo* i sl. u svim selima.

— *šl* se promijenilo, prema kajkavskom uzoru, u *sl* u riječi *slíva*. Inače ostaje neizmijenjeno, pa čak i u riječi *šlivàr* (= šljivik).

— Slična promjena provedena je i u skupini *gl̥*, također samo u jednom zabilježenom primjeru: *glíva*.

— *hv* > *f* u poznatim primjerima *fát, fàla, fàtat*.

— Prema štokavskom obliku *kái* u karlovačkim je govorima *ci*.

— U skupinama *pš, pč, pt* na početku riječi gubi se prvi konsonant: *šenica, čela, čelac* (= roj), *čelinák, tica*, isp. t. 1.3.

1.25 U početnoj skupini *vl* gubi se *v*, ali ima i odstupanja: *lās, lát, lasíne, lákno*, ali: *vlást, vládat, Vlào*. Gubitak početnoga *v* zabilježili smo i u riječi *jèverica* (St).

Glas *v* otpada i u skupini *tvr*, jednako u početnom slogu kao i u sredini riječi: *třd, třda, třji - četřti, četřtak*.

Prema stanju u književnom jeziku i u većini štokavskih govora mogao bi se pretpostaviti gubitak glasa *v* i iz grupe *svr* u primjeru *sràka*, ali je taj oblik stariji od štokavskog, gdje je *v* sekundarno. Izoliran je primjer gubitka *v* (ili *h*) u riječi *torac* (< *dhor-), inače se *v* u početnoj konsonantskoj skupini pred vokalom čuva: *tvòj, stvâr, stvòrit, kvòčka*.

Na kraju riječi, prema nekadašnjoj *v*-promjeni imenica ženskoga roda, u svim je govorima dvojako stanje — u nekim se riječima *v* izgubilo, u drugima se čuva: *bríska, drèta : crikva, žetva*. Završetak *-va* nalazimo i u nekim riječima koje ga u drugim našim govorima obično nemaju: *jèlva, smrèkva* (tako je u čakavskim govorima), *cikva* (prema *cikla*, analogijom prema riječima na *-kva*).

U najvećem broju govora potpuno je izvršena metateza *vs > sv* u zamjenici *sāv* i njenim izvedenicama: *svā, svē, svi*, gen. sg. *svēga*, dat. sg. *svēnu*, dat. pl. *svīm*, zatim *svāki, svākak/o/* i sl. Starije stanje, dakako s gubitkom početnog *v*, zabilježili smo u primjeru *sīkak* u Stativama i u Jelsi, u *sāki* u Hrnetiću, Novakima, Selcu i Drežniku i u *sī, sāki* u selima s istočne obale Kupe.

1.26 Za karlovačke govore osobito su karakteristične promjene određenih skupina u sredini riječi. Promjenama su podložne sonantske grupe ili veze sonanata i eksploziva, isp. t. 1.3.

vn > mn, mñ: *ramñica, rāmna* (prema *rāvan*; u GM prema *rāmna* i: *rāmān*, u Tu: *rāman* i *rāvan*), *oglamnik*. Pojedini govori u nekim riječima nemaju te promjene: *ravnica, rāvna* - St, Bo, *rāvnā* - DM, *pivñica* (u svim govorima samo tako), *oglavnik* - Je.

vñ > mñ, mļ: *glamñica* - Hr, GM, u drugim govorima: *glāmļa, glamļica*. Ponekad i tu ima izuzetaka: *glavnāk*, ali *glamļica* - Je.

mn = mn: *gūmno, sedāmñajst, osāmñajst*. Izuzetak je *plāvan* (: plamen), koja je riječ ili preuzeta u takvu liku iz susjednih kajkavskih govora ili se nekada vršila promjena *mn > vn*, pa je glasovna promjena u nominativu nastala analogijom prema genitivu sg. Jednako se tako može protumačiti i lik *gūvno* (i: *gūhno*, pored *gūmno* v. t. 1.6), koji je ili ostatak nekadašnje promjene spomenute skupine ili prihvaćeni lik iz susjednih čakavskih, štokavskih i kajkavskih govora.

mñ > mļ: *dīmļak, sūmļa, sūmļamu*. U gradu i okolici često se pored navedenih likova govori i *dīmñak, sūmña*, pod utjecajem književnog jezika.

pk = pk: *klūpko*. Samo smo u riječi *zīvka* (u svim govorima) zabilježili promjenu *pk > vk*, ali fonetski razlozi za tu promjenu danas više ne djeluju, što dokazuje i gen. pl. te riječi: *zīvak*. U jezičnoj svijesti potpuno je izgubljena veza s prvotnom osnovom *zīb-*.

1.27 Čakavsko porijeklo karlovačkih govora lijepo potvrđuje promjena *č > š* kad se *č* nalazi u konsonantskoj skupini ispred eksploziva i sonanata. Međutim, ta se pojava sve više gubi. U većini govora danas su moguća oba izgovora (sa *š* ili sa *č*), a u nekima je promjena već veoma rijetka, ograničena na nekoliko leksema.

— *čk*: *Švaraškiña*, ali: *švārački* - GŠ, *rūčke, māčka* - Je, gen. sg. *přčka* (: *přčak*) - Hr

— *čn*: *rušnik* — u svim govorima, *bōšnica* (= postrani dio postelje, : *bōk*) - Bo, *šenišni* - GŠ, *šenišnje* - Vo.

— *čñ*: *bradišnak* - Je

— *čļ*: *cūšļi* (: *cūcāk*), ali *vūčļi* (: *vūk*) - DM

— *čc*: *na Otōšču* (: *Otōčac*, pašnjak) - DM, *Lūščī* (: *Lūčac*, top.) - Gr

— *čć*: *vāš ću mētmit* : *vāč*; *pōš ću it* : *pōč su dōšļi* - GŠ

Sličnu pojavu gubljenja eksplozivnog elementa afrikate nalazimo i u skupini *ct*, s otprilike jednakom čestotom pojave kao i u skupinama sa *č*:

— *ct*: *spěšte, rěšte, istůšte, povůšte* (pl. imperativa) u svim seoskim govorima, ali su mogući i likovi *spěcte, rěcte, istůcte, povůcte* ili *spěcite, rěcite, istůcite, povůcite*. Jednako se tako, na primjer, u Stativama govori *đcat - đcta*, a u Gornjoj i Donjoj Švarči *đst - đsta*. (Kako se iz primjera vidi, analoško kajkavsko *č* iz prezenta nije prodrlo u imperativ glagola s osnovom na *k*. Jednaka je situacija i s osnovama na *g* /sa *-h* nemamo potvrda|: *pomđšte* ili *pomđžite* /pored redovitog *pomđrite|, strīšte, pored strīzite, u svim govorima*).

Ostale konsonantske promjene

1.28 Metatezu smo zabilježili samo u primjeru *gārvan*, po svim selima, a u selima s istočne obale Kupe i u *zāvla* (u drugim je govorima *zāvva*).

1.29 Prema turskom *çizme* govori se *čižme*, gdje je *ž* nastalo asimilacijom po mjestu izgovora prema *č*. (U mnogim selima, na primjer u Turnu, Golljaku, Gornjem Mekušju, Hrnetiću, čuva se i narodni naziv: *dokolēnke*).

Prema turskom *sirke* zabilježili smo u Kamensku oblik *sīrket* (masc.), bez uobičajene promjene *k > č* i sa *t* iz kosih padeža. Po drugim je selima: *đcat* ili *đst*.

1.30 Obična kajkavska promjena *f > b > p* u riječi *pāžuļ* provedena je i u karlovačkim govorima. Ipak, pored takvog lika zabilježili smo nekoliko puta i *bāžuļ*, što je također obilno zastupljeno u kajkavskim govorima. Obično je i *pitōn* (= beton), kako je to potvrđeno i za većinu čakavskih i kajkavskih govora.

Prema književnom *počnem - počneš* imaju karlovački govori karakteristično čakavsko i kajkavsko *m* u prezentu: *pōčnem, pōčmeš*... U sve govore prodire i *pđčnem*..., karakteristično osobito za govor mlađih osoba, najčešće školskog uzrasta.

Prema književnom *dunja* u istraženim je govorima: *tūna*, prema knjiž. *ožuļak* u selima je *đžuļak*, prema *tjedan* u Stativama se govori *čėdan*, u svim se selima za *grab* kaže *grābar*, zatim: *jāpno* pored *vāpno, kōruš, đskoruš, tumbōlac* (isp. knjiž. *tobolac*). Prema njemačkom *braun* govori se *brāum* (pored *brđum* ili *smėđ*), prema *Grünzeug*: *grīncek*, Gsg. *grīnceka*, prema *Seife*: *žājfa* (arh., danas je najčešće: *sapūm*), prema *Suppe*: *žūpa* i još po koja takva promjena, većinom u arhaizmima ili u riječima stranoga porijekla. Sve te i takve promjene ne zadiru, dakako, u strukturu karlovačkih govora, ali su za njih karakteristične, osobito zato što su vrlo frekventne.

1.31 U gradskom govoru, i veoma često i na gradskoj periferiji, osjeća se, ne samo u upravo spomenutim pojavama nego i u svim pojavama vokalizma i konsonantizma, jednako kao i u oblicima riječi, u rječniku, sintaksi i u tvorbi riječi, snažan suvremeni utjecaj književne i karlovačke štokavštine, koji je već prouzrokovao i neke strukturalne promjene starijega karlovačkog govornog tipa. Na takve bitne promjene gradskoga govora u odnosu prema seoskim govornim osobinama u ovoj se radnji uvijek upozorava (isp. na primjer t. 1.2).

Pristup

I.

2.0. Iako karlovačka akcentuacija pokazuje pokoje kolebanje od jednoga do drugoga perifernog sela i od jednoga do drugoga gradskog naselja, tako da se među njima katkad mogu zapaziti i znatnije razlike u ponašanju akcenta, ipak se općenito može reći da je akcentuacija Karlovca i bliže periferije u biti jedinstvena. Na čitavu se karlovačkom terenu još uvijek čuva dosta jaka čakavska podloga, ali sa znatno evoluiranim akcenatskim stanjem. Znatne su kajkavske akcenatske prinove, ali njihova količina i učestalost nisu jednako raspoređene na cijelom teritoriju. Napokon, na te je govore i u akcenatskom pogledu izvršen jak štokavski utjecaj. Kajkavske prinove i štokavski utjecaj u jačoj su mjeri zahvatili akcentuaciju gradskih naselja nego nekih perifernih sela, jer je akcentuacija gradskoga kolokvijalnog jezika više izložena pritisku civilizacijskih elemenata nego akcentuacija seoskih govora. A na tom su teritoriju nosioci civilizacijskih procesa i oznake društvenoga prestiža prvenstveno kajkavski, zatim štokavski, a nipošto čakavski jezični elementi. Zato je proces akcenatskog niveliranja u govorima gradskih naselja relativno brz i u znatnoj mjeri uvjetovan izvanjezičnim razlozima, dok je taj proces u akcentuaciji perifernih sela nešto usporeniji, više odražava postepenu akcenatsku evoluciju, s prirodnijim srastanjem prvotno heterogenih akcenatskih (čakavskih, kajkavskih i štokavskih) osobina. Ako se, dakle, traga za što izvornijom, iskonskom karlovačkom akcentuacijom, sasvim je prirodno da se takva akcentuacija može prvenstveno otkriti u govorima perifernih sela. No i tu je donekle odlučan njihov raspored i smještaj.

Već su prva sela na sjevernoj i sjeverozapadnoj periferiji, od lijeve obale Kupe uzvodno od Karlovca, pod jačim kajkavskim utjecajem (npr. Drežnik, Hrnetić, Novaki) ili kajkavska (npr. Draganići), sela prema zapadu, jugozapadu i jugu, uglavnom na području između desne obale Kupe uzvodno od Karlovca i lijeve obale Korane (do Stativa uz cestu prema Netreću i do Duge Rese i dalje uz cestu prema Generalskom Stolu i Erdelju) pokazuju više čakavskih elemenata, s nešto kajkavskih i štokavskih akcenatskih utjecaja, sela prema jugoistoku, na prostoru od desne obale Korane do desne obale Kupe nizvodno od Karlovca (npr. Kamensko, Gornje Mekušje, Turan) više su izložena štokavskim akcenatskim prinovama, a sela istočnije, uz lijevu obalu Kupe nizvodno od Karlovca, podalje od glavnih komunikacija (npr. Gradac, Vodostaj, Donje Mekušje, Ušće-Husje, Kobilic) čuvaju u akcentuaciji neke arhaičnije čakavske karakteristike, iako je i u akcentuaciji tih sela osobina karakterističnih za kajkavsku i osobito za štokavsku akcenatsku tipologiju.

Prema njihovu geografskom smještaju u odnosu na Karlovac, spomenuta se područja, zbog lakšega pregleda, mogu nazvati: a) *sjeverno*, b) *jugozapadno*, c) *jugoistočno*, d) *sjeveroistočno karlovačko područje*.

II.

Za evoluciju karlovačke akcentuacije najodlučnija su dva glavna poticaja, prisutna, uostalom, u svakom jezičnom korpusu: jedan je unutarnji i djeluje spontano inovacijski (podređujući se unutarnjim analogijama i analoškim procesima koji su odraz jezične ekonomije, težnje za pojednostavljivanjem istovrsnih obavijesnih kategorija uz nastojanje da nove civilizacijske pojmove izrazi svođenjem na najčestotnije akcenatske i druge tipove), drugi je izvanjski, a inovacije izaziva djelovanjem međudijalekatskih akcenatskih interferencija pri čemu su akcenatske inovacije najčešće rezultat onih težnji ili već započetih procesa koji su se pretežno spontano pojavili u svima dijalektima ili barem u dijalektima većega ili najvećega prestiža. Karlovačka je akcentuacija upravo klasičan primjer za potvrdu obaju tih tipova evolucije, a njihovo međusobno interferiranje daje karlovačkoj akcentuaciji posebno značenje u hrvatskoj i srpskoj akcentologiji jer se na karlovačkom području kao malo gdje drugdje na našem jezičnom teritoriju sastaju i isprepleću dijalekti s bitno različitim osnovnim akcenatskim osobinama.

S obzirom na spomenuto interferiranje dvaju prikazanih tipova i smjerala karlovačke akcenatske evolucije, logično je što se akcenatskim inovacijama više opiru one izrazne kategorije koje izražavaju jezično stanje povezano s pojmovima za indigene djelatnosti i autohton inventar materijalne i duhovne kulture. U te izrazne kategorije odreda idu nazivi vezani za poljoprivredne, stočarske i kućanske djelatnosti i inventar, zatim za manufakturnu i sličnu produkciju (sve vrste tradicionalnog zanatstva). Takvi izrazni segmenti (od leksema i njihovih likova do frazeologije) čuvaju i u akcenatskom pogledu najstariji oblik ponašanja akcenata te su i najpouzdaniji pokazatelji za određivanje najstarijeg sačuvanog oblika karlovačke akcentuacije. Oni dopuštaju i rekonstrukciju akcenatskih faza koje su prethodile i služe kao polazište za određivanje stupnja i smjera inovacije u izraznim segmentima vezanim za novije pojmove sadržaja, odnosno za sve ono što je u karlovačkoj akcentuaciji odraz novijih tendencija i procesa. Zato će se uz prikazivanje suvremenog stanja u karlovačkoj akcentuaciji nastojati upozoravati i na vrstu i tipove akcenatskih evolucija i inovacija, sve sa svrhom da se, koliko je više moguće, popuni jedna osjetna praznina u hrvatskoj dijalekatskoj akcentologiji.

III.

Istaknuta tvrdnja da je karlovačka akcentuacija u biti jedinstvena ni pošto nije obesnažena brojnim rezervama koje su netom izložene. Tih bi rezervi moglo biti i više; praktički se akcenti ponašaju raznoliko ne samo u različitim selima ili naseljima nego se razni oblici ponašanja akcenta mogu zapaziti i u istom selu, odnosno naselju, i u istoga govornika. Govorni je proces dinamička pojava i u njemu su osim međudijalekatskih utjecaja neprekidno prisutne i razne situacijske i stilematičke mogućnosti izražavanja. Njima su u većoj ili manjoj mjeri podložne sve govorne kategorije, pa i akcenat. Jedinstvenost karlovačke akcentuacije ne ogleda se, dakle, u posvećenoj istovjetnosti akcenatskoga ponašanja, nego u osnovnom akcenat-

škom inventaru, u istovrsnosti tendencija i smjerova evolucije, u sličnosti akcenatsko-fonetskih odnosa, napokon, u mnoštvu drugih slaganja tipičnih za te govore.

Osnovni karlovački akcenatski inventar sveden je u biti na razlikovanje mjesta i kvantitete akcenta, uz načelnu redukciju primarnih intonacijskih opozicija tako da se uglavnom razlikuju samo dugi i kratki akcenti. Mjesto akcenta varira, premda se još uvijek može govoriti da je za karlovačku akcentuaciju tipično starije mjesto akcenta. Izvršene metatonije prvenstveno su rezultat neutralizacije intonacijskih opreka. Pojave metatakse dosta su brojne i gotovo su redovito progresivne; osnovna je, dakle, tendencija da se akcentat pomiče prema početku, a ne prema svršetku fonetskoga bloka. Po tome se karlovačka akcentuacija do neke mjere podešava prema jednoj vrsti ponašanja akcenta u nekim izrazito kajkavskim govorima, a s druge strane taj proces pokazuje i smjer prenošenja akcenta kao u novoštokavskim govorima, premda obično bez novoštokavskog akcenatskog inventara. Ipak se počешće može čuti i vrsta štokavoidnih akcenata na mjestima gdje su u novoštokavskim govorima akcenti ´ i ˘ pa se ponekad dobiva utisak kao da je u karlovačkom govoru već dobro zastupljena novoštokavska akcentuacija*. To, dakako, ne isključuje mogućnost da se, gdje više gdje manje, ostvare i akcenti tipa novoštokavskih uzlaznih akcenata, ali se ni tada još ne može govoriti o novoštokavskoj akcentuaciji u tim govorima, jer akcenti novoštokavskog tipa

- a) nisu govorna nužnost,
- b) nisu ili mogu tek iznimno biti u intonacijskoj opreci prema akcentima ˘ i ˘,
- c) nisu ili su tek mjestimično nosioci razlikovne funkcije.

Zato se u svakoj novoj govornoj prilici mogu transformirati u odgovarajući kratki odnosno dugi akcentat intonacijski neutralan, funkcionalno dakle obilježen samo po kvantiteti. Opisane pojave nisu, dakako, svugdje jednako raspoređene, jedino se može reći da su tipičnije za govor gradskih naselja i onih perifernih sela koja više gravitiraju prema kompaktnijem štokavskom jezičnom teritoriju.

Iz ovoga se pregleda izdvajaju govori (gradski i seoski) u kojima je doista zastupljena novoštokavska akcentuacija. Oni ulaze u posebnu akcenatsku grupu, drukčiju od grupe govora s karlovačkom akcentuacijom, kako je taj termin obrazložen već na početku ovoga razmatranja. Tom se akcentuacijom služe iskonski štokavski govornici, uglavnom svi direktno ili indirektno

* Budući da se tipični štokavski uzlazni akcenti bilježe znakovima ˘ (za kratkouzlazni akcentat) i ´ (za dugouzlazni akcentat), da bi se označili akcenti koji se po svojim fiziološkim karakteristikama približuju ali ne izjednačuju sa štokavskim uzlaznim akcentima pa stoga u ovom prikazu imaju i poseban naziv *štokavoidni akcenti*, bilo bi potrebno da se oni i drukčije bilježe. Kako uvođenje novih akcenatskih znakova pričinja priličnu tehničku teškoću pri štampanju, ti se posebni znakovi ne unose ni u ovaj rad, jedino se upozorava da su posebni znakovi za štokavoidne akcente ˘ (za kratak) i ˘ (za dug akcentat). Ti su znakovi već dobro poznati u našoj akcentologiji, a uveo ih je prof. St. Ivšić. U samom se, dakle, radu štokavoidni akcenti po potrebi bilježe znakovima za štokavske akcente ˘ i ´ pri čemu treba imati na umu da su to samo uvjetni znakovi, umjesto odgovarajućih ˘ i ˘.

srpske nacionalne provenijencije i pripadnici pravoslavne civilizacijske sfere, osobito brojni u samom gradu Karlovcu. Njihova je akcentuacija pretežno novoštokavska, vukovskoga, hercegovačkoga tipa, doduše s jakim asimilatorskom snagom, ali do neke mjere i sama podložna utjecajima akcentuacije kolokvijalnoga karlovačkoga jezika koji se i uza sve svoje štokavske akcenatske i druge prinove ponajviše ostvaruje kao vrsta urbane kajkavske koinê, izrazitije se oslanjajući na zagrebačku kajkavsku koinê.

IV.

Podjela karlovačkoga teritorija na četiri akcenatska područja, izvršena u prvom odjeljku ovoga poglavlja, u prvom se redu temelji na spoznaji o akcenatskim radijacijama kojima je donekle na drukčiji način izloženo svako od tih područja, zbog čega u svakom od njih postoje i poneke akcenatske specifičnosti, o kojima će se još posebno govoriti. Zbog položaja i mjesta akcentuacije samoga grada Karlovca treba toj podjeli dodati i neke modifikacije.

Svodeći akcentuaciju na nekoliko najtipičnijih osobina, među kojima je svakako jedna od najvažnijih da li se u ispitivanim govorima javlja ili ne javlja akcenat " na posljednjem otvorenom slogu ili, rečeno drukčije, da li se ostvaruje ili ne ostvaruje akcenatska oksitoneza, karlovačko se područje, *mutatis mutandis*, može podijeliti samo na dvije regije: a) *zapadnu* i b) *istočnu*. Svaka od njih uključuje po dvije prijašnje podjele. Njihova je približna granica rijeka Korana južno od grada Karlovca s time da prvoj, zapadnoj regiji pripadaju i sela uz lijevu obalu Kupe uzvodno od Karlovca, a drugoj, istočnoj, sela nizvodno od Karlovca. Ta granica prolazi i kroz sam grad Karlovac, i to tako da naselja Dubovac i Rakovac pretežno pripadaju zapadnom, a Banija i Gaza sa Strugom do neke mjere istočnom akcenatskom tipu. Ipak se ta gradska naselja, s užitim gradskim područjem, donekle i izdvajaju iz spomenute podjele, pokazujući i specifične osobine urbane karlovačke akcentuacije. Istina, u urbanoj karlovačkoj akcentuaciji uglavnom nema osobina kojih ne bi bilo i u perifernim selima; bitna je razlika u učestalosti nekih pojava. Tako se npr., kako je to već dijelom istaknuto, na čitavu karlovačkom području zapaža prenošenje akcenta sa starijeg mjesta prema početku akcenatske cjeline, uz djelomično pokraćivanje prenesenih dugih i produljivanje prenesenih kratkih akcenata, s očitom tendencijom njihova kvantitativnog niveliranja, zatim veća ili manja redukcija nenaglašenih dužina (kako je sve to u znatnoj mjeri već provedeno u zagrebačkoj kolokvijalnoj kajkavštini), napokon sad uspješnije sad manje uspješno podešavanje izgovora prenesenih akcenata prema novoštokavskom uzoru, osobito zapaženo u mlađega naraštaja (čega u zagrebačkom kolokvijalnom jeziku uglavnom nema), samo su sve te osobine, s razloga koji su već istaknuti, jače zahvatile gradsku nego perifernu akcentuaciju. Tako se specifičnost gradske karlovačke akcentuacije (uzevši sva gradska naselja i gradsko središte zajedno) pored ostalog odlikuje tendencijom apsorbiranja i razvijanja onih osobina koje su u većoj ili manjoj mjeri prisutne u svim govorima na karlovačkom području. To daje dovoljno opravdanja da se i urbana karlovačka akcentuacija, skupa s

akcentuacijom perifernih sela, uključi u jedinstvenu karlovačku akcentuaciju. Time je ujedno određen njen položaj i njeno mjesto u ukupnosti hrvatske dijalekatske akcentologije.

*

Bilo je potrebno dati potanju akcenatsku sliku i pružiti teoretsku analizu tendencija i pojava u karlovačkoj akcentuaciji, jednako vodeći računa o akcentuaciji perifernih sela i gradskih naselja, da se u prividnoj ili stvarnoj heterogenosti ilustrativnog materijala ne bi zasjenile neke najvažnije osobine, tendencije i procesi, uz opasnost da se potenciraju strukturalno nebitni, sekundarni, lingvistički periferni, sporadički, mjestimični, stilematški i individualni elementi. Treba, naime, reći da bi akcentuacija karlovačkoga govornoga područja, s ukrštanjem različitih dijalekatskih tipova i s nejednakim stupnjem njihova međusobnoga prožimanja, mogla pri površnom istraživanju zavesti i na sumnjive zaključke, pogotovu ako bi se istraživanje ograničilo na pojedinačno ili djelomično promatranje akcenatskog stanja, ne sagledavši povezanost i međuzavisnost akcenatskog inventara i njegova funkcioniranja kao specifične obavijesne kategorije.

Bilješka: U poglavlju o fonetici prikazan je osnovni oblik ponašanja izgovora glasova, pa se u ovom poglavlju, zbog pojednostavljivanja i lakšega praćenja opisa, glasovi pišu bez oznaka za specifičan izgovor.

Osnovna karlovačka akcentuacija

2.1. Uzevši karlovačke govore kao cjelinu, a polazeći od njihove pretežno čakavske akcenatske baze, u biti su u svima u većoj ili manjoj mjeri zajedničke akcenatsko-kvantitativne osobine ovih tipova:

2.1. metatonija ~ > ^ (> " ~)

a) u krajnjim zatvorenim slogovima: *letim* > *letim*, *velim* > *velim*, *kováč* > *kováč*, *z dicôm* > *z dicôm*, a uz akcenatsku metataksu (odnosno prenošenje akcenta) i redukciju zanaglasne dužine još i: *lètim*, *vèlim*, *kòvadž*, *z dîcom*. Tako je i *zaletim* > *zaletim*, uz mogućnost *zalètim*, itd. Pri tome se preneseni akcenti, kako je već istaknuto, mogu donekle realizirati kao štokavoidni uzlazni akcenti, dakle približno: *lètim*, *zalètim*, itd.

b) u krajnjim otvorenim slogovima: *čāša vodē* > *čāša vodē*, *od rukē* > *od rukē*, *letī* > *letī*, *glāvā me bolī* > *glāva me bolī*, itd. koje se također ponekad fonetski može ostvariti približno kao: *vōde*, *rūke*, *lèti*, itd.

c) u početnim ili središnjim slogovima: *jā* > *jā*, *mī* > *mī*, *sūša* > *sūša*, *strāža* > *strāža*, *kamēne* > *kamēne*, *pověžemo* > *pověžemo*, *věže* > *věže*, *zavěže* > *zavěže*, itd., uz mogućnost skakanja akcenta na prethodni slog, ako za to ima uvjeta, i uz mogućnost štokavoidnog izgovora prenesenih akcenata.

2.2. sporadična metatonija u kratkim slogovima: ` > ~ > ^

a) u obličkoj promjeni: nom. sg. *jajčē* : gen. sg. *jājca* > *jājce* - *jājca*, nom. sg. *lapāt* : nom. pl. *lāpti* > *lāpat* - *lāpti*, nom. sg. *đkno* : nom. pl. *đkna* > *đkna*, instr. pl. *s kōli* > *s kōli*, lok. pl. *na vōli(h)* > *na vōli(h)*, nom. sg. *rebrō* : nom. pl. *rēbra* > *rēbro* - *rēbra*, itd.

b) u osnovi riječi: *děsnī* > *děsnī*, *dōbri* > *dōbri* (rijeka: *Dōbra*), *re-šētka* > *rešētka*, *sēla* > *sēla*, gen. sg. *imēna* : nom. pl. *imēna* > *imēna*, nom. pl. *vretēna* > *vretēna*, nom. pl. *stēgna* > *stēgna*, *krōsna* > *krōsna*; *grōzje* > *grōzje* (najčešće u fonetskom liku: *grōđe*).

c) posebno u pridjevskih riječi: *kokōšja jājca* > *kokōšja jājca*, *kōzji* > *kōzji*, *pāsji* > *pāsji*, *ōvči* > *ōvči*, itd.

2.3. U zamjenu za oksitonički lik razvija se ili je već prevladao akcenat na prethodnim slogovima:

a) kao kratki akcenat na prethodnom kratkom slogu: *selō* > *sēlo*, *rečī* > *rēci*, *poberī* > *poberi*, *onī* > *ōni*, *daskā* > *daska*, *dicī* > *dīci*, itd. i uz mogućnost metatakse tipa *rešetō* (> *rešeto*) > *rēseto* (*rēseto*), itd.

b) kao dugi akcenat na prethodnom dugom slogu: *vīnd* > *vīno*, *to ditē* > *to dite*, *sicī* > *sīci*, *mīši* > *mīsi*, *rūkā* > *rūka*, *težākī* > *težāki*, i ovdje uz mogućnost podešavanja prenesenih akcenata do ostvaraja štokavoidnih uzlaznih akcenata: *vīno*, *dīte*, *sīci*, *mīsi*, *rūka*, *težāki*, itd.; nije *vīno* > *vīno* i sl. nego *vīnd* > *vīno*, jer to pokazuju govori s mogućnošću oksitoneze gdje još uvijek alterniraju *vīnd* i *vīno*. Primarno je i *vrīmē*, a ne *vrīme*, jer ima i oksitonički lik *vrīmē*, koji također u nekim govorima (istočna regija) alternira sa *vrīme*.

2.4. Slično je često skakanje akcenta " i sa središnjih slogova:

a) u obliku kratkoga akcenta " na prethodni kratki slog: *lopāta* > *lō-pata* (izuzetno: *lōpata*), *govorīli* > *govōrili*, *nosīli* > *nōsili*, gen. sg. *čovīka* > *čōvika*, itd.

b) u obliku dugog akcenta ^ na prethodni dugi slog: *kūpīli* > *kūpīli*, *sūsēdi* > *sūsēdi*, *sūkālī* > *sūkali*, itd. uz neznatnu mogućnost da se preneseni akcenat izgovori približno kao štokavoidni dugouzlazni akcenat, tj. približno kao: *kūpīli*, *sūkali*, *sūsēdi*, itd.

2.5. U akcenatskim cjelinama sa tri i više slogova skakanje akcenta nije obavezno, npr. *ponedīljak*, *od (p)šēmīčnog i prosēnog krūha*, *sīče dīva sīkīrom*, *seljakīna*, *mī se razgovāramo*, *ključānica*, *nečakīna*, itd.

2.6. I pri prefiksima ostaje najčešće akcenat na svojem starom mjestu, prokliza je dakle veoma neredovita: *īdemo na Gāzu*, *ōdi u grād*, *u mōru se kūpadu* itd., ali u selima gdje je obavezna dezoksitoneza, samo je npr. *nā kla* (eventualno; *nā kla*) i sl., rjeđi su primjeri kao: *po švū*, itd. sa zadržavanjem oksitoničkog akcenta.

2.7. Akcenat ^ u zatvorenim slogovima dosta se uspješno opire spomenutoj tendenciji skakanja, osobito u seoskim govorima i pogotovu u izražajnom korpusu vezanom za arhaičan način izražavanja: *težāk*, *gospodār*, *kovāč*, *rušnik*, *brijāč*, *šlīvik*, *krļāk*, *vagīr*, *Vučjāk* (brdo), *gusāk*, *vuhāk*, *tuklāč*, *po-žīrāk*, *rukāv*, *krumpīr*, *kotāč*, *mejāš*, *mejīnik*, itd. Ako ipak u takvim prilikama akcenat skoči na prethodni slog, rezultat je kao i u ostalim opisanim primjerima, konkretno npr. *těžak*, *gospōdar*, *kōvač*, *mējaš*, *kōtač*, itd. s redukcijom dužine iza prenesenog akcenta; ispor. npr. *letīm* > *letīm* > *lētīm*. Uz zadržavanje akcenta kao *težāk*, *gospodār*, *kovāč*, *mejāš*, *kotāč* ostaje isti akcenat na istom slogu i u oblicima paradigme, obično je npr. gen. sg. *težāka*,

gospodāra, kovāča, mejāša, kotāča ili nom. pl. težāki, gospodāri, kovāči, mejāši, kotāči, s malom mogućnošću podešavanja toga akcenta prema vrsti štokavoidnog dugouzlaznog akcenta, dakle približno kao: težāka, gospodāra, kovāča, mejāša, kotāča ili: težāki, gospodāri, kovāči, mejāši, kotāči. Ta je mogućnost nešto veća u istočnoj karlovačkoj regiji, uz mogućnost i oksitoničkog ostvarivanja akcenta.

Razumije se da na isti način akcenat $\hat{\ } \sim$ može ostati u krajnjem zatvorenom slogu i u svim oblicima paradigme (bilo konjugacijske bilo deklinacijske) gdje se ostvaruje pozicija zatvorenog sloga, npr. *bez rogāl, pet gusāl, kdliko je vūr, čūda letāv, sa svi strān, od svi dūš, od naši glāv, kot krāv; čūda novāc, do stō vragōv, bez vūh - vūv, bez zupcōv; pēt jāj, īspod kolēn, pēt okān*, itd.

2.8. Primarni akcenat $\hat{\ } \sim$ ne podliježe metatoniji, tj. $\hat{\ } > \hat{\ } : mēso > mēso, pām̄tim > pām̄tim - zapām̄tim > zapām̄tim, pēt > pēt, šēs(t) > šēs(t)$, akuz. sg. *glāvu > glāvu, rūku > rūku; grād > grād - u grād > u grād*, itd.

2.9. Kad kratki naglašen vokal (s akcentom $\hat{\ }$) dođe u poziciju ispred sonanata kojima slijedi još jedan konsonant, tj. u zatvorenom slogu, obično se dulji (simbol: $\hat{\ }^x > \hat{\ }^x$, gdje je eksponet x bilo koji sonant, a eksponent c bilo koji konsonant), ali je takvo duljenje ipak neredovito jer ima potvrda i sa kratkim akcentom. Primjeri se donose kako je koji izgovaran, odnosno zapisan:

a) Primjeri s metatonijom $\hat{\ } > \hat{\ }$ ispred sonanata u zatvorenom slogu: *snēl je opānki, drušīnčē, ocvārki - ocvārki, čāvli, žerāvka, dimļak, pēršin, krvāv, živka, osīnka, jārci, stōl, stōlnāk, gledālce, ļajt, jājca*, itd.

b) Primjeri bez metatonije $\hat{\ } > \hat{\ }$ ispred sonanata u zatvorenom slogu: *tēlci, dānce, vānkuš, ļajt, jājce*, itd.

2.10. Metatonija $\hat{\ } > \hat{\ }$ u zatvorenom slogu ispred ostalih (nesonornih) suglasnika dosta je rijetka, sporadička. Potvrde su dakle pretežno s kratkim akcentom $\hat{\ }$, a među rjeđim primjerima s metatonijskim akcentom $\hat{\ }$ kao da se nazire veća težnja: $\hat{\ } \hat{\ } \hat{\ } > \hat{\ } \hat{\ } \hat{\ }$ nego $\hat{\ } \hat{\ } \hat{\ } > \hat{\ } \hat{\ } \hat{\ }$, premda ima primjera za obje mogućnosti.

a) Potvrda za akcenat $\hat{\ }$ u zatvorenom slogu: *sestrīčna, kvdōčka, dēčko, žētva, gūškica, gūšcer, konōpļa, krīsnica, klūpkō, līska se* (sijeva), *gūsle, kīšnica, gradāčki, cikva, nī mi lāzno, mrtvāc* (uz: *mrtvac*), *tōčno bu ostālo* (uz: *: dštalo*), *stolāc* (uz: *stōlac*), *pīsniv, pūškica, līšnāk, posīkla sam se, klđštar, nevīsta, rēkļac, kīkļa*, itd.

b) Potvrde za akcenat $\hat{\ }$ u zatvorenom slogu: *komōška* (i *komūška*), *vī kāšļate* (: *kāšļat < kašļāt*), *pēsma* (pored : *pēsma*), *snōpļe, širōčka* (vrsta sjekire), *strīšnica, mesnāt*.

2.11. Imenice na *-išče* (s alomorfnim modifikacijama: *-išče, -išče, -īše*) gotovo se jednakom frekvencijom govore i s akcentom $\hat{\ }$ i s akcentom $\hat{\ }$ ako je akcenat na svojem starom mjestu, tj. na vokalu *i* iz nastavka *-išče* : *košīšče* i *košīšče, strnīšče* i *strnīšče, dvorīšče* i *dvorīšče, zupčīšče* i *zupčīšče, motičīšče* i *motičīšče, zelenīšče* i *zelenīšče* itd. (potvrđen je vrlo velik broj takvih imenica), dok je u

brojeva na *-ajst* zabilježen na starom mjestu samo akcenat $\overset{\sim}$, npr. *jedanajst*, *dvanajst*, *trinajst*, *četirnajst* itd., a tako je i u odgovarajućih rednih brojeva.

Među primjerima koji nikako ne dulje akcenat $\overset{\sim}$ u zatvorenom slogu najkarakterističniji su infinitivni likovi s akcentom $\overset{\sim}$ na vokalu ispred infinitivnog završetka *-t* ili *-ć* (odnosno: *-č*), zatim brojna kategorija riječi i njihovih likova s akcentom $\overset{\sim}$ u sufiksalmom slogu. No dok se akcenat $\overset{\sim}$ opire skakanju u krajnjem zatvorenom slogu, akcenat se $\overset{\sim}$ u takvoj poziciji u zapadnoj karlovačkoj regiji redovito prenosi na prethodni slog gdje god za to ima uvjeta (dvosložne i višesložne riječi, npr. *mòlit*, *govòrit*, *pítat*, *mísit*, *dánas ðiac*, itd.), a u istočnoj regiji podjednako su frekventni likovi i s prenesenim i s neprenesenim akcentom $\overset{\sim}$, npr. *molít* i *mòlit*, *govorít* i *govòrit*, *mišít* i *mísit*, *pítàt* i *pítat*, *pèiàk* i *pètak*, *rùbàc* i *rùbac*, *otàc* i *ðtac*, *danàs* i *dánas* itd., pri čemu se mogu ostvariti i specifične akcenatske modifikacije, potanje opisane u pregledu akcentuacije te regije. Tako se općenito može reći da sporadičkoj metatoniji $\overset{\sim}$ > $\overset{\circ}$ u zatvorenom slogu najmanje podliježe akcenat $\overset{\sim}$ upravo u krajnjem zatvorenom slogu.

Kad akcenat $\overset{\sim}$ skoči naprijed (obično na prvi prethodni slog), u svakom slučaju ostavlja iza sebe kratak vokal, dakle i u primjerima koji se inače izgovaraju s akcentom $\overset{\circ}$ na starom mjestu u zatvorenom slogu, npr. *širočka* (eventualno: *širočka*), *kòmoška* - *kòmuška* (*kòmoška* - *kòmuška*), *kòsišće* (*kòsišće*, pa i *kòsište*), *jedànajst*, *dvànajst*, *trinajst*, *četirnajst*, itd.

2.12. Pretežno kajkavska metatonija tipa $\overset{\sim}$ > $\overset{\circ}$ u primjerima s akcentom $\overset{\sim}$ prema novom praslavenskom akutu u kratkim slogovima (ispor. npr. u književnom jeziku: *nèvolja*: *vòlja*, *i koža*: *kòža*, *prekopàm*: *kòpàm*, itd.) samo je sporadički zabilježena. Čuje se: *vòlja*, *kòža*, *kòpàm* itd., ali se čini da su još frekventniji akcenatski likovi: *vòlja*, *kòža*, *kòpàm* itd.

2.13. Metatonija tipa $\overset{\sim}$ > $\overset{\circ}$ kad je akcenat $\overset{\sim}$ staroakutskoga podrijetla u osnovnom obliku nešto je običnija, pokazujući ponegdje u imenica srednjega roda diferencijaciju gen. sg. bez metatonije i nom. pl. s metatonijom, što joj osigurava donekle određeno mjesto u karlovačkoj akcentuaciji, pa se proteže i na primjere gdje nema funkcije takve diferencijacije. Osim toga, u tim ostalim likovima metatonirani likovi alterniraju s nemetatoniranima, pri čemu su nemetatonirani znatno frekventniji.

a) Primjeri za diferencijaciju gen. sg. bez metatonije i nom. pl. s metatonijom $\overset{\sim}$ > $\overset{\circ}$: gen. sg. *síta*: nom. pl. *síta* (: nom. sg. *síto*), gen. sg. *lèta*: nom. pl. *lèta*, gen. sg. *kolèna*: nom. pl. *kolèna*, gen. sg. *kopíta*: nom. pl. *kopíta*, gen. sg. *polèna*: nom. pl. *polèna*, gen. sg. *koríta*: nom. pl. *koríta*, itd.

b) Neki ostali primjeri sa sličnom metatonijom: *gúske* (pored: *gúske*), *marèlica* (pored: *marèlica*), lok. sg. *na ðimú* (pored: *na ðimú*), instr. sg. *šibom* (pored: *šibom*), itd.

2.14. Primjeri kao: *sèdem*, *gìnem*, *rižem*, *kupùjem* i slični, karakteristični s metatonijskim akcentom $\overset{\circ}$ u brojnim kajkavskim govorima, gotovo se i ne podvrgavaju metatoniji. Zato poneki primjer s približnim izgovorom kao *gìnem* i sl. treba prije tumačiti kao rezultat relativnoga duljenja akcenta $\overset{\sim}$ nego spomenutom metatonijom $\overset{\sim}$ > $\overset{\circ}$.

2.15. Akcenat " na svojem izvornom mjestu uglavnom nije podvrgnut metatonijskim promjenama, sasvim je obično npr.: *kđlo, pđle, něbo, đko*, akuz. sg. *zěmľu, vđdu*, prilozi *nđvo, đkolo* (ovaj posljednji i u službi prijedloga).

2.16. Primjeri kao *lětim (zalětim)*, *vđno, napđsat* i mnogi drugi, navedeni i nenavedeni, upućuju i na način uklanjanja nenaglašenih dužina:

a) redukcijom iza primarno ili sekundarno naglašenog sloga: *letim* > *letim* > *lětim*, *težāk* > *težāk* > *těžāk*, itd. Ta je redukcija izazvala daleko-sežne posljedice, obuhvativši sve kategorije s prvotno dugim, naglašenim ili nenaglašenim i otvorenim ili zatvorenim slogovima, između ostalih:

1) sve glagolske prezentske nastavke, simbol: *-ām* > *-am*

2) genitivni i instrumentalni završetak imenica žen. roda u singularu, dakle: *-ē* > *-e*, *-ōm* > *om*

3) oblike pronominalne deklinacije, npr. *-ī, -ā, -ō* > *-i, -a, -o*

4) tvorbene završetke i nastavke u imenica muž. i žen. roda s primarno dugim zatvorenim vokalima, npr. *-āk* > *-ak*

5) sve ostale primjere s nekadašnjim dugim vokalima u takvoj poziciji.

b) skakanjem akcenta " na bivši prednaglasni slog tako da uglavnom dužina ispred starog mjesta akcenta " ostaje, ali prima naglasak: *vinđ* > *vđno*, *napđsat* > *napđsat*, *mđsđli* > *mđsđli*, *zamđsđli* > *zamđsđli*.

2.17. U uklanjanju prednaglasne dužine karlovački govori pokazuju i jednu stariju fazu, onu koja je prethodila naknadnom prenošenju akcenta i gubitku akcenta ~ kao razlikovnog sredstva: dužina nestaje ispred nekadašnjeg akcenta ~, odnosno ispred metatonijskog akcenta ˘: *prěđē* > *predē* > *predē*,¹ gen. sg. *rúkē* > *rukē* > *rukē*, 3. lice prez. *síčē* > *síčē* > *síčē*, *cidđ* > *cidđ* > *cidđ*, *plāđ* > *platđ* > *platđ*, ili *plāđ*.

2.18. Napokon treba spomenuti da se u karlovačkim govorima ponekad može čuti i akcenatski ostvaraj tipa čakavskog akuta (~). Iako je zabilježeno ponešto primjera gdje je zabilježen taj fonetski ostvaraj i na svojem starom mjestu (npr. *nemđj to sě pđjist*, *plafđn je...*, *bođj se žěne*, *bolđ me grđkľan*) uz primjere podešavanja izgovora ~ mjesto prenesenih akcenata " ili ˘, eventualno ` ili ' (npr. *bđgac prđsi*, *komđška*, *zāstor*, *našľingamo ga*), ipak se ne može reći niti da se taj akcenat zadržao kao slobodna ili vezana varijanta na svojem starom mjestu niti da uvjetno alternira s prenesenim akcentima. U svim su zabilježenim primjerima ostvaraji akcenta ~ samo stilematске naravi, kao rezultat intonacijske neutralizacije, dakle bez razlikovne funkcije.

*

U navedenim točkama prikazan je osnovni oblik ponašanja karlovačke akcentuacije, bez obzira na to što sve pojave nisu jednako zastupljene na cijelom terenu i premda u ponekim govorima ima osobina koje se nisu mogle obuhvatiti ovim sumarnim pregledom. Analiza akcenatskog stanja u pojedinim regijama, govornim područjima i govorima potanji će pokazati koje su od navedenih pojava više, a koje manje tipične za pojedine govore. Uz to će se navesti i mnoge druge pojave, tipične samo za svoje uže područje.

2.19. Akcentuacija se te regije prati u ovom prikazu zapadno od Karlovca do Stativa (uključujući i Donje Stative), ali treba reći da se ona, uz neke mjesne modifikacije, nastavlja i dalje prema zapadu i jugozapadu, u bitnim se crtama potvrđujući i u udaljenim Oštarijama, pa bi se u jednoj obuhvatnijoj klasifikaciji mogla nazvati oštarijsko-stativska. Nastojeći zaokružiti teren te akcentuacije, idući od Švarče prema Dugoj Resi, istraživanje je vršeno sve do Generalskog Stola i Erdelja pa su se i na tom terenu mogle utvrditi osnovne osobine karlovačke akcentuacije zapadnog, stativskog tipa, premda, dakako, i s nekim specifičnostima koje zahtijevaju da se akcentuaciji na potezu Duga Resa-Generalski Stol, s gravitacijskim područjima, posveti nešto više pažnje. Ipak se u ovoj prilici neće potanje razmatrati akcentuacija Generalskog Stola, nego će se, zbog orijentacije, istaknuti samo opće njeno obilježje, jer je zadatak ovoga rada da se potanje osvijetli akcentuacija užega karlovačkoga područja.

Od Stativa prema Karlovcu, obuhvativši njegovu užu sjevernu, zapadnu i jugozapadnu periferiju, ovim se prikazom osim Stativa obuhvaćaju još i ova periferna sela, prigradska i gradska naselja koja po svojim osobinama pripadaju akcentuaciji zapadne karlovačke regije: Velika i Mala Jelsa (upravo Jelša), Novaki, Hrnetić, Borlin, Drežnik, Dubovac, Rakovac, Donja i Gornja Švarča i, donekle, Mostanje.

2.20. Osnovno je obilježje ponašanja ove akcentuacije redovito provedena dezoksitoneza, tj. prenošenje akcenta " s krajnjih otvorenih slogova na prethodni ili na prethodne slogove. Jednako se tako obično prenosi akcentat " i s krajnjih zatvorenih slogova. To se prenošenje vrši uglavnom vlastitim akcentatskim sredstvima. Kako ti govori raspoložu samo akcentima za kvantitativnu opreku, intonacijski uglavnom neutralnima, u načelu su i preneseni akcenti obilježeni samo kvantitativnim razlikama. Slijedeći tradiciju bilježenja, i ovdje se preneseni akcenti koji se ostvaruju pretežno kao kratki bilježe znakom ˘, a preneseni akcenti koji se ostvaruju pretežno kao dugi znakom ˆ, dakle na isti način kao što se bilježe i nepreneseni akcenti, tj. akcenti " i ˆ i po podrijetlu silazni ili dobiveni metatonijom mjesto akcenta ~. To se čini zbog toga što su danas i nepreneseni i preneseni akcenti približno istih fizioloških karakteristika, a njihovo se fiziološko obilježje ponajviše svodi na kraći ili dulji ponešto olabavljen glasovni udar, koji nije izrazito uočljive početne visine. Glas postepenije pada i gubi silinu nego u odgovarajućim književnim akcentima. Osobito izostaje napetost artikulacijskih organa i zadržavanje visine glasa pri izgovoru idućega sloga kao pri ostvaraju novostokavskih uzlaznih akcentata. Prema tome bilježenje akcentatskih znakova " i ˆ odgovara načinu bilježenja mjesta akcenta uspravnim crticom ['] kao eksponentom ispred, a duge kvantitete dvjema točkama [:], odnosno poluduge kvantitete jednom točkom [.] iza naglašenog vokala.

Primjeri za dezoksitonezu:

a) prenošenje akcenta na prethodni kratki vokal: *žēna, sēlo, rēci* (imper.), *kōđna* (gen. sg.), *dīci* (dat. sg.), *nōga, na nōgi* (1 : *na nōzi*), *mēja, kādi* (pojava je redovita pa nije potrebno navoditi više primjera).

b) prenošenje akcenta na prethodni dugi vokal: *stěna, na stěni, na brěgu, rŭka, dĭte, rāsla, vāpno* (i : *jāpno*), *brāzda, mlĭko, trāva, svĭča*, itd.

I u primjerima pod a) i u primjerima pod b) vrlo je neznatna mogućnost ostvarivanja štokavoidnih akcenata.

Poneki se oksitonički likovi, ali ipak s jako istaknutom silinom na prethodnom slogu i znatnom redukcijom siline na posljednjem slogu tako da se dobiva utisak kao da je ponešto oslabljen akcenat na oba sloga, mogu čuti samo u najistočnijem dijelu ove regije (Švarča i Mostanje) koji se time nadovezuje na istočnu karlovačku regiju gdje je oksitoneza obilnije zastupljena, npr. *zĭmā, vrātā, zvĭzdā, lĭpo vrĭmĕ, rŭkā, blŭzā, osĭci* (imper.), *mejāšĭ; ĭmamo svāki svōjĕ, prĕjā, kākō su lĭpe mōjĕ ĉere*.

2.21. Iskonski i metatonijski akcenat \sim relativno se dobro čuva na svojim starim mjestima, iako bolje u zatvorenom nego u otvorenom slogu.

Ne želeći generalizirati tu pojavu, potvrde se donose odvojeno iz svakog spomenutog sela i naselja dajući im time jaču dokaznu snagu, pogotovu kad je u pitanju dijalekatski teren s jako izraženim tendencijama i procesima prenošenja akcenta prema početku akcenatske cjeline:

a) akcenat \sim u zatvorenom slogu: *velĭm, ŹuŹĭnāk* (prezime), *šĭvĭk, plafōn, mejnĭk, betōn, škĭlĭm, koščŭm, kotāĉ, rodāk, rukāv, tratŭr, vuhāk, vrbāk, oglavnĭk* (Stative); — *krumpĭr, svaštōr, brkāĉ, opanĉār, glavnāk* (i: *glamnāk*), *krĭlāk, rukāv, stepāĉ* (Velika i Mala Jelsa); — *krĭlāk, mejāš, riznĭk, sedĭm, senĭk, poŹerāk, ĉeliĭnāk* (Borlin); — *Hrnetićāk, krumpĭr, mejāš, pastŭh, wĭk, kukuruŹnāk* (Hrnetić i Novaki); *krĭlāk, međāš, mejāš, komād, oglamnĭk* (Drežnik); — *gospodār, seĭlāk, teŹāk* (Dubovac); — *krumpĭr, kovāĉ, gospodār, purān* (Rakovac); — *senĭk, z dicōm, krumpĭr, mejāš, BreŹĭk, Švarĉāk, prstenāk* (Švarča i Mostanje). Ovakvo je stanje i u gen. pl. imenica kad je u tom padeŹu akcenat na posljednjem slogu i ako taj padeŹni oblik nema priraslog vokala (po štokavskom uzoru): *nĭmam nĭš orĭjōv, bez kokōš, bez svĭ(h) nohāt, pĕt letāv, ĉŭda igāl, bez dasāk, pĕt piščenāĉ, pĕt rogāl*, itd.

b) akcenat \sim u otvorenom slogu: *smeĉĕ, bez glavĕ, bez jednĕ nogĕ, ĉŭda me bolĭ, ĉŭda kokošĭ, ĉŭda vodĕ, u rukā, na nogā, na glavā, be(z) svĭ zubĭ, zubmĭ, u zubĭ, vriščĭ, s kostmĭ, od rukĕ* (Stative); — *mālĭ prĭst me bolĭ, ĭšle su po ĉĕlu zĭmu u krĭlĭ, prasac kvrĭĭ, u zubĭ* (Velika i Mala Jelsa); — *tōte ĭma dicĕ, bez oĉĭ, u oĉĭ, s oĉmĭ, lišnāk rastĕ na lĕski, svĭĉa svitĭ, sa strĕhe curĭ, z drvĭ, šĭkirum se siĉĕ, ĉōravac škĭlĭ* (Borlin); — *tĭca letĭ, on muĉĭ, zŭb me bolĭ, glaŹĕ - glaŹĕ* (Hrnetić i Novaki); — *ĉŭda dicĕ, dvōje dicĕ, to se predĕ, prāt rubĭ u nāĉva, ĭŹĭma rubĭ* (Drežnik); — iz Dubovca i Rakovca kao gradskih (prigradskih) naselja nije se našla u građi ni jedna potvrda ovoga tipa; — *ĉripĭĭ, - ĉripovĭĭ, rŭka me bolĭ - bolĭ me rŭka, pĕt ĉerĭ, mlāja od nĕ, jā ĭmam pĕt kōmadov dicĕ, natkĕ se* (Švarča i Mostanje). Kao što pokazuju primjeri, akcenat je \sim i u svih likova (u paradigmama) koji su naglašeni na kraju, ispor. gen. pl. *ĉerĭ*, lok. pl. *na glavā*, gen. sg. *nogĕ*, prez. *svitĭ, bolĭ*.

Svi primjeri i pod a) i pod b) mogu se, dakako, izgovoriti i s prenesenim akcentima, ali tako da se vokali iza tih akcenata pokraĉuju, ponekad je i preneseni akcenat kratak makar je skoĉio i na primarno dug vokal. (Uspor. primjere i teoretsko obrazloŹenje te pojave u 17. toĉci prethodnog odjeljka).

Kao što pokazuju navedeni primjeri, zadržavanje akcenta \circ u otvorenom slogu padežnih završetaka moguće je u svim jezičnim likovima. Takvo je stanje, osim u gen. sg. imenica a-deklinacije žen. roda, tipično i za oblike gen., lok. instr. pl. svih rodova gdje se na kraju spomenutih padežnih oblika ostvaruje pozicija otvorenog sloga:

a) u gen. pl.: *bez vuhî. be(z) svi zubî, čûda kostî, bez oči, čûda gostî, pêt čeri, nî vîše vuši;*

b) u lok. pl.: u *rukâ, na nogâ, na glavâ, u vuhî, u zubî, u oči, o ľudî;*

c) u instr. pl.: s *ľudi, s oči, s vuhî.*

Akcentat \circ često ostaje na kraju instrumentalnog padežnog oblika i onda kad je taj oblik ima nastavak *-mi*, npr. s *ľudmi, s vuhmi, zubmi, s očmi.*

Treba ponovo istaknuti da se svi navedeni primjeri još češće ostvaruju s akcentom na prvom slogu; pored gen. sg. *rukê* ili *nogê* još je običnije *rûke, nôge*, a tako je i u gen. pl. npr. *be(z) svi zûbi*, u lok. pl. npr. *u rûka*, u instr. pl. npr. s *ľudi* ili s *ľudmi*, itd.

2.22. Već se iz dosadašnjeg izlaganja zapaža da su pokraćene i prednaglasne i zanaglasne dužine, ali, zbog potpunosti i preciznosti opisa, treba napomenuti da se u jugoistočnom dijelu ove regije (Švarča i Mostanje) ponekad zadržavaju prednaglasne dužine, i to u primjerima sa svojevrsnom oksitonezom kojoj prethodi primarno dug vokal. Zabilježeno je i nekoliko primjera s neprenesenim akcentom \circ u zatvorenom krajnjem ili otvorenom središnjem slogu kojemu također prethodi primarno dug vokal, npr. *šišâk, pêtâk, rûčâk; promînilî smo jâbuku, sūkâlo, sūkâli smo pŕeju.*

2.23. U vezi s osnovnim smjerom razvoja akcentuacije, na cijelom su području izjednačeni nekadašnji akcenatski tipovi kao npr.:

1) nom. sg. *kôn* - gen. sg. *koňâ* i nom. sg. *zêt* - gen. sg. *zêta*

2) nom. sg. *stric* - gen. sg. *stricâ* i nom. sg. *klâs* - gen. sg. *klâsa.*

U prvom je slučaju: *kôn* - *kôňâ* kao i *zêt* - *zêta*, a u drugom: *stric* - *-stricâ* kao i *klâs* - *klâsa.*

Razlike su između pojedinih govora samo u tome što je poneka riječ izmijenila prvotni tip ili je u zatvorenom slogu (u nom. sg.) mjesto kratkog dug, a u otvorenom slogu (u paradigmi) kratak akcentat. To sve zavisi od toga koliko je u kojem govoru u zatvorenom slogu zastupljeno duljenje akcenta \circ , odnosno, ako nema takva duljenja, koliko je dosljedno provedeno duljenje pred sonantima u zatvorenom slogu, ali i od toga da li je više ili manje neutralizirana kvantitativna akcenatska razlika. Uz veću neutralizaciju kvantitativnih razlika veće su i mogućnosti za miješanje tipova, pri čemu se ostvaruje sad dulja sad kraća kvantiteta bez obzira na primarnu pripadnost riječi pojedinom tipu. Kako sve te mogućnosti mogu biti i odjednom prisutne u pojedinim govorima, primjeri se donose po slušnom utisku, bilježeci oblik nom. i gen. sg.:

a) primjeri zabilježeni samo s pretežno kratkim akcentom: *dlân* - *dlâna*, *vŕt* - *vŕta*, *môsk* - *môska*, *žep* - *žêpa*, *lajt* - *lâjta*, *kôn* - *kôňâ* (Stative); *zic* - *zîca*, *drêk* - *drêka*, *kôn* - *kôňâ* (Jelsa); *kôš* - *kôša*, *grôzd* - *grôzda*, *tîč* - *tîča*,

zèt - zèta (Borlin); *přst - přsta, štěl - štèla* (Hrnetić i Novaki); *glàž - glàža, kòň - kòňa, nùk - nùka* (Drežnik); *gròzd - gròzda, přst - přsta, vřt - vřta, kòň - kòňa* (Dubovac); *dìm - dìma, kòň - kòňa, cřv - cřva, krùh - krùha, mlìn - mlìna* (Rakovac); *přak - přaga, nùk - nùka, vrät - vräta, krùh - krùha* (Švarča i Mostanje)

b) primjeri zabilježeni samo s pretežno dugim akcentom: *gñòj - gñòja, přišč - přišća, mih - miha, pìr - pìra, lїв - lївa* (Hlijev), *zèc - zèca* (Stative); *bìk - bìka, rùb - rùba* (Jelsa); *làs - làsà* (vlas), *pâr - pârà* (Borlin); *ròl - ròla* (pećnica), *přl - přla* (Hrnetić); *sväk - sväka, klàs - klàsà, crèp - crèpa* (Drežnik); *vläk - vläka, vùk - vùka* (Dubovac i Rakovac); *čřip - čřipa, dän - dänà* (Švarča)

c) mješoviti primjeri: *bòg - bòga, krùv - krùva, nòs - nòsa, plòt - plòta, dròb - dròba* itd., uglavnom na čitavu terenu.

2.24. Isto je akcenatsko niveliranje i u ostalih vrsta riječi, uspor. npr. u pridjeva muš. roda *žút* : žen. rodu *žúta* (< *žútà*, ispor. novoštok. *žúta*), *cřn* (*cřn*) : *cřna* (*cřna*), *bòs* (*bòs*) : *bòsa*, itd.

2.25. Akcenat " u zatvorenom slogu ispred sonanata i ispred ostalih suglasnika ponaša se kako je izloženo u odjeljku o osnovnoj karlovačkoj akcentuaciji (t. 9, 10, 11) ali s jakom frekvencijom prenesenih akcenata, pa onda i s redukcijom dužine u zatvorenom slogu iza prenesenog akcenta. Kračina je i u velikom broju primjera gdje u osnovnoj riječi nema uvjeta za prenošenje akcenta, npr. *máška, (k)rùška, bčcko, žetva, pišće, brškvà, čřišna, rògje, lišnak* itd., ali i tu postoji mogućnost da se neke od navedenih riječi, ne samo u različitim selima nego i u istom selu, realiziraju i s dugim akcentom, npr. *čřišna* (eventualno: *čerišna*), *brškvà*, a tako i *síce* (< *sitce*), *čizme, cùšfi - pašci* (npr. trag), itd.

Jednako tako ako se u zatvorenom slogu nađe preneseni akcenat, u pravilu se duljenje ne vrši: *dáška, tumbolac, părăšćić*, gen. sg. *părăsca, pláčljivac, pašćetina, pivnica, òpša, kòšćica, glàmlica, ràmnica, plàtnica, òkno*, itd.

2.26. Riječi na *-išće* (*-išće, -íše*) (npr. *kòsišće* i *kosišće, mòtičišće, lòpatišće, nàsadišće, dvòrišće* i *dvorišće, srnišće, roglišće, zupčišće, debelišće*) — ne prave akcenatsku diferenciju prema značenju, ali kad god su govornici te riječi izgovarali sa štokavskim nastavkom *-ište* (koji se dosta često čuje), uvijek su ih izgovorili s prenesenim akcentom, čak je taj akcenat i fiziološki bliži štokavskom akcentu ` nego preneseni akcenat pri izgovoru istih riječi s izvornim nastavkom *-išće*.

2.27. Redovitije od ostalih vrsta riječi i njihovih oblika metatoniji " > ^ podliježu brojevi sa završetkom na *-ajst*, pošto je taj završetak dobio oblik zatvorenog sloga: *jedanájst, dvanájst, trinájst, četrnájst... sedamnájst, osamnájst, devetnájst*. Isto je i u odgovarajućih rednih brojeva: *jedanájsti, dvanájsti* itd., ali su ti brojevi zabilježeni i s prenesenim akcentom, s pokračenim idućim slogom. Većina govornika poznaje i književne oblike tih brojeva, ali ih akcenatski podešava prema svojim mogućnostima. Izgovor je npr. *sedámnaest*, a ne *sedámnaest*. Prema *pèti* i *šèsti* govore i *sèdmi* i *òsmi* (tj. s

metatonijom " > ^), a uz *devēti*, *desēti*, *dvadesēti* itd. običnije je *dēveti*, *dēsēti*, *dvādesēti* itd. Ostali brojevi akcentiraju se leksički: *jēdan*, *dvā* (*dvē*, *dvi*), *tri*, itd.

2.28. Sporadično duljenje u zatvorenom slogu ne zahvaća prvotno kratki akcenat ispred infinitivnog završetka koji se, nakon ispadanja krajnjega *-i*, svodi na završetno *-t* ili *-č* (s alofonim, ovdje upravo s alomorfnim modifikacijama *-č* ili *-ć*): *govorit*, *mišit*, *kopāt*, *molit*, itd. Istina, gdje postoje uvjeti, akcenat se " prenosi naprijed (npr. *nōsit*, *mōlit*, *govōrit* ili *pītat*, *čūvat*, *mīsit*), a gdje tih uvjeta nema, u pravilu je akcenat " , a ne akcenat ^ : *reč*, *peč*, *sič* ili *bit*, *klāt*, *žēt* itd., uz *spāt* i *spāt*, gdje je *spāt* kontinuanta akcenta starog infinitiva *spati*, a *spāt* akcenta starog supina *spat*.

2.29. Akcenat na kraju ostaje i u naglašениh jednosložnica u otvorenom slogu, dakle se ne vrši metatonija " > ^, npr. nom. sg. *dnō*, gen. sg. *dnā* ili *tlō* - *tlā* (*klā*) itd., ali čim se uz takve jednosložnice nađe proklitička riječ tako da akcenatska cjelina postane dvosložna (ili višesložna), akcenat " s kraja skače na prethodni slog, podvrgavajući se općem pravilu o dezokstonezi, dakle je: *nā tla* ili *nā kla*, *dō dna*, itd., uz male izuzetke (npr. *po švū*).

2.30. Kako je već istaknuto, i akcentuacija predjela sve do Generalskog Stola i Erdelja (s gravitacijskim područjem) približno je ista, uz razumljive mjesne razlike koje međutim tu akcentuaciju bitnije ne izdvajaju od oštarijsko-stativske, odnosno zapadne karlovačke, prema značenju toga termina kakvo ima u ovom opisu.

I u Generalskom Stolu zabilježeni akcenti (" i ^) fiziološki odgovaraju opće hrvatsko-srpskim akcentima " i ^, jedino se kvantitativno od njih nešto razlikuju s time da je zapažena sklonost pokraćivanja akcenta ^, ali međusobni kvantitativni odnosi dugog i kratkog akcenta nisu pokolebani. Sporadički se čuva i zanaglasna dužina, koja se upravo realizira kao poludužina, ili, još češće, čuva se zatvorenost nekadašnjeg dugog zanaglasnog vokala. To je ujedno i pokazatelj vokalnoga fonološkog inventara govora Generalskog Stola! Vokalni fonološki sustav obuhvaća dakle ove foneme: */i/ /e/ /e/ /a/ /o/ /o/ /u/*, s time da je raspored fonemskih parova */e/ : /e/* i */o/ : /o/* u znatnoj mjeri vezan pozicijski i ograničen situacijski; dok su fonemi */i/ /a/ /u/* slobodnije raspoređeni. Akcenat je s kraja redovito pomaknut na prethodni slog, dok se u sredini uglavnom zadržao na starom mjestu, premda su i tu zapažene brojne metatakse, ponajviše s tendencijom da akcenat bude što bliže prvom ili na samom prvom slogu akcenatske jedinice.

Akcentuacija istočne karlovačke regije

2.31. Akcentuacija se u ovoj regiji prati istočno od Karlovca do sela Kobilića. Idući prema sjeverozapadu, jugu i jugozapadu, sve do istočne akcenatske granice zapadne karlovačke regije, akcenatskim su istraživanjem obuhvaćena ova periferna šela: Ušće (Husje), Donje Mekušje, Vodostaj i Građac te između Kupe i Korane Kamensko, Gornje Mekušje i Turan s time da po nekim svojim osobinama ovoj regiji pripadaju i gradska (prigradska) naselja Banija i Gaza sa Strugom.

2.32. Bez obzira na pojedine razlike u ponašanju akcenata sav se taj teren po najuočljivijoj osobini da se akcenat " može zadržati na kraju akcenatske jedinice uključuje u jedinstvenu akcenatsku regiju. Stoga joj dobro pristaje i naziv: regija s mogućnošću oksitonoze. Dok je u selima između Korane i Kupe oksitonoze znatno ograničena, u selima uz lijevu obalu Kupe oksitonički su primjeri dosta česti, no i na jednom i na drugom području sa specifičnim načinom ostvarivanja, koji se ponešto razlikuje i od tipične čakavske i od tipične kajkavske oksitonoze. Ispitivaču se čas čini da je akcenat svugdje prenesen, čas da se odreda potvrđuje oksitoničko stanje, a počešće se dobiva i utisak kao da akcenat lavira, bez jasno razgraničenog mjesta i intonacijske vrijednosti. Stoga je toj pojavi trebalo posvetiti izuzetnu pažnju i ispitivanje usmjeriti tako da se traže krajnosti u mogućnostima akcenatskoga ponašanja. Trebalo je po mogućnosti suprotstaviti takve primjere koji se međusobno minimalno razlikuju glasovnim sastavom, tako da njihovo jedino ili glavno razlikovno sredstvo bude akcenatsko-kvantitativni ostvaraj. Zapazivši da tom zahtjevu najbolje udovoljava odnos funkcije određenog i neodređenog oblika pridjeva, težište je usporedbe postavljeno na te oblike. Kao uzorci za upotrebu određenog i neodređenog oblika pridjeva izabrane su ove izreke: briska je žuta, i: žuta briska je najbolja (gdje je i rečenički i situacijski bilo izvan svake sumnje da je u prvoj izreci po značenju neodređen, a u drugoj određen oblik pridjeva). Zadovoljavajući rezultati dobiveni su ubrzo. Odreda je izgovor prve izreke bio: *briska je žutà* | *žutà* | *žúta*, a druge u svakom ponovljenom slučaju uvijek samo: *žúta briska je nájboļa*. Time je ujedno utvrđeno razlikovanje funkcije određenog i neodređenog oblika pridjeva samo akcenatskim sredstvima (čak i uz redukciju zanaglasne dužine koja je u književnom jeziku još jedno, redundantno sredstvo za to razlikovanje). Pošto je takva akcenatska razlikovna funkcija utvrđena na velikom broju primjera, bilo je lakše uzeti u razmatranje akcenatsko ostvarivanje samo u neodređenih pridjeva. Slušajući same govornike, slušni je utisak varirao, no jače ili slabije izražena oksitonoza nije dolazila u pitanje. Reproducirajući ono što su prethodno izgovorili govornici, sad jače potencirajući oksitonički način izgovora (npr. *žutà*), sad podešavajući izgovor prema štokavskom načinu (npr. *žúta*), ili svodeći izgovor na dva oslabljena akcenatska iktusa u akcenatskoj jedinici (npr. *žutà*), treba reći da su govornici odreda ovjeravali kao svoj svaki od tri spomenuta izgovora. Jedino nisu u toj funkciji ovjeravali izgovor koji akcenatski signalizira pridjev u funkciji određenog oblika. Tako je i posredno utvrđeno da je oksitonički tip još uvijek živ, ali da podliježe i spomenutim kolebanjima.

2.33. Nastavljajući na istaknute osobine, u daljem se izlaganju polazi od prikazane pojave, dodajući još neke specifičnosti fiziološkog ostvarivanja akcenata. U onim brojnim slučajevima gdje se akcenat " doista prenosi naprijed, njegova je kvaliteta ipak nešto drukčija nego kvaliteta prenesenog akcenta u zapadnoj karlovačkoj regiji. Dok su u zapadnoj karlovačkoj regiji preneseni akcenti približno istih fizioloških osobina kao i nepreneseni (s malom mogućnošću transformiranja u vrstu štokavoidnih akcenata), ta je pojava u istočnoj regiji dosta dobro zastupljena, štaviše, nerijetko se mogu čuti i tipični štokavski uzlazni akcenti. Pojava svakako zaslužuje veću pažnju,

jer se susrećemo sa suprotnostima koje naoko odudaraju od opisanih tendencija u karlovačkoj akcentuaciji. Međutim, pojava je i logična i razumljiva. Prenošnje akcenta prema naprijed, u dobroj mjeri tipično za čitavo karlovačko područje, provodi se i u istočnoj regiji, ali kako je ona u jačem dodiru s novoštokavskim govorima, ista se tendencija u većoj mjeri nego na zapadu ostvaruje akcenatskim sredstvima koja u tu regiju prodiru iz susjednih novoštokavskih govora. Ipak se ne može reći da je u pojedinim selima zastupljena novoštokavska akcentuacija, jer se i tu preneseni akcenti mogu ostvarivati kao vrsta štokavoidnih akcenata (koji, doduše, ponekad više podsjećaju na izgovor pravih štokavskih uzlaznih akcenata nego u zapadnoj regiji), mogu alternirati s akcenatskim ostvarajima tipa $\overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}}$ (isključujući uglavnom pojave u vezi sa smislorazlikovnom funkcijom akcenta, kao u pridjeva), mogu se ostvariti kao oslabljen iktus, uz još uvijek sasvim običnu mogućnost da akcenat ostane na svojem starom mjestu. A sve su te pojave, izuzevši svojevrsnu oksitonezu, u većoj ili manjoj mjeri zapažene u svim govorima karlovačkoga područja, pa je i to glavno opravdanje što se svi svrstavaju u jedinstveno akcenatsko područje. Eliminirajući razlike u frekvenciji pojavljivanja opisanih akcenatskih osobina u pojedinim selima i naseljima istočne karlovačke regije, može se izvući ovaj opći zaključak: I u toj je akcentuaciji u načelu relevantna samo kvantitativna opozicija, ali se preneseni akcenti ostvaruju u slobodnoj alternaciji i približno kao $\overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}}$ približno kao $\overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}}$. U slobodnoj ili vezanoj alternaciji oksitoneze i pune dezoksitoneze pretežno se ipak kao preneseni ostvaruju akcenti približno kao $\overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}}$ pa se može reći da se u tako uvjetovanim prilikama akcenti $\overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}}$ javljaju i kao razlikovno sredstvo prema akcentima $\overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}}$, unoseći postepeno u govore istočne karlovačke regije uz kvantitativnu još i intonacijsku akcenatsku opoziciju, tipičnu za novoštokavske govore u najbližem susjedstvu. Ipak se sa današnjega gledišta pojava štokavoidnih ili štokavskih akcenata $\overset{\cdot}{\text{}} \text{ i } \overset{\cdot}{\text{}}$, uz opisanu mogućnost dvoiktusnih akcenata (*rūkã*) i uz mogućnost zadržavanja akcenta na starom mjestu (*rūkã*), još uvijek mora uzimati više kao opozicija po mjestu akcenta (ispor. osobito u pridjeva oblik za određen pridjev *žúta* prema obliku za neodređen pridjev *žútã* | *žútã* | *žúta* | *žúta*) nego kao intonacijska opozicija.

2.34. Potvrde za oksitonezu treba gledati u svjetlu izloženih načela po kojima gotovo svaki oksitonički primjer može alternirati s navedenim akcenatskim mogućnostima, sve do ostvarivanja s približnim novoštokavskim uzlaznim akcentima. Te se sve mogućnosti neće ovdje posebno navoditi, nego će se samo navesti neki zabilježeni primjeri stvarne oksitoneze. Da bi se mogućnost oksitoneze ilustrirala sa što više primjera i da bi se pokazala mogućnost njena ostvarivanja u čitavoj regiji, potvrde se donose izdvojeno iz svih sela:

a) oksitoneža u osnovnom obliku riječi: *glāvã, nogã, čelð, stēnã, trāvã, mejã* (Husje-Ušće); — *rūkã, nogã, glāvã, dītē, jājcē* (Donje Mekušje); — *jājcē, dītē, nogã, glāvã, Kātē, vrīmē, krilã (bēlã su bila krilã)* (Vodostaj); — *dītē, zvīzdã, grãnã, mejã, Rãdē, Tõnē, Mãrē* (Gradac); — *sridã, Kātē, brãdã* (Kamensko); — *sridã, rúkã, glāvã, dicã, dītē, mejã, ženã, gũvnõ* (Gornje

Mekušje); — *vinò, zeml̃a, gr̃anà* (Turan); — *rùkà, glāvà, vāpnò, zvēzdà, selò, gnēzdò, rebrò* (Gaza); — *rùkà, čelò, (p)čelà, stēnà, vāpnò* (Gaza-Struga); — *rùkà, glāvà, selò* (Banija).

b) oksitoneza u paradigmatskim oblicima: *mejāši, težākì, od gospodārà, na stēnì* (Husje-Ušće); — *po svitù, šāpì* (šćapi), *dākì, zūpcì, letidù, krļākì kunēdù, pečēmò, bila je u kvārù, u selù* (Donje Mekušje); — *u rùkì, dvà māčkà, u Grācù, Gračākì* (Gradac); — *dāj dicit̃ jist*, gen. sg. *loncà, pomozì* (Vodostaj) — *do Tūrnà, žlibnākì, na frtālè* (Kamensko); — gen. sg. *težākà, žnāčà, stricà; pri kovāčù, kovāčì, mejāši, dāj cūčkù jist* (Gornje Mekušje); — u Turnu nije zabilježen nijedan primjer s izrazitom oksitonezom; — *zvīzdè, krznārì, težākì, kovāčì*, gen. sg. *kovāčà, dvà limārà, dvà ormārà, stolì* (Gaza); — *na pragù, dvà cūčkà* (Banija).

2.35. Odmah se u vezi s oksitonezom postavlja i pitanje prednaglasne dužine. Primjeri pokazuju da se dužina ispred neprenesenog akcenta " dobro čuva, a ako se akcentat prenese, redovito je dug, bez obzira na svoju intonacijsku kvalitetu. Donosi se samo nekoliko potvrda, bez bližeg određivanja mjesta, jer je pojava opća, npr. *dvà cūčka - cūčka, nōsi dite - dite, zvīzda - zvīzda, u grādu - u grādu*, itd.

2.36. U svim govorima, u kojem manje u kojem više, zapaženo je stanovito duljenje primarno kratkog vokala ispred neprenesenog akcenta ". To je, dakle, oblik tzv. kanovačkoga duljenja (npr. *nōgà, mējà, selò, onà ženà, stōlì, dāškà* itd.) ali takvo duljenje uglavnom nije tipično kad se akcentat prenese naprijed. Potvrde su pretežno s akcentom ", eventualno ': *nōga - nōga, mēja - mēja, ženam - ženam, bez žēne - bez žēne, sēlo - sēlo, stōli - stōli, dāska - dāska*, rjeđe: *dīca, pomōzi, rēci* s akcentom ˘, iznimno s akcentom ˘.

2.37. Prirodno je što se i u ovim govorima čuva akcentat ˘ i na kraju riječi u otvorenom i u zatvorenom slogu, uglavnom u istim pozicijama i kategorijama riječi i oblika kao u zapadnoj karlovačkoj regiji (npr. *bilo je vušì, čūda kokòš, s ľudì, vūš grizē, cūšlì, lisičji, leskòvka, gospodār, mejāš, težāk, cripovjè* itd.), ali samo onda ako akcentu ne prethodi primarno ili analoški dug vokal.

2.38. Ako u takvim oblicima akcentat nije prenesen, ponašanje je akcenta i kvantitete dvojak:

a) može ostati dug akcentat, a pokraćuje se prednaglasna dužina (ispor. 3. lice prez. *grizē, rastē, svitì, kunē* ili: *bez rukē*, itd.), kako je to na čitavu karlovačkom području,

b) ostaje prednaglasna dužina (primarna ili analoška, kanovačka), ali se tada iza dužine pokraćuje akcentat ˘ (primarni ili dobiveni metatonijom ~ > ˘), po osnovnom pravilu da u istoj akcenatskoj jedinici ne supostoje i dug naglašen i dug nenaglašen vokal. Ova druga mogućnost dosta je tipična jer ima mnogo primjera koji je potvrđuju. Potrebno je pri tome istaknuti da se na taj način ostvaruju mnogo veće mogućnosti za oksitoničko naglašivanje nego je to obično i u govorima sa mnogo tipičnijom oksitonezom, npr. *rāstē* (= 3. lice sg. prezenta), *na kōnì* (= lok. pl.). *bez rukē, bez glāvē, čūda*

zvizdī, nōsi dītē na rūkà, trōje dīcē, strānškī, itd. Za ovu drugu pojavu jedino nije nađeno potvrda u gradskim naseljima Gazi i Baniji, makar je tim govorima poznata i oksitoneza i čuvanje prednaglasne dužine.

Pokoje zapaženo kolebanje ne narušava pravila, a svodi se na to da se donekle ostvari i prvotno dug naglašen i prvotno dug nenaglašen vokal. To se razumije iz kolebanja u podešavanju mjesta akcenta, tako da su oslabljeni iktusi i na jednom i na drugom vokalu; govornik je kombinirao obje mogućnosti, nesvjesno započevši prvom (da prenese akcenat i ostvari prvi vokal dug), a završivši drugom (da zadrži dug akcenat na starom mjestu). Tako ima potvrda koje se približno mogu zabilježiti kao npr. gen. sg. *rūkē*, ali i s neizrazitom duljinom i s neizrazitom silinom zabilježenih akcenata. I taj ostvaraj dokazuje da je akcentuacija istočne karlovačke regije u procesu znatnoga previranja, s tendencijom podešavanja prema novoštokavskom uzoru.

2.39. Dosadašnji primjeri pokazuju da se prednaglasna dužina čuva ispred oksitoničkog akcenta `` i ispred akcenta `` koji je nastao pokraćivanjem akcenta ◌ iza dugog vokala. Prednaglasna se dužina dobro čuva i u primjerima s neprenesenim akcentom u središnjim slogovima ako joj slijedi vokal s akcentom ``, bila ta dužina primarna ili sekundarna, npr. *sūsēd - sūsēda, sūsēdov*, dakle jednako kao i u primjera *šišāk, pūšcāt, ždribāc, pētāk, pītāt, tōrāk, četīrāk, stōlāc*, itd. s potvrdama iz svih sela i naselja.

2.40. Kao što je istaknuto, najznatnija je funkcija opozicije prema mjestu akcenta, koja sve više alternira s intonacijskom opozicijom, razlikovanje pridjeva u funkciji neodređenog i određenog oblika (jer su morfološki uglavnom izjednačeni). S obzirom da je način uklanjanja opozicije po mjestu akcenta i njeno postepeno smjenjivanje s intonacijskom opozicijom već prikazan, potvrde se za akcenatsko razlikovanje pridjeva u službi neodređenog i određenog oblika donose samo s naznakom intonacijskih opozicija, pri čemu se, dakako, ne smiju zaboraviti ni ostali mogući ostvaraji pridjeva u funkciji neodređenog oblika:

a) primjeri za pridjeve u funkciji neodređenog oblika: *brīska (kīkļa, limōna) je žūta, jājce je žūto, dno dītē je žūto, žumānāk je žūti, daj mi žūtu* (na pitanje: kakvu?), *krļākī su cīni, cīni rūbac* (na pitanje: kakav?), *od cīnog* (na pitanje: od kakva?), *dvōriše je rāvno, zēmļā je rāvna, na rāvnoj zēmļi* (na pitanje: na kakvoj?), *s rāvnoga kōmada* (na pitanje: s kakva?), *onā žēna je mlāda, onā cūra (cūrica, rōba) je līpa, vrāta su otprīta, Kupa je glīboka (zēlena), kad mīsec svītī ōnda je līpa mīsečina* (na pitanje: kakva?), *svītlo je, skōtna (sprāsna, ždribna) je, žūpa je slāna, dītē je līpa, liše je sūvo, črļena kīkļa* (na pitanje: kakva?), *črīšna je črļena (crvena), bēla su bila krīla, blūzā je bila, mlična krāva* (na pitanje: kakva?), itd.

b) primjeri za pridjeve u funkciji određenog oblika: *kādi ti je nāj cīni (smēd!) kapūt, iz nōga cīnoga (črñoga)*, (na pitanje: iz kojega?), *i(s) smēdega* (na pitanje: iz kojega?), *žūta brīska je nājboļa* (na pitanje: koja?), *donēsī mi ono žūto jājce, od cīnog* (na pitanje: od kojeg?), *kādi ti je je onā rāvna dāska (dāškā)?, na nōj rāvnoj zēmļi, s onōga rāvnoga kōmada zemļē, sāki dān nōsi stāru rōbu* (na pitanje: koju robu?), *od nē stāre, onā mlāda cūra mi*

se sviđa jer je lîpa, ono slîpo dite, onâj slîpi - ðna slîpa (oboje u funkciji imenice), kâdi ti je onâ žûta kîkļa?, kâdi mi je ona žûta ðprava (!), ponovljeno: kâdi mi je žûta?, kâdi je ona lîpa (ponovljeno: lîpa) rðba?, donësi mi bîlu blûzu (na pitanje: koju bluzu?), ne žûtu nego bîlu, kâdi je ždrîbna kobîla (na pitanje: koja?).

Akcentatsko razlikovanje funkcije određenog i neodređenog oblika pridjeva u većoj je ili manjoj mjeri zapaženo u svim selima istočne karlovačke regije, ali najdosljednije u selima sjeveroistočnoga područja, uključujući i Gornje Mekuše jugozapadnoga područja. U ostalim selima jugozapadnoga područja (Kamensko i Turan) pojava je rjeda, a u gradskim (prigradskim) naseljima (Banija i Gaza sa Strugom) nije nikako zabilježena. U njima je, kao i inače u gradu Karlovcu pa i u selima zapadne i dijelom istočne karlovačke regije generaliziran pretežno jedinstven akcentatski oblik za obje pridjevske funkcije, koje se, dakle, uglavnom razlikuju samo situacijski, kontekstualno. Dakako da tada jedinstven oblik za funkciju određenog i neodređenog oblika pridjeva nije nikad oksitonički niti se ostvaruje s vrstom prenesenih akcenata koji alterniraju s oksitonezom.

2.41. Slučajevi prenošenja akcenta u ostalim prilikama dosta su frekventni, ali ni u jednoj drugoj kategoriji riječi i oblika ni mjesto ni intonacijska kvaliteta nemaju tako izdiferenciranu smislorazlikovnu funkciju kao što je to u pridjeva. Zapažene su, doduše, sve akcentatske osobine tipične za osnovnu karlovačku akcentuaciju, s osnovnom razlikom da se preneseni akcenti (pa i u primjerima izrazite metatakse kajkavskog tipa) više podešavaju prema izgovoru u novoštokavskim govorima. Ipak se približan izgovor *sêlo*, jer može alternirati i sa štokavoidnim izgovorom i s izgovorom *sêlo*, pa *sêlò* / *sêlò* dobro uključuje pod pojam karlovačke akcentuacije, ali se zbog navedenih mogućnosti akcentatskog ostvarivanja izdvaja u poseban tip akcentuacije istočne karlovačke regije, o kojoj se može reći da je i uza sve svoje arhaičnosti pod jačim utjecajem štokavske akcentuacije nego akcentuacije zapadne karlovačke regije.

I u istočnoj karlovačkoj regiji ima karakterističnih potvrda da se pojmovni sadržaji patrijarhalne kulture mogu izraziti starijim, a sadržaji recentnijih pojmova novijim akcentatskim stanjem, uspor. npr. akcentatske odnose: *rubâča - kòšula - kòšula*, *kovâč : drùgar - drùgar*, *prijateřica : drugârica - drugârica*, *strniše : ðgralište - ðgralište*. Razlika može biti i pri izgovoru autohtonih i štokavskih riječi i oblika, ispor. npr. izgovor *dîte* / *dîte* / *dîte* prema izgovoru *djête - djête*, pri čemu se oksitonički lik nikako ne ostvaruje. Općenito se, dakle, može reći da se s preuzimanjem novih pojmovnih sadržaja ili tuđih jezičnih oblika imitira i sam izgovor, a taj je na ovom terenu pretežno štokavski.

Urbana karlovačka akcentuacija

2.42. S akcentatskog se gledišta u područje grada Karlovca osim samog središta, tzv. Zvijezde, ubrajaju i njegovi periferni dijelovi: Banija i Gaza sa Strugom te Rakovac i Dubovac, u manjoj mjeri i Borlin. Iako se ta periferna naselja po nekim akcentatskim osobinama oslanjaju i na izvanjske karlovačke

regije, ona su ujedno i most i filter preko kojih grad Karlovac apsorbira akcenatske osobine svojega širega područja, pa su već u tim naseljima započeta ili već dovršena sva ona akcenatska prilagođivanja koja karakteriziraju današnju urbanu karlovačku akcentuaciju. Istina je, glavne osobine osnovne karlovačke akcentuacije potvrđuju se i u gradu Karlovcu, ali na svoj specifičan način:

2.43. U vezi s načelnom dezoksitonezom (potvrđenom mjestimično samo u naseljima Baniji i Gazi sa Strugom) i prenošenjem akcenta \wedge s krajnjeg otvorenog sloga (kao što je već istaknuto, ta je osobina potvrđena i u perifernim naseljima Rakovcu i Dubovcu), a često i s krajnjeg zatvorenog sloga (uglavnom na čitavu gradskom području) urbana je karlovačka akcentuacija uklonila mogućnost ostvarivanja prednaglasne dužine te je po toj osobini izjednačena s odgovarajućim stanjem u štokavskoj akcentuaciji.

2.44. Za razliku od stanja u štokavskoj akcentuaciji, reducirane su i zanaglasne dužine, pa se po toj osobini karlovačka akcentuacija posve izjednačuje sa stanjem kakvo je u objema perifernim akcenatskim regijama.

2.45. Najtipičnije je mjesto prenesenih akcenata s krajnjih slogova na drugom slogu od kraja, dakle kao i u štokavskim govorima.

2.46. I preneseni akcenti i izvorni akcenti dalje od zadnjeg sloga približno su istih kvantitativnih i kvalitativnih karakteristika te se u načelu može reći da je i urbana karlovačka akcentuacija neutralizirala intonacijske akcenatske opozicije.

2.47. Više nego u perifernim govorima, sve je jača težnja i za neutralizacijom kvantitativnih akcenatskih opozicija, dok su, kao što je istaknuto, kvantitativne opozicije nenaglašanih vokala već sasvim neutralizirane. Potpunija kvantitativna akcenatska neutralizacija ipak još nije provedena, pa se može reći da i urbana karlovačka akcentuacija još uvijek poznaje i kvantitativnu opoziciju i opoziciju po mjestu akcenta. Te su dvije opozicije više odraz fonetske tradicije nego stvarne, funkcionalne potrebe. Razvoj teče u dva smjera:

a) u smjeru uklanjanja nefunkcionalnih opozicija i

b) u smjeru njihove fonetske i funkcionalne restitucije s pojačanom težnjom da ih još dopuni intonacijskom opozicijom, pa i kvantitativnom opozicijom nenaglašanih vokala.

2.48. Očito je da se prvi smjer razvija u duhu i pod utjecajem zagrebačke urbane kajkavske koinê koja je za prosječne karlovačke govornike i jezik najvećeg prestiža. Kako se osnovni elementi takva tipa akcentuacije mogu zapažiti i u drugim većim gradovima (čak i u Beogradu), ima dovoljno razloga i opravdanja da se, uza sva potrebna i moguća ograđivanja, takva akcentuacija smatra i nazove urbanom, pa joj je osobito u gradu Karlovcu, gdje je autohtona i u blizini slične zagrebačke akcentuacije s jakom radijacijom kao znakom prestiža, u znatnoj mjeri osigurana ne samo egzistencija nego i asimilatorna sposobnost.

Drugi smjer razvija se u novoštokavskom duhu, podvrgavajući se i utjecajima književne akcentuacije i akcentuacije vrlo brojnih izvornih štokavskih govornika u samom gradu Karlovcu čija se akcentuacija odlikuje svim spomenutim akcenatsko-kvantitativnim opozicijama. Obje se opisane akcentuacije međusobno sukobljavaju, namećući se jedna drugoj, ali i crpeći jedna iz druge.

2.49. Odatle izlazi ovaj zaključak: Sve što je prisutno i što se zbiva u karlovačkoj akcentuaciji pod velikim je utjecajem dvaju spomenutih osnovnih faktora, samo je u pitanju njihova kvantitativna i kvalitativna primjena. Razlike u akcenatskoj primjeni, pojačane razumljivim specifičnostima u govorima stanovnika različita uzrasta, spola, profesija, stupnja obrazovanja, direktnog ili indirektnog podrijetla itd. treba, dakle, promatrati u svjetlu spomenutih interdijalekatskih prožimanja. Zato bi bilo zališno svako olako insistiranje da se karlovačke akcenatske osobine definiraju kao strogo izdiferencirane. Slična se akcenatska kolebanja kao i u Karlovcu do neke mjere zapažaju i u perifernim karlovačkim regijama. Djelujući, dakle, na gradsku karlovačku akcentuaciju, one su povratnom spregom istovremeno izložene i snažnoj akcenatskoj radijaciji svojega gradskog centra kojemu svestrano intenzivno gravitiraju.

2.50 Za kronologiju akcenatskih promjena u Karlovcu bit će korisno da se spomene zanimljiv detalj u vezi sa samim nazivom grada. Govornici s karlovačkom akcentuacijom svoj grad nazivaju *Kārlovac*, uz znatnu mogućnost redukcije dužine naglašenog vokala. Od novoštokavskih Karlovčana zabilježena je akcenatska cjelina: *ù Karlovac* i *ù Karlòvcu*. Kako su novoštokavci počeli znatnije pritijecati u Karlovac u 18. stoljeću (zbog čega je 1785. izgrađena pravoslavna crkva svetog Nikole), treba pretpostaviti da je već do tada bila izvršena metatonija $\sim > \wedge$ (*Kārlovac > Kārlovac*) uz također već započet proces pokraćivanja dugih akcenata, jer novoštokavsko: *ù Karlovac*, *ù Karlòvcu* pretpostavlja silazno naglašen vokal u osnovnom obliku, sa znatno reduciranom dužinom.

2.51. Pripadnici starije generacije (pri čemu više žene nego muškarci) bolje čuvaju osnovnu karlovačku akcentuaciju, a ako su još k tome direktni doseljenici, u njihovu se govoru u dobroj mjeri zapažaju i akcenatske specifičnosti onih područja sa kojih su se doselili u Karlovac. Otuda se i u samom gradu Karlovcu mogu čuti primjeri kao: *ponedìľak*, *od mòjih sùšedov*, *čėšňak*, *něčák*, *žėrač*, tj. s neprenesenim akcentom, ponekad čak i sa kvantitativnim razlikovanjem nenaglašenih vokala.

U drugoj generaciji ti se elementi uglavnom gube zamjenjujući se općekarlovačkima: *ponedìľak* — *ponědeľak*, *od mòjih sùsedov*, *čėšňak*, *něčák*, *žėrač*, itd.

2.52. U mlađe generacije, osobito u školske omladine, zapaža se pojačano nastojanje za što »korektnijim«¹ izgovorom, po štokavskom uzoru. Uz donekle podešavanje izgovora na jekavski način tom je nastojanju podložno i akcenatsko prilagođavanje. Pri tome se uspješnije preuzima mjesto i kvantiteta nego kvaliteta štokavskih akcenata, ali se ipak baš od školske omladine češće mogu čuti štokavoidni ili pravi štokavski uzlazni akcenti nego od ostalih slojeva

stanovništva. Zanaslasne dužine najčešće ipak izostaju. Evo nekoliko potvrda za takvo akcenatsko prilagođivanje: *kò je òno napisao na vratima, donèsi mi iz gràda bombóna, skòro sam pròpala, svi mi kážu da imam òci kao japánka, sèbi je najljepšu úzeo, Gàga se nè peñe, òtišla je kíùci, itd.*

2.53. Srednja generacija, pretežno radničko-službenički sloj, najdominantniji je predstavnik tipa općekarlovačke akcentuacije. Uz primarno karlovački ikavsko-ekavski izgovor, s jakom težnjom prihvaćanja kajkavskih ekavizama i uz poneki stršeci jekavizam, u te su generacije najdosljednije provedene sve akcenatsko-kvantitativne neutralizacije, s donekle obaveznim prenošenjem akcenta samo s krajnjih slogova. Relativno kvantitativno razlikovanje naglašenih vokala u prvom je redu trag tradicije pa su po tradiciji zabilježeni i govorni primjeri: *bilo je mòre svèta, nèdela je dånas, ìma limàrof, stolàrof, opančàrof, i bez rúke i bez nòge, bez rúkìh* (pored: *bez rúk*), *òn je trèt* (tvrđ) *pri vùhah, cùra je zapùšćena — dñži mǎlo do sèbe, vèlim ti da nè bu to tàk dàl išlo, dàlši je neg Zàgreb, òn je devetstòto gòdište, trèbamo to napravìt, crèva me bòljìju, kǎj češ ràdìt, òn je studènt — studìra u Zàgrebu* (stariji još i: *studènt — študìra*), itd.

2.54. Obrazovani govornici također se pretežno služe dnevnim kolokvijalnim općekarlovačkim jezikom, ali više od ostalih poznaju i književni izgovor i često su u prilici da se njime služe. U tome više od mlađe generacije uspijevaju fonetski, oblički i leksički, pa i sintaktički, a manje akcenatski. Nastojeći da kao priučeni štokavci ne zadrže akcenat na starom mjestu nego da ga što dosljednije prenesu po štokavskom uzoru, ponekad ga prenose naprijed i onda kad postoji slaganje između kolokvijalnoga karlovačkog i književnog jezika. Zato akcenat češće nego ostali govornici imaju na prvom slogu, a zbog mogućnosti da prenese akcente samo donekle izgovore na štokavski način, u tih se karlovačkih govornika počesće zapaža svojevrsan izgovor prenesenih akcentata, ne više kao u kolokvijalnom karlovačkom jeziku, ali niti posve kao u književnom jeziku; drukčiji je odnos siline i visine akcentiranog i idućeg neakcentiranog vokala. Uslijed prilagodbe svojih akustičko-artikulacijskih organa samo za spontano kvantitativno razlikovanje akcentata (što dokazuje i spomenuta osobina da prenese akcente mogu izgovarati kao i neprenesene " i ^), a to su u biti, iako nešto oslabljene početne siline, akcenti " i ^, oni pretežno taj tip akcentata izgovaraju i na mjestu prenesenih akcentata, ali zadržavajući ili restituirajući na idućem slogu relativno dosta primjetljivu visinu, slično kao spontani štokavci pri izgovoru svojih uzlaznih akcentata. Tako dakle slušni utisak nije više izrazito čakavsko-kajkavski (ili kolokvijalni karlovački), a nije posve ni štokavski. Nerijetko podsjeća na izgovor češkog akcenta. Kako mu je ponekad i mjesto ispred mjesta štokavskog akcenta, tj. praktički češće na prvom slogu nego u pravih štokavaca, time pokazuje još jednu sličnost s ponašanjem akcenta u češkom jeziku, makar su, dakako, te sličnosti sasvim nezavisne jedna od druge.

Evo nekoliko primjera takve akcentuacije, bilježeći uvjetno preneseni akcentat znakom " : *pònedìlak — pònedjelak* (štok. *ponèdjeljak*), *òd glave dò pete* (štok. *od glávè do pétè*), *òni su sèljaci* (štok. *òni su seljáci*), prema akc. nom. sg. *křznar* < *krznâr* (štok. *křznâr*) podešava se, dakle, i plural *křznari*

< *krznári* (štok. *krznári*), tako je i *limari* < *limári* (štok. *limári*) ili npr. gen. sg. *zvónara* < *zvonára* (štok. *zvonára*); *on je stánovao* (štok. *standovao*), *prèskočio je ógradu* (štok. *preskòcio*), *rásti* (: *rást*, štok. *rásti*) pa i *pòrasti* (: *porást* > *porást*, štok. *porásti*), *písati* (: *písat*, štok. *písati*) pa i *prèpisati* (štok. *prepísati*), *čítati* (štok. *čitati*) pa i *pròčitati* (štok. *pročitati*) itd.

*

Kao što se vidi, prožimanje dviju karlovačkih akcentuacija, čakavsko-kajkavske i štokavske, ne vrši se uvijek na isti način, ali uvijek ima svoje logično opravdanje. Ponekad su u urbanoj karlovačkoj akcentuaciji čakavsko-kajkavske baze akcenatski ostvaraji veoma različiti, ali ih ipak povezuju mnoge sličnosti i zajedničke tendencije, osobito prenošenje akcenta s krajnjih slogova, načelna neutralizacija intonacijskih opozicija i redovita neutralizacija zanaglasnih kvantitativnih opozicija s tendencijom i akcenatskoga kvantitativnog niveliranja. A to su ujedno bitne karakteristike akcentuacije općega karlovačkoga kolokvijalnog jezika, koji je uz veće ili manje prilagodbe spontan zajednički jezik svih karlovačkih govornika, sve do poluštokavaca ili priučenih štokavaca.

*Podjela karlovačkih govora
prema akcenatskim specifičnostima*

2.55. Akcentuacija karlovačkih govora već je obrađena u pregledu akcentuacije zapadne i istočne karlovačke regije, pa i urbane karlovačke akcentuacije. Međutim, ima dovoljno razloga i za njihovo međusobno akcenatsko razgraničavanje: Ti su razlozi više kvantitativne nego kvalitativne prirode ili, rečeno drugačije, nije ista frekvencija svih pojava u svakom području, kao što nisu lingvistički posve ista ni žarišta odakle svako područje dobiva specifične prinove, odnosno na koja se oslanja i u kojima nalazi uzor u nekim tendencijama akcenatske evolucije.

a) *Sjeverno područje*

Nešto je više od ostalih pod utjecajem direktnih kajkavskih govora. Već su Draganići mjesto koje se u svakoj dijalekatskoj klasifikaciji mora uključiti u integralno kajkavsko narječje. Zato i akcentuacija sjevernog karlovačkoga područja više pokazuje tendencije u kajkavskom nego u štokavskom duhu. Preneseni akcenti najmanje podsjećaju na štokavske, a primjeri metatakse najviše su zastupljeni upravo na tom području, npr. *prijatđfica*, *sđbota*, *kùpujem*, *sinokoša*, *gùsenica* i mnogi drugi. Jasno je da se taj tip prenošenja akcenta ne može tumačiti na isti način kao u nekih, osobito obrazovanih govornika u gradu Karlovcu, gdje je takvo prenošenje u stvari vrsta akomodiranja štokavskoj akcentuaciji. Na ovom su području više nego drugdje zapažene i razne vrste metatonije tipa " > ~, uspor. npr. približan izgovor *korita*, *kopita*, *kolèna*, pa, donekle, i *vđļa*, *kđža*, *kđpam*, *kđla*. Kajkavska je osobina dulje-nje prenesenog akcenta " > ~, kako se taj proces, osobito u vezi s vokalom *e* |*e*| zapaža već u obližnjim kajkavskim Draganićima (npr. *rěci*, *jěna*, *žěna*, itd.). S obzirom na to, ovo se područje ističe obilnije zastupljenom kajkavskom metatonijom i metataksom.

b) Jugozapadno područje

Nastavljajući se direktnije nego ostala područja na širu i kompaktniju čakavsku pozadinu sa sličnim akcenatskim osobinama, na ovom je području više nego drugdje zastupljeno zadržavanje akcenta \circ (primarnog i metatonijskog) na krajnjem otvorenom i zatvorenom slogu jer su sva druga područja stvorila i neke specifične mogućnosti za uklanjanje akcenta \circ s krajnjih slogova, sjeverno zbog metatakse, a ostala zbog sporadičnog čuvanja prednaglasne dužine iza koje redovito akcent \circ prelazi u '' . Ovo je dakle, područje u akcenatskom pogledu najkarakterističnije po najvećoj frekvenciji čuvanja akcenta \circ na krajnjim otvorenim i zatvorenim slogovima.

c) Jugoistočno područje

Ovo je područje više od ostalih u tješnjem dodiru sa susjednim novoštokavskim govorima, pa iako se u njemu mogu zapaziti čak i tragovi oksitoneze, veoma je često zastupljeno prenošenje akcenta, i to pretežno po novoštokavskom uzoru i, više nego drugdje, novoštokavskim ili štokavoidnim akcentskim sredstvima, ispor. npr. *badañ, òbid — òbed, bèlije, crñije, slípac, Stévo, Jáne, rávan — ráman, šćápi [šápi], s rúkòm*. Stoga se može okarakterizirati kao područje s jačom frekvencijom štokavoidnih ili štokavskih akcenata.

d) Sjeveroistočno područje

S obzirom na svoju čakavsku podlogu to je područje prilično izolirano, a s druge je strane u relativno jakim dodirima s novoštokavskim i kajkavskim govorima. Zbog izoliranosti prema čakavskim govorima na tom je području više nego drugdje sačuvano dosta akcenatskih arhaičnosti, među kojima su svojevrсна oksitoneza i akcenatsko razlikovanje pojedinih obličkih kategorija (najviše određenog i neodređenog oblika pridjeva) u većoj frekvenciji nego u bilo kojem drugom području (Uspor. primjere u opisu akcentuacije istočne karlovačke regije). I štokavski je akcenatski utjecaj gotovo isto tako snažan kao i u jugozapadnom području, s mogućnošću realizacije prenesenih akcenata ne samo kao štokavoidnih nego i kao štokavskih, ispor. npr. *bríška je žúta, od mlájega bráta díte, spěci mi jédno jájcè*. Prema tome, najvažnija je akcenatska karakteristika toga područja jaka interferencija starije i novije akcentuacije.

OBLICI

DEKLINACIJA

Imenice

3.0 Promjena imenica u skladu je s općim hrvatsko-srpskim stanjem: imenice su definirane rodom (masc., fem. i neutr.), brojem (sing. i plur.) i padežom (7 padeža). U seoskim govorima sačuvani su stariji oblici u pluralu, ali se kadšto i tu javljaju tipične inovacije, izjednačivanja i simplifikacije. U singularu nema znatnijih morfoloških odstupanja od književne norme. Dual se, osim neznatnih ostataka, izgubio. Od starih imeničnih promjena sačuvale su se glavne nepalatalne promjene, dakako s izmjenama karakterističnim za hrvat-

ski ili srpski jezik, i *i*-promjena u imenica ženskog roda na konsonant. Trag konsonantskih promjena imenica srednjeg roda sačuvan je u infiksima *-n-*, *-t-*, *-s-*. Vokativna funkcija ne izražava se posebnim oblikom.

3.1. Nastavci imeničke promjene jesu:

o- i *io-* osnove

masculina

sg. N. — Ø	N. — i
G. — a	G. — ov (<i>-i. -Ø; io-osn. i: -ev</i>)
D. — u	D. — am, -om (<i>io-osn. i: -em</i>)
A. — a (neživo: Ø)	A. — e
V. = N.	V. = N.
L. — u	L. — i
I. — um (<i>-om; io-osn. i: -em</i>)	I. — i (<i>io-osn. i: -mi</i>)

neutra

sg. N. — o (<i>io-osn.: -e</i>)	pl. N. — a
G. — a	G. — Ø
D. — u	D. — am
A. = N.	A. = N.
V. = N.	V. = N.
L. — u	L. — i
I. — um (<i>-om; io-osn. i: -em</i>)	I. — i

*a-*osnove

sg. N. — a	pl. N. — e
G. — e (<i>-ê</i>)	G. — Ø (<i>-i</i>)
D. — i	D. — am
A. — u	A. = N.
V. = N.	V. = N.
L. — i	L. — a
I. — um (<i>i: -om</i>)	I. — ami

*i-*osnove

sg. N. — Ø	pl. N. — i
G. — i	G. — i
D. — i	D. — im (masc. i: <i>-em</i>)
A. — Ø	A. — i
V. = N.	V. = N.
L. — i	L. — i
I. — jum (<i>stvârjum, kôšćum < kostjum</i>)	I. — mi (<i>-i</i>)

3.2 Imenice muškog roda koje označuju porijeklo izgubile su u singularu sufiks *-in*: *Kàrlovčan*, *Zàgregčan*, *Ličan*, *Stàtivljan*, *Borlìnčan*, *Ĵelaščan*, *Nováčan*, *Gòlačan*. Prema karlovačkom gradskom *Tùrčin* u selima se govori *Tùrak*.

Imenica *làs* u Nsg. i Npl. muškoga je roda. Mijenja se po i-deklinaciji, pa je u drugim padežima ženskog roda. Imenica *cìgal* ima dva roda — muški i ženski: Gsg. *cìgla* ili *cìgle*.

Plur. tantum *přsi* obično je indeklinabilna imenica ž. roda, a padežni se odnosi, determinirani određenim prijedlogom, izražavaju i promjenom akcenta: *na přsi* (L) — *na přsi* (A), *s přsi* (G i D). Poznat je i lik *přsa* — *přs*, koji u obrazovanijih ispitanika može imati padežne oblike kao u književnom jeziku.

Samo pluralne oblike imaju: *jàsle*, *náčve*, *lòjtre*, *krìžice*, *lěsnice* (= desni, u Hr i sg. *lěsnica*), *sàje*, *rògļe*, *láče*, *gáče*, *štìge*; *vràta*, *plěća*, *kòla* (=vozilo, sg. *kòlo* = *kotáč*), *pļúca*, *kròšna*, *krìla* (= sukinja); *ļúdi*, *zùpci* (=grablje).

Ženskog su roda: *pà/v|uza* (= pazuh, pored *pàuz*, m.), *vř|h|na*.

Prema književnom *pregršt* — *pregršti* karlovački govori imaju *prègršća* — *prègršće* (pored: *šàka*).

Iako u Nsg. svršavaju na suglasnik, imaju nastavke a-promjene imenice *kòkoš*, *krèlut*, *pòsteļ*. Prve dvije mogu imati i oblike po i-deklinaciji: Gsg., NApl. *kòkoše*, *krèlute* i *kòkoši*, *krèluti*, ali samo *pòsteļe*. Dvojake nastavke može imati i *ći* (Gsg. *čerĕ* i *čeri*, Npl. *čere* i *čeri*), ali su i u nje, kao i u naprijed navedenih imenica, oblici prema a-deklinaciji frekventniji. Imenica *màt* prešla je u a-osnove (Gsg. *màtere*), a *klùp* u singularu u i-osnove (Gsg. *klùpi*, ali Npl. *klùpe*, Gpl. *klùp*). Imenica *zvĕř* ženskoga je roda.

Osim imenica ženskog roda na suglasnik sačuvale su pojedine oblike i-deklinacije i neke imenice muškoga i srednjeg roda: *làs*, Gpl. *lasì*, *ļúdi*, Gpl., *ļudi*, *gòst*, Gpl. *gostì*, *đci*, Gpl. *oči*. Prema nastavcima i-promjene, u selima s istočne obale Kupe imenica *gòst* u pluralu može biti i ženskoga roda: *dòšal* je *ĵedan gòst* : *tò su naše gòsti*.

Imenice srednjeg roda koje označuju mlado od životinja mijenjaju u pluralu oblik i rod: *pišće* — *piščeta*, Npl. *piščanci*, *tĕle* — *tĕleta*, Npl. *tĕlići*, *ždrìbe* — *ždrìbeta*, Npl. *ždrìbići*, *pràse* — *pràseta*, Npl. *pràsci*. Muški rod može biti preuzet i u singular: *cùćić*, *tĕlić* — *tĕlac*.

Imenica *vùvo* glasi u Npl. *vùši* i *vùva*, pored *vušĕsa* (pejor.), a *đko* : *đci*. Interesantan je lik *slipodĕci*, sg. *slìpo đko*. Imenica *dòba* indeklinabilna je, srednjeg roda: u *stàro dòba*. Imenica *dřvo*, kad znači *stablo*, proširuje se u promjeni: Gsg. *dřveta*. Kad označuje loživno drvo, nastavak dolazi neposredno na osnovu: *donĕsi mi dvà dřva*.

3.3 Skraćena i hipokoristična muška imena kao što su *Pĕra*, *Ĵiva*, *Ĵòža*, *Ĵòsa*, *Màta*, *Mùja*, *Ĵùra*, *Ĵàndra* — *Ĵivo*, *Pĕro*, *Ĵòso*, *Slàvo* — *Tòne*, *Ĵàndre* proširuju svoju osnovu infiksom *-i-* (preuzetim od imenica srednjeg roda tipa *ždrìbe*), a mijenjaju se kao i druge imenice muškog roda. Taj se infiks veže uz genitivno *-e* promjene a-osnove ako Nsg. završava na *-a* ili *-e* (Gsg. *Ĵùreta*, *Ĵòžeta*, *Màteta*, *Tòneteta*, Dsg. *Ĵùretu*, *Màtetu*, *Tònetu*), a neposredno na Nsg. kad taj svršava na *-o* (Gsg. *Pĕrota*, *Ĵvota*, *Slàvota*,

Ēdota, Tūtota, Vīmkota). Tako se mijenjaju i hipokoristični apelativi: *tāta* — *tāteta, cācē* — *cācēta, cāčko* (= djed) — *cāčkota, fičo* (= auto, Fiat 600 i 750) — *fičota*. Pod utjecajem štokavštine, danas su već prilično obični u takvih riječi oblici a-deklinacije: Gsg. *fiče, Māte, Jūre, Jōže, tāte, fiče*.

3.4 Takva imena, i muškoga i ženskog roda, imaju često u vokativu sg. poseban oblik, ili se vokativ razlikuje od nominativa po akcentu: Nsg. *Stēva*, Vsg. *Stēvo* (DM: *Štēvō — Štēvo*), *Jōža* — *Jōže!* (Uš: *Jōžē — Jōžel!*); *Jāna* — *Jāne!* (DM: *Jānē — Jāne!*), *Māra* — *Māre!* *Kāta* — *Kāte!* *Bāra* — *Bāre!* *Lūba* — *Lūbē!* *Līļa* — *Līļo!* *Nāda* — *Nādo!* (Uš: *Nādā — Nādo!*). Dakako, sva imena mogu u vokativu zadržati svoj nominativni lik i akcenat, kako je to i u apelativa: *Stēva!* *Jīva!* *Jāna!* *Māra!* *Kāta!* *Bāra!* *Jāne!* *Kāte!* *Māre!* : *bāba, donēsi vīna! kaj dēlaš, bedāk jēdan?* Ženska imena na *-ica* i *-ka* nemaju poseban vokativnog oblika: *Kātica!* *Mārica!* *Bārka!* *Jelka!*.

U gradu i u periferijskim naseljima vokativni se oblik češće javlja, a odgovara književnoj normi: *Dāmire!* *Ānkice!* *Dūbravka!*

3.5 U singularu je lokativ izjednačen s dativom: *na svītu, na kotāču, k obēdu u sēlu, na pōļu, po sēstri, na zemļi, k rōdbini*.

U DLsg. imenica a-deklinacije kojima osnova svršava na velar, jednako kao i u Npl. imenica muškog roda na velar, poništen je rezultat II. palatalizacije i analogijom prema ostalim padežima ponovo uspostavljen osnovni konsonant: *rūki, nōgi, mūvi, (v < h), na mōtiki, na žāgi; cūčki, kūki, bīki, rōgi, vrāgi, oriži, pastū/vī, Pūhi* (= nadimak u Stativama).

3.6 Po svim je selima u Isg. nastavak *-um* (i-osnove: *-jun*), ali je i nastavak *-om* u svih generacija ispitanika poznat i relativno čest. U Bo, Je, St, Hr, GŠ generaliziran je taj nastavak i u *jo*-osnova, u ostalim se selima u muškom rodu čuva stara razlika: *s vūglenum, s pēškum, s kotācum — St, s raspīnācum, za mūšum, s rūpčićum — Je, s klūcum, s nōžum — Bo, s kōncum, s klūcum — Hr. s kōnūm, sa sīcum — GŠ, ali: sa čūnkōm, sa sēlum : s kovāčē, sa stricē, s nōžē, s kōpļē, sa sīcē* (GM, slično i u drugim istraženim selima). I u Isg. i-osnova prodro je analoški nastavak prema a-osnovama, pa to potvrđuje da je nastavak *-um* u a-osnova stariji od nastavka *-om*, koji se po našem mišljenju preuzima iz suvremenih štokavskih govora (*s krvīum, s koščūm, sa žīdum, stvarjūm, s čerūm, s cīvūm : s rukūm, s nogūm* itd.)

3.7 Kako iz primjera u t. 3.5 proizlazi, poznat je samo kratak plural, bez proširenja *-ov-* ili *-ev-*.

3.8 Imenice a-osnova i imenice srednjeg roda u pravilu tvore genitiv pl. bez nastavka: *krāv, nōg, sliv, žen, lāč, māter, mōtik, lopāt, vūr, būv, rūk, nūčic, klūp, pōsteļ; vrāt (: vrāta), kolēn, lēt, kril (: krila = suknja) vūv (i: vūh), kōl, imēn*. U imenica kojima osnova svršava na konsonantsku grupu, osim na *-st-*, *-zd-*, javlja se nepostojani vokal: *ovāc (: ovca), igāl, plahāt (St, Nsg.: plāta), nāčav, dasāk, jāsāl, rogāl, okān (: okno), krōsan (: krōsna), stabāl, ali: pāst (: pāsta), zvīzd*.

Kao nastavak se može pojaviti *-i*, iz *i*-osnova: Gpl. *kokoš* — *kokoši*, *ćer* — *ćeri*, (i: *ćeri*), *letav* — *letvi*, *jagod* — *jagodi* (Dr), *dasak* — *dāski*, *rūbači* (DM), *rīnki* (St), *drv* — *drvi*, *vuh* — *vuši*, *prš* — *prši*, *plēc* — *plēci*, *oči*.

Imenice muškog roda imaju u Gpl. nastavak *-ov* ili *-i*, ali i tu ima izuzetaka, pa se Gpl. ponekad javlja i bez nastavka: *žalcov*, *susedov*, *gusakov*, *pucov* (Nsg. *pūtac*, Npl. *pūci*), *vōlov*, *kōnov*, *paradajzov*, *rogov*, *vragov*, *vu-kov*, *orijov*, (i: *orijov*), *bokov*, *tekutov*; *stō đinari*, *pēt kilometri*, *šest metri*, *pūno pūti*, *bez lasi*, *ludi*, *gosti*, *zubi*: *pišćancov* — *pišćanac* (Nsg.: *pišće*), *prascov* — *prasac* (i: *prasac*), *nōhtov* — *nohāt* (Bo), *lōncov* — *lonac* (Vo), *bez novac* (Uš).

Moguć je obratan slučaj — da imenice sr. roda preuzimaju nastavak *-ov*: *jajac* — *jajcov*, *sēl* — *sēlov*.

Osim u St, Bo, Je, Hr, GŠ (ispor. t. 3.6) sačuvan je alomorf *-ev* iza palatalnih konsonanata i iza *c*: *kōnev*, *orjjev*, *zūpcev*.

3.9. U dativu, lokativu i instrumentalu plurala sačuvani su stari nastavci, ali, kako je rečeno u t. 3.0, ima i odstupanja. U gradu su ti padeži najčešće izjednačeni prema štokavskom uzoru, a u seoskim govorima katkad prodiru instrumentalni nastavci u lokativ, lokativni u instrumental, a u sva tri štokavsko *-ima|/-ama*. Ipak, to nije jače ugrozilo stari sustav. Najinteresantnija je pojava izjednačivanja dativnog nastavka u imenica o-osnova (muškoga i srednjeg roda) s nastavkom *a*-osnova, kao u ruskom jeziku: *pišćancam*, *kōnam*, *prascam*, *vōlam*, *bikam*, *cūckam*, *težākam*, *đakam*. Od ovog pravila odstupaju, među seoskim govorima, samo St i Je (*prascam*, *kōnom*), a u DM zabilježili smo od starijih (!) ispitanika: *bikom*, *vōlom*, *težākom*, a od mlađih: *đakam*, *stricām*, *cūckām*, *vōlam*, *kōnam*, dakle jednako kao i: *krōvam*, *ženām*, *kokošām*, *gūskam*, *ōvcam*, *māteram*. I imenice koje kolebaju između deklinacije po *a*-osnovama i deklinacije po *i*-osnovama imaju u tom padežu *-am*: *čeram*, *krēlutam*, *klūpam*, *pōsteļam*.

Imenice *i*-osnova povukle su karakteristično *i* i u taj padež (*kōstim*, *mīlostim*), ali je imenica *lūdi* sačuvala stariji nastavak: *ludēm* (u St i: *lūdīm*).

Lokativ plur. izgubio je krajnje *h*: *na krāva*, *o gūska*, *u nācva*, *na grēda*, *u lāca*, *u Stātiva*, *po mātera*, *na rukā* (i: *na ruka*), *na glavā* — *na glāva*, *na nogā* — *na nōga*, *u lōza*; *po riči*, *u kosti* (i: *u kōsti*); *na kōni*, *u krļaki* (Tu), *pri kovāči*, *u zubi*, *o striči*, *o težākī* (GM), *na šapi* (i: *šap* < *šcap*, Uš); *na kolēni*, *u oči*, *na kōli*, *u pōli*, *na drvi*, *na klī*, *u krilī*, *u prši*, *na plēci*. Ponekad prelaze nastavci *-i* ili *-a* u deklinaciju drugih osnova: *u opānka* (Tu), *na rogļi je* (Dr), *na kolicī* (Gr).

Imenice *a*-osnova imaju u instrumentalu pl. nastavak *-ami*, *o*-osnova *-i*, a *i*-osnova nastavak *-mi*: *s tītami*, *sa ženāmi*, *sājami*, *s kokošāmi*, *s lāčami*, *s cerāmi*, *s krēlutami*; *s kōni*, *s biki*, *s rizānci*, *s težāki*, *Med mōsti* (toponim u Tu); *s vrāti*, *s kolēni*, *s kōli*, *s drvi*, *s vuhī*; *s kostmi*, *s latmi*, *s mīlostmi*, *s očmi*, *s vuhmi*, *zubmi*, *s lūdmi*. I poneke imenice *i*-osnova imaju kadšto nastavak *-i*: *s oči* (DM), *s lūdi*.

Kadšto se lokativni i instrumentalni nastavci izmjenjuju: *s ruka*, *s gūska*, *sa škāra* (Hr), *s mūga*, *pod nōga* (Bo), *na nōgami*, *na rukami* (GŠ).

3.10. Nastavci akuzativa plur. isti su kao u književnom jeziku. Stari smo oblik zabilježili samo u primjeru: *dôšli su na gđsti*, ali: *vidim gđste* (Hr).

3.11. Uz brojeve *dvâ, tri, četri* dolazi Gsg. (*dvâ prâga, dvâ kôna, dvâ sêla, dvî bâbe, dvî kôsti*), ali poznato je i kajkavsko razlikovanje subjekta od objekta: *td su dvâ stôli, imam dvâ prâsce* (Je). Interesantna je konstrukcija *dvî dci*, što se govori pored: *dvâ ôka*.

Pridjevi

3.12. Nastavci pridjevske promjene jesu:

<i>masculina</i>	<i>neutra</i>	<i>feminina</i>
sg. N. -Ø (odred.: -i)	-o	-a
G. -eg/a/; -og/a/ : -eg/a/		-e
D. -em; -om/u/ : -em/u/		-oj
A. = N. ili G.	= N.	-u
V. = N.	= N.	= N.
L. -em; -om : -em		-oj
I.	-im	-um
pl. N. -i	-a	-e
G.	-i	
D.	-im	
A. -e	-a	-e
V. = N.	= N.	= N.
L.	-i	
I.	-emi (-imi, gdje se razlikuje -og/a/ : eg/a/)	

3.13. Pridjevi razlikuju u Nsg. masc. dva vida — određeni i neodređeni. U ostalim rodovima i oblicima ta je razlika zatrta, osim u selima s istočne strane Kupe, gdje je opozicija izražena prozodijski: *stâr : stâri; žût - žûta - žûto* : odr. *žûti - žûta - žûto* (ispor. Akcenat, t. 40)

Neodređeni oblik u Gsg. masc.-neutr. javlja se, dakako, u svim govorima iz *brojeva dvâ, tri, četri*: *dvâ lipa sîna, tri vèlika sêla*.

U Rakovcu smo zabilježili i neodređene oblike prisvojnih zamjenica i pridjeva, i to od djece starosjedilačkih čakavsko-kajkavskih obitelji: *ñegova sîna, ñegovu zêtu, iz ñezina dvôrišta, od krâjeva dvôra, sêstrinu mûžu*. U starije generacije nema te pojave, preuzete od štokavskih Karlovčana.

Po svim se selima govori prema odr. *mâli, vèliki* neodređeni oblik *mâl, vèlik*.

3.14. U selima smještenim na istočnom rubu karlovačkog govornog tipa (DM, Vo, Uš, Gr, Hr, Tu, Go, GM, Ka) sačuvana je razlika između nastava mekih i tvrdih osnova za G, D-L. sg. masc. i neutr. (ili je, vjerojatnije,

nanovo uspostavljena pod utjecajem susjednih štokavskih govora: u susjednom kajkavskom govoru Draganića nastavci su izjednačeni (*teĝa, dđbrega*, naši podaci), a tako je i u drugim kajkavskim govorima koji se s istoka nadovezuju na karlovačku čakavsko-kajkavsku govornu zonu (ispor. I. Brabec, Pokupski govori, Ljetopis JAZU 65, 321—331, M. Lang, Samobor, ZbNŽO XIX, 39, 41 i dr. Evo nekoliko potvrda iz gore spomenutih sela: Gsg. *dđbrogā, črnoga, rāvnoga, trjega, mlājega, smēdēga*. U seoskim govorima na zapadu Karlovca, pa i u Drežniku, izjednačeni su ti nastavci — prevladali su nastavci palatalnih osnova, kako je to u sjevernim čakavskim govorima i u susjednim zapadnijim čakavsko-kajkavskim govorima (Duga Resa, Generalski Stol, Erdelj, prema našim podacima): *dđbrega, žūtega, vrūcega, mlājega*.

Međutim, treba odmah napomenuti da se u svim karlovačkim govorima, pa i u najzapadnijim, u ispitanika svih uzrasta veoma često razlikuju ti nastavci, tako da nam se čini da je napuštanje izjednačenih nastavaka pridjevsko-zamjeničke promjene jedan od najozbiljnijih prodora štokavskih elemenata u bazični čakavski sistem seoskih karlovačkih govora. Ipak smo i u Zvijezdi i u prigradskim naseljima uspjeli zabilježiti nekoliko potvrda prvotnog stanja.

Jedino je u Stativama staro stanje gotovo nedirnuto, a dobro je usčuvano i u Jelsi i u Borlinu.

Lokativ sg. nije izjednačen s dativom, sačuvano je starije stanje: *o vēlikem ōĝnu, na dđbrem pōlju* - Je, *pri teškōm pōslu, na trđom krūvu* - Uš.

U D — Lsg fem. ne dolazi do kajkavskog izjednačivanja nastavaka pridjevske promjene s nastavcima imeničke promjene nego je, poduprto štokavštinom, sačuvano čakavsko stanje: *na slāboj krāvi, na dđbroj kobili, šmrkavoj dīci, na vrūcoj māsti* - St, tako i u drugim govorima.

Komparativ i superlativ

3.15. Komparativ se tvori nastavcima *-ji, -iji, -ši*.

Nastavak *-ši* ima samo pridjev *ljp - ljpši*; pridjevi *lāk* (i: *lāgan*), *mēk* (i: *mēhak, mēkan*) svršavaju u komparativu osim na *-ši* (*lākši, mēkši*) i na *-li*: *lāgli, mēkli*. Nastavak *-li* uvukao se i u komparative nekih drugih pridjeva (*dūg - dūgli, vīsok - vīšli, sūh - sūhli*), analogijom prema komparativu pridjeva s osnovom na labijal (*dēbel - dēbli, glībok - glībli, sūv - sūvli*).

U pridjeva kojima osnova svršava na *d* nastavak *-ji* prouzrokuje čakavsku i kajkavsku promjenu *d' > j*: *mlād - mlājji, trđ - trjji, grđ - grjji, slādak - slājji* (o mogućnosti pojave *d* mjesto *j* v. t. 1.5 i 1.20), ali ipak samo *rēdak - rēdi*. U svim seoskim govorima komparativ pridjeva *širok* glasi *širji*, a komparativ *gorji* prema *zāl* zabilježili smo samo jednom (u Baniji, od rođenog Banijanca), inače je posvuda samo: *gōri*.

U drugim slučajevima tvorba se komparativa nastavkom *-ji* uglavnom ne razlikuje od štokavske tvorbe: *jāk - jāci, vēlik - vēci, čvrst - čvršci, plitak - plīci, krātak - krāci, žūt - žūci, nžzak - nžži, mžzak - mžži, frižak - friži, māl* (i *mālen*) - *māni, dālek - dāli*.

U tvorbi nastavkom *-iji* nema bitnijih osobitosti: *slāb - slabiji, lāgan - laganiji, stār - stariji, nōv - noviji, vēsel - veseliji, bēl - beliji, krvāv - krva-*

viji, črn - črniji, pùn-puniji, zelen - zeleniji. Ipak, valja spomenuti komparative *dobriji* (u drugim selima: *bòli*), *debeliji* (pored: *dèbli*), zabilježene u Stativama, i primjer *vìsok - visočiji* (pored: *vìšji*), ali *dàlek - dàji*, iz Borlina.

3.16. Superlativ se tvori prefiksacijom riječi *naj* komparativu. Pridjevi s komparativnim nastavkom *-iji* imaju u superlativu dva akcenta: *nàjboļi, nàjgori, nàjveći, nàjmañi, nàjlagļi - nàjlakši, nàjglībli, nàjvišļi*, ali: *nàjstariji, nàjkravļiji, nàjčrniji, nàjveselji, nàjpuniji*.

Zamjenice

3.17. Zamjenice *jā, tī, sēbe* mijenjaju se kao imenice ženskog roda:

jā, mēne, od mēne, mēni, mēne, predā me, zā me, na mēni, s mēnum, mi, me tī, tēbe, od tēbe, tēbi, tēbe, predā te, zā te, o tēbi, s tēbum, ti, te sēbe, od sēbe, sēbi, sēbe, predā se, zā se, o sēbi, sa sēbum, si, se.

Tematsko *o* u instrumentalu zamjenica *tī, sēbe* promijenilo se, analogijom prema drugim padežima i prema *s mēnum*, u *e*, kako je to u mnogim kajkavskim govorima i u slovenskom jeziku.

Zamjenice *mī, vī* imaju starije oblike:

mī, nās, nām, nās, o nāmi (o nām) — prī nas, med nāmi, nas, nam vī, vās, vām, vās, o vāmi (o vām) — prī vas, s vāmi, vas, vam.

U većini govora izjednačen je lokativni oblik s instrumentalnim, a katkad se upotrebljava i oblik dativa (isto izjednačivanje provedeno je i u zamjenici trećega lica). Stari lokativ (*nās, vās*) zabilježili smo samo u DM, Vo, Uš.

Zamjenice trećega lica mijenjaju se po pridjevskoj promjeni:

ūn - ūno, nēga, od nēga, nēmu, nēga, za nēga, o nēmu, s nīm, ga, mu ūna, nē, nōj, nū, na nōj, s nūm, joj, ju ūni - ūna - ūne, nī, nīm, nē, zā ņe, o nīmi (o nīn), s nīmi, enklitike: i, im, je - i.

Tako se mijenjaju i ostale zamjenice:

*kī - neutr. kōje (= tko i koji): kēga, kēmu, s kīm
kā (i: kōja), kē - kōje, kōjoj, kū - kōju, s kūm - s kōjum
nīki (= netko i neki): nīkega, nīkemu, s nīkim
ki gōd: kega gōd
kāj: čēga - čēsa, čēmu, s čīm; zākaj - zāč, ūkaj - ūč - vāč - vākaj (Hr), pōkaj - pōčē - pōč, nākaj - nāč; kē ne (GM, = zar ne)
nīkaj - nīš - nīč - nīšto (u Gr i sljubljeno: nīšč): nīčēga - nīčēsa, s nīčīm
nēkaj - nīšto: nēčēga - nēčēsa - nīčēga - nīčēsa
tāj - n. tō: tēga, tēmu, s tīm; f. tā, tē, tōj, s tūm
vāj - vō, vēga, fem. vā, vē, vōj, pored: ōvaj, ōvo, ōva
nāj - nō, nēga, fem. nā, nē, nōj, pored: unāj, unō, unā i ōnaj, ōno, ōna, unī - unā - unē, pored: nī - nā - nē, G, unī, unīm, unē - unā, s unīmi.*

Tako i: *mōj, tvōj* (G *mōjēga* i *mōga, tvōjēga - tvōga*), neutr. *mōje, tvōje*, fem. *mōja, mā, tvōja, tvā* (nisino zabilježili kontrahirane oblike *me, tve*), *nēgov*

(G *negvèga* i *nègovega*), *nèzim*, *nàš*, *vàš*, *níjov*, *svòj*, *kàkov* (G *kàkvega*), f. *kàkva*, *tàkov*, *ovàkov*, *nìkakov*, *kùlik* (G *kùlikega*), *svàki*, *sàv* — *svè* — *svà* (G *svì*, D *svim*). (O rasprostranjenosti i frekvenciji izjednačenog nastavka tvrdih i mekih osnova u G i D-L sg. masc. i neutr. v. t. 3.14)

Brojevi

3.18. Broj *jèdan* (i: *jèn*) ima tri roda (f. *jèdna*, n. *jèdno*), brojevi *dvà* i *čètri* razlikuju dva roda (m., n. *dvà*, *čètri*, f. *dvì*, *čètre*).

Pored broja *jèdan* u karlovačkim se govorima mijenjaju i *dvà*, *tri*, *čètri*:

N A	<i>dvà</i> — <i>dvì</i>	<i>tri</i>	<i>čètri</i> — <i>čètre</i>
G L	<i>dvì</i>	<i>tri</i>	<i>čètri</i>
D	<i>dvim</i>	<i>trèm</i> (i: <i>trim</i>)	<i>čètrim</i>
I	s <i>dvimi</i>	s <i>trimi</i>	s <i>čètrimi</i>

U DM, GM, Vo, UŠ zabilježili smo pored *čètri* — *čètre* i: *čètiri* — *čèture*; u gradu se izgubilo razlikovanje rodova u tom broju (*čètri žène*), a veoma je čest i štokavizirani lik *čètiri*. U St je fonetski lik broja *tri*: [tr̩t̩]. U brojeva 11 — 20 i u 30 provedeno je stezanje: *jèdànajst* (i: *jedanàjst*), *osàmajst* (*osamàjst*), *dvàjst* (i: *dvàjs*, *dvàdeset*), *trìst* (i: *trìs*, *trìdeset*). Nema imenice *stotina*; izgubljen je stari genitiv *sta* u brojevima 200 — 400: *dvìsto*, *trìsto*, *čètrìsto*; u 500 obično se gubi *t* ispred *s*: *pèsto*; 1000 se govori (*h*)*ljadu* ili *jèdna* (*h*)*ljada*, 2000: *dvì ljade*, 5000: *pèt ljad*.

3.19 Redni brojevi ne odstupaju od hrvatsko-srpskog stanja: *přvi*, *drùgi*, *trèći*, *čèrti*, *pèti*, *òsmi*, *devèti*, *jèdànajsti* (i: *jedanàjsti*), *čètrnajsti* (*čètrnàjsti*), *dvàdeseti* (*dvadesèti*), *stòti*, *dvìstoti*, (*h*)*ljaditi*.

3.20 U karlovačkim se govorima razlikuje *dvòje*, *tròje*, *pètero* od *dvòjica*, *tròjica*, *petòrica*. Brojevi *dvòje*, *tròje*, *čètvero* itd. ne mijenjaju se: *od dvòje dícè*, s *čètvero dícè*. Brojni pridjevi su poznati, ali smo uspješni zabilježiti samo ženski i srednji rod, uz plur. tant.: *dvòje lãce*, *dvòja vrãta*, *čètvera vrãta*, *dvòja*, *tròja*, *petèra kòla*. Jedini zabilježeni, i provjereni, primjer za muški rod dobili smo u GŠ (*dvòje opãnka*), ali to je čudna kongruencija, očito prema konstrukciji *dvà opãnka*, što samo potvrđuje našu pretpostavku da je muški rod tih pridjeva potpuno nestao iz upotrebe. U takvim situacijama preciznost se postiže drugim sredstvima: *dvà pãra opãnkov*, *bìle su dvì svàdbe*.

Ti se pridjevi, u slučaju potrebe, mogu mijenjati: *od dvòji vrãt*, *na pèterim kòli*, ali je običnija upotreba glavnih brojeva: *na pèt kòl*, s *òsam lùdi*.

Govori se *òbadva* — *òbadvi* i *òbadvã* — *òbadvi*, *jèdãmput*, *dvãput*, *pèt pùti* (i: *pètput*).

Napomena: I u deklinaciji su u mlađih ispitanika, jednako kao i u gradskom govoru, u dobroj mjeri prodrli štokavski oblici, koji su u ponekih ispitanika, osobito na periferiji Karlovca, i u samom gradu, potpuno istisnuli starije čakavsko-kajkavske karlovačke oblike.

3.21 Glagolski sistem karlovačkih govora, kao i ostale govorne kategorije, karakteriziraju elementi različitih dijalekatskih baza (čakavske i kajkavske) i suvremeno, djelomično ili potpuno, prihvaćanje štokavskih osobina.

Postoje ovi glagolski oblici: infinitiv, prezent, imperativ, glagolski participi (osim participa prošlog na *-v(ši)*), perfekt, pluskvamperfekt, futur, kondicional I i II. Supin se izjednačio s infinitivom, a izgubili su se i aorist i imperfekt.

Infinitiv

3.22 Infinitiv se završava na *-t* ili *-ć*: *pàmetit, vđdit, spàt, divànit (se), mūčat, dopđlat, òpast, ùmrit, cūcat, snēt, otpūrat, trēbat, jīst, ždērat, zēt (= uzeti), stāt, sēst, sđdit, it (= íci), nājt, dōjt, prōjt (= otići), zājt (= ući), biđit, tīrat, okrītat se, zajāšit, zōrit (= zreti, zrijati), plīt, dīšat (= mirisati), šīt, ūđit (īglu), dodđjat, ūfat se, dēlat, bit, tīt, zaklīpat, zaklēnit, ošćipnit, mēnit, šāpnit, isēknit, ispodmāknit, žmiknit (= izažeti), šćūcat, žāgat, fāsovāt, pofārbat, špōtat, kantārit, kōvat, kupōvat, standōvat, pritkāvāt (: tkāt), posujēvat, nagrñēvat, natirēvat (= natjeravati), upeđivat, imitīrat, špāncīrat, abadīrat; lēc, rēc, pęc, tēc (= trčati), sīć, strīć, pōmoć, tūć, vūć. U gradu su obični oblici i s infiksom *-nu-*, a i inače su književni oblici česti.*

Prezent

3.23 Prezentski oblici svršavaju ovim glasovima:

sg. 1. 1. <i>-m</i>	pl. 1. 1. <i>-mu (-mo)</i>
2. 1. <i>-š</i>	2. 1. <i>-te</i>
3. 1. <i>-Ø</i>	3. 1. <i>-du (-ju), (-e)</i>

Stari nastavak za 1. lice sg. sačuvao se samo u *òcu — cū, nēću*. Glagol *mōć* u 1. licu sg. prez. glasi *mōrem — ne mōrem* (katkad i: *nē mrem*).

U 1. licu plurala alterniraju *-mu/-mo* u svim govorima (često je na mjestu finalnoga *-u* ili *-o* zvuk *o*): *znāmu — znāmo — znāmo, spđjemu — spđjemo — spđjemo*.

Najveće kolebanje vlada u nastavku za 3. lice plurala. Sudeći po okolnim, bližim i daljim, govorima, i kajkavskim (pokupski kajkavski govori¹, Prigorje², Samobor³, kupinečki govorni tip⁴), i čakavsko-kajkavskim (Duga Resa, Generalski Stož, Erdelj⁵), i čakavskim (Bosiljevo, Zdihovo⁶, lički

¹ I. Brabec Izvještaj o istraživanju govora u Pokuplju, Ljetopis JAZU 65, 321–331.

² V. Rožić: Kajkavački dijalekat u Prigorju, Rad JAZU 116 i 118.

³ M. Lang: Samobor, ZbNŽO XIX, 64, 75 i dr.

⁴ A. Šojat: Kajkavski govori u Turoplju, disertacija, Zagreb 1964, rkp., pp. 3, 169.

⁵ Prema našim zabilježkama.

⁶ Prema našim zabilježkama.

čakavci⁷), i starijim štokavskim (istočni⁸ i zapadni Žumberak⁹), osnovni karlovački nastavak za 3. lice pl. jest *-du*: Je: *imadu, zũckadu, nõsidu, vičedu, divãnidu (se), prãvdadu se, kãrtadu se*, Ka: *vučedu, plivadu*, DM: *letidũ, dẽladu, misidu, velidu, umvẽdũ, bolidũ, ležidũ*, Vo: *držidu, pečedu, prócedu* (: *prõjt*), Tu: *imadu, kunẽdu, pẽčedu, nẽcedu*, Gr: *nĩmadu, razvlãčidu, govõridu*, GŠ: *stõjidu, bãcidu, nagãnadu, ućidu, čijedu, plãčedu*, Dr: *pẽredu, bũdu, jãšedu*, GM: *špõtadu, kũpadu se, odmãradu se, prestãvãjãdu, kantãridu*, Mo: *razũmidu, mõredu*, St: *sazõridu, mućidu* (: *mũcat*), Se: *prõsidu, plẽtedu, pũjedu*, Ga: *õredu, kõsidu, kõpadu, idedu*. Slično je stanje i u drugim govorima. U Vodostaju smo zabilježili i oblike *zatẽžidu, rastẽžidu, vrnidu* pored oblika na *-edu*: *zatẽžedu, rastẽžedu, vrnedu*.

Svi glagoli, u svim selima, mogu završavati i na *-ju*: *imaju, zũckaju, nõsiju, ideju*. Takav je završetak prevladao u Go, Tu, Hr, Bo, Je, a naravno i u Zvijezdi i na periferiji, gdje su pored proširenih oblika (*ideju, pẽčeju, lẽtiju* — *idedu, pẽčedu, lẽtidu*) u običnoj govornoj praksi veoma obični i štokavski oblici: *idu, pẽku, lẽte*.

3.23. Donosimo nekoliko karakterističnih prezentskih oblika:

dãt: *dãm, dãš, dã, dãmu, dãte, dãdu* — *dãju* (u 1. i 2. licu pl. nema karakterističnog kajkavskog *-s-*). Tako i *znãmu, znãte*, a ne *znasmu, znaste*)

spãt: *spĩm, spĩš, spĩ, spĩjemu, spĩjete, spĩjedu*

ĩmat: *ĩmam*, negirano: *nĩmam*

šĩpat: *šĩplẽm*

jĩst: *jĩm, jĩ, jĩmo, jĩdu* — *jĩju*

pojĩst: *pojĩm*

mũcat: *mućĩm, mućĩmu, mućĩdu*

jõkat: *jõcem, jõčedu*

čẽsat se (= češljati se): *čẽšem se, čẽšete se*

čãpit (= uhvatiti): *čãpĩm, čãpidu*

tẽč (= trčati): *tẽčeš, tẽčedu*

pẽč: *pẽčem, pečẽmu* — *pẽčemo, pečẽdu* — *pẽčeju* — *pẽku*

snẽt (= skinuti): *snẽmem*

snĩmat (= skidati): *snĩmam*

popĩt: *popĩjem, popĩjemu*

lẽc: *lẽžem* — *lẽgnem, lẽžedu* — *lẽgnedu* — *lẽgneju* — *lẽgu*

klẽt: *kũnem* — *kunẽm, kũnedu* — *kunẽdũ*

žẽt: *žãnẽmu*

strić: *strižẽm*

brãt: *bẽremu*

plĩt (= pljeviti): *plĩjemu*

tkãt: *tkĩjem, tkĩjemo, tkĩjedu* — *tkĩjeju* (St) i: *tkẽm, tkẽš* (GŠ)

prẽst: *prẽde*

⁷ P. Ivić: O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca), Zbornik za filologiju i lingvistiku VII, 131, Novi Sad.

⁸ P. Ivić: Izvještaj o terenskom dijalektološkom radu u sjevernoj Hrvatskoj . . . , Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu II, 404.

⁹ M. Popović: Žumberački dijalekat, Zagreb 1938.

izđt: izmem

slāt: šāje

zapřt (= zatvoriti): zāprem — zapřēm, zāpremu — zapřēmu

pāst (= pāsti): pasēm

ōpast (= pasti): opādem

lētī: letīm — lētīm, letīmu — lētīmu

bōjat se: bojīm se

spāsīt: spāsi

sīdīt: sīdīm, sīdīmu, sīdīdu — sīdiju — sīde

svītīt (= svijetliti): svītīm, svītī

sēst: (i: sēst se, sēst sī): sēdem — sēdnem

mētřt: mētřnem

dāgnīt: dāgnem

darōvat: dārujem, dārujedu — dāruju

kōvat: kujēm, kujēmo

kupōvat: kupūjem

posujēvat (= posuđivati): posujūjem, posujūjedu

mōc: mōrem, negir. ne mōrem i nē mrem, mōredu — mōreju, ne mōredu — ne mōreju — nē mredu — nē nreju

pōmoć: pomōrem

tīt: ōću — ćū, ōčeš — češ, ōce — će, ōcemu — cemu, ōcete — cete, ōcedu — cēju — cedu — cēju

bīt: jēsam, jēsi, jē, jēsnu, jēste, jēs (sam, si, je, smu, ste, su) būm, būš, bū, būmu — būmo, būte, būdu — būju.

Imperativ

3.24. Postoje tri imperativna oblika, za 2. lice sg., za 1. i za 2. lice plurala. Poseban oblik za 1. lice pl. relativno je rijetko u upotrebi, običnije se zapovijed, molba ili želja izriče opisno: *ajd da si sēdnemo!* (Hr), *ōcemo pōjt?!* (Tu), *da nājdemu přvo japānke!* (Ga), *nēk se mālō odmōrimu!* (Gr), *nēka čūjemo* (GŠ), *rē(ć)ćemo: bīli smu pētero* (Je). Imperativ za 3. lice sg. i pl. opisuje se rječcom *nēk(a) + prezentski oblik: nēk dōjde! nēka znādu!* Zabrana se izriče oblikom *nēmōj, (nēmōjmo), nēmōjte + infinitiv: nēmōj se zīrit* (St), *nēmōjte zakāsnit* (DM),

3.25. Nastavci za tvorbu imperativa isti su kao u književnom jeziku: *kōpaj — kōpajte, čūj — (čūjmo) — čūjite, kūpuj — kūpujite, pōčmi (i: pōčmi) — pōčmite, žāni — žānite, snēmi — snēmite, stōj — stōjite, nē boj se — nē bojte se, jī — jīte, pōji — pōjite, pī — pīte, sī — sīte, rēci — rēste (rēcte, rēcite), pēci — pēste, otsīci — otsīcte, strīzi — strīste (strīzite), būdi — būdite.*

Participi

3.26 *Glagolski prilog sadašnjī* rijetko se upotrebljava, a tvori se tako da se starom obliku za 3. lice pl. prez. doda nastavak *-ci: nōseći, pēkući, zndjeći se, kūpajući.* Pod utjecajem infinitiva bez krajnjega *-i* može i ovdje finalno

-i otpasti: *nõsec, rëkuć, ñgrajuć*. Način tvorbe glagolskog priloga ne omogućuje da se nedvoumno odredi njegovo postanje — jesu li glagolski prilozi u karlovačkim govorima ostaci prastariih oblika ili su preuzeti u novije vrijeme od štokavskih govora. Druga mogućnost čini nam se vjerojatnija.

3.27. *Glagolski pridjev radni* ne razlikuje se po svojoj tvorbi od paralelnih oblika u drugim starijim hrvatskim govorima: *vidil — vidila — vidilo — vđdili — vđdile — vđdila, rāstal — rāsla, řšal, đđgal, mđgal, skrřl — skrřla* (i: *skrřl — skrřla*), *mũćal, vřřščal, divānil, umvřl — umvřla, ostāřil — ostāřila, rasřkal — rasřkla — rasřkli, vũkal — vũkla, vřknřl, stđgnřl, đđgnřl, kāpnřl, bil — bila — bilo — bili, řřl — řřla — řřlo — řřli*.

3.28. *Glagolski pridjev pasivni* ima nastavke *-en, -jen, -t*. Distribucija tih nastavaka ponekad je drugačija nego u književnom jeziku: *dđbit — dđbita — dđbito, skrřt — skrřta, prđřlit — prđřlita, řpřřit — řpřřita — řpřřito, ũmit — ũmita, pđžeta, rāstata — rāstāvřena, řprat — řprata, pđkrit — pđkrita, izvřřnen — izvřřnena, prekřřnen, đđgnřen, zaklřřnena* (: *zaklřenit*). Glagoli *donřst, dovřřst* imaju part. pas.: *donřřen, dovřřřen*, analogijom prema glagolima IV vrste (*nđřen*). Ipak, mogući su i književni likovi: *donřřen, dovřřřen*.

Složena glagolska vremena i načini

3.29. *Futur* se tvori na dva načina: svršenim prezentom glagola *bit + ptc. akt.* ili (enklitičnim) prezentom glagola *řt + infinitiv*. Obje su tvorbe potpuno izjednačene po svojoj upotrebljivosti i frekvenciji. Oblici *bum, buř* itd. ortotonički su i enklitički: *bũm te ja přtal — jā bum te zvāl, buř dđřal? bũm! bũm si sřla! bũmo se nařli! kāj buř rāđil? pđpřl bu si jėđnu kũpicu*. I oblici *ću, ćeř, će, ćemo, ćete, ćedu* mogu biti naglašeni: *ćěř đđřt? ćũ! ćete popřř? ćũ, pđpřiću si! kāj ćeř đđnas rāđit? a kāj ćemu! nāćemu se* (= naći ćemo se), *divānićedu se, pđdaće, sđřću si*. Razlika u oblicima *ću, ćěř...: đću, đćeř...* ista je kao u književnom — posljednji izriču *volju, htijenje: đćeř đđřt? đću! đćeř me otpřřlat?*

Budućnost se može, u pojedinim situacijama, izraziti i svršenim prezentom nekih glagola: *dđđeř popřđne k mēni?* (Du), pored običnijeg: *ćěř đđřt (dđć) — buř đđřal?* Međutim, izricanje budućnosti pomoću svršenog prezenta nije tipično za karlovački govorni tip, poznato je samo u ljudi koji su čeće u dodiru sa zagrebačkom kajkavštinom.

3.30. Tvorba *perfekta* ne odudara od tvorbe u drugim hrvatsko-srpskim govorima: *jā sam bil, řřli smo rěć* (glagol *řt* pored »htjeti« u perfektu znači i »običavati«), *umvřla je, vřņćala se* (i: *vřņćala se je*), *vřć je vřnilo* (= uvenulo, St).

3.31. Aorist i imperfekt su nestali, pa se *pluskvamperfekt* tvori samo pomoću perfekta glagola *bit + ptc. perf.*: *bil sam kđpal*. Rijetko se upotrebljava — prošlost se uglavnom izriče perfektom.

3.32. *Kondicional* se tvori likom *bi* (za sva lica singulara i plurala) + *ptc. perf.* : *jā bi to řřak znāl, mřřili bi rřzance, mř bi to kũpili*. Takvo izjednačivanje nije, vjerojatno, suviše staro, iako se u potpunosti provelo. Najstariji ispitanici su nam saopćili da se u njihovoj mladosti govorilo, na primjer, *đni bđdedu*

rèkli. Po njihovu, i danas se tako »po drugim sèli, u Šimunićevoj ulici«, itd. »ali nè pri nãmi« govori. Međutim, mi nismo nigdje uspjeti zabilježiti nijedan takav oblik.

Kondicional II (*ùn bi bil kùpil*) stilistička je i afektivna pojava, kao i pluskvamperfekt, i rijetko se upotrebljava.

3.33. *Pasiv* se tvori potrebnim vremenom ili načinom glagola *bít + ptc. pas.*: *ùna je ràstata, bìl je rànen, bìl bi tràžen.*

O KARLOVAČKOM ŠTOKAVSKOM GOVORU

4.0 Štokavski karlovački govor do sada nije nigdje opisan, a i mi smo si postavili zadatak da prikažemo starinački karlovački govor čakavsko-kajkavske baze. Kako, međutim, s tim govorom supostoji u Karlovcu i govor izvornih štokavskih Karlovcana koji u svakodnevnom govornom kontaktu djeluje na starinački govor kao što i taj djeluje na nj, potrebno je da se ovdje ponovo upozori na njihove međusobne odnose i stupanj i način prožimanja, pa smo radnju proširili glavnim podacima o štokavskom karlovačkom govoru. Detaljniji opis toga govora treba prepustiti posebnoj monografiji.

4.1 Inventar fonema, s izuzetkom /*d*/, /*g*/ i akcenata, isti je kao u grupe I (Karlovcana čakavsko-kajkavske govorne baze), v. t. 1.1, 1.2, i 1.3.

Konsonant *f*, i inače rijedak u našim govorima, u starijih karlovačkih štokavaca zamjenjuje se svojim zvučnim parnjakom *v*: za *Vràně Jòsipa* (B)*, *Stèvo*. Ipak, prema književnom jeziku, upotrebljava se i *f*: *fin finànc, finiš, film, Fràno* i dr.

Konsonant *h*, osim u pažljivu govoru, nestao je ili se zamjenjuje sa *v* ili *j*: *krù — krùva, òcete li, snàja, i slijèdeci gòdinà* (Gpl.), *òn se bòji tije lùdi, kùvã se, zãkuvalo, pot strèvòm* (ispitanik B), *òras — òrasa, Npl. òrasi, Gpl. òràsã, ali Hrvãt — Hrvãta*.

Krajnji zvučni suglasnici u običnu su govoru poluzvučni, a u ispitanika B nisu rijetki ni primjeri potpunog obezvučenja, preuzetog od sugrađana grupe I: *nã pòt — s pòda, zùp — zùba, paradãjs — paradãjza, ù gròp — iz gròba*. Takvi su primjeri osobito česti u mlađe generacije. Ipak je opozicija zvučnost // bezvučnost u finalnom položaju neugrožena.

* Ispitanik A: *Milan Rãdeka*, 69 godina, svršio bogoslovni i pravni fakultet u Srijemskim Karlovcima, rođen u Karlovcu, gdje živi stalno, s malim prekidima; ispitanik B: *Stòja Ogrizović*, 71 god., kućanica, porijeklom Ličanka iz okolice Brinja, u Karlovcu živi od 1917. godine. Dragocjene podatke za uspoređivanje govora starije generacije s govorom mlađih dobili smo od ukućana navedenih ispitanika. Ispitivanje glavnih ispitanika vršeno je nakon prethodnog upoznavanja karlovačke štokavštine od drugih Karlovcana — štokavaca. Naknadna, letimična ispitivanja drugih, mlađih osoba nisu opovrgla podatke dobivene od glavnih ispitanika, tek su u mlađih izrazitije, s jedne strane karakteristike književnog jezika (npr. fonem /*h*/, koji stariji nemaju), a s druge strane mnoge osobine čakavsko-kajkavske govorne grupe frekventnije i dublje su prodrle u jezični uzus.

Na mjestu nekadašnjega glasa *jat* u kratkim je slogovima *je*, u dugima obično diftong *ije*. Skupine *konsonant + je < ě* iste su kao u književnom jeziku, s izuzetkom priloga *đđ* i *óvde* (pored: *óvdje*): *djđd*, *djevđjka*, *djevđer*, *tjeme*, *sjeme* (B, jednom, i: *đevđer*, *prđedovđ*), *mjěstā* (Gpl.).

Tipični izgovor diftonga *ije* razlikuje se u dugim silaznim slogovima od izgovora pri uzlaznoj intonaciji. U prvom je slučaju silina na *i*, u drugom na *e*: *na ljevđu strānu*, *lijěpo vrijeme*, *dijěte*, Vsg. *djjetel*, *tjelo*, *mlijěko*. O drugim mogućnostima naglašivanja tog diftonga v. t. 4.7.

Nazal u infiksu *-nđ-* dao je *u*: *djgnuti* (i: *djgnut*). U mlađih ispitanika čuje se i *-ni-*: *mětnit*.

Rezultati ostalih vokalnih promjena isti su kao u književnom jeziku (*ɔ*, *ɛ* i sekundarni poluglas, s poznatim izuzecima, dali su *a*; *ɔ*, *l*, *vɔ* > *u*; *ɛ* > *e*, ali: *đalac* i sl.).

Rezultati II palatalizacije sačuvani su dosljedno samo u ispitanika A (dakako s izuzetkom *h* > *s*, gdje je uopćena zamjena za *h* iz nominativa sg.: *u jŭvi*, *o mŭvi*, *snđji*. U primjeru Npl. *đrasi* prema Nsg. *đras* preuzeto je singularno *s*, koje je došlo iz plurala u vrijeme kad se *h* počeo gubiti). U ispitanika B treba ovu pojavu u dobroj mjeri svesti na utjecaj književnog jezika, jer su u ispitanika B, kao i u mlađih ljudi, podjednako česti i upotrebljivi oblici s provedenom drugom palatalizacijom kao i s analoškim velarom.

4.2 Ispitanik A, kako je to, uostalom, i u školovanih ljudi grupe I, dosljedno upotrebljava književne morfološke oblike i sintaksne i tvorbenne osobine. U ispitanika B osjeća se snažan utjecaj osobina grupe I, a tako je i u mlađih ispitanika: *djevđjki*, u *rŭki*, *sa ŭlom*, *s mšćom*, *s krāvami*, *s đnim ženami*, *prsten đbro pristaje rŭki*, *kđk bi kázala*, *nězinom brātu*, *penzioněr — penzioněra*, Gpl. *podđtđkđ*, *ne mđu spāvati*, *od nđkoga*, *za nđkim* (i ispitanik A1), *drugěga štđ*, *na kđlodvđr*, *s vlđkom*, *štđ ćeš đelat*, *čtvrtak*, *vidila sam*, *kŭha se žŭpa*, *pjevđči pjevđaju*, *pšem sa đlđvkđom*, *ljećnik*, *vřhŭna* (Nsg. f.). Dakako, svi ti i takvi primjeri alterniraju i s potpuno štokavskim oblicima. Treba spomenuti tvorbu *tŭćiji* (*tŭćije gñězdo* -B), *djěćiji*, koja je, iako neobično u zapadnom tipu književnog jezika, isključiva u svih ispitanika.

Aorist i imperfekt su se izgubili, ali se aorist ipak može pojaviti u pojedinaca u »višem govornom stilu« kao pripovjedalački: *zđpjeva* i *đde* i *rěče da se vrđtiti neće* (ispitanik B). U mlađih aorist nije moguć ni u takvim situacijama.

4.3 Brojni štokavski karlovački govornici koji su potomci ranijih štokavskih doseljenika te im je Karlovac zavičajno mjesto kao i govornicima grupe I služe se i danas novoštokavskom akcentuacijom hercegovačkog tipa. Ta je akcentuacija jake asimilatorske snage, ali je svakodnevno izložena i utjecajima urbane akcentuacije čakavsko-kajkavske baze te se i u njoj zapazaju neke tendencije i procesi u duhu akcentuacije kolokvijalnoga karlovačkog jezika.

4.4 Čuva se novoštokavski četveroakcenatski sustav (`` ``), uglavnom i sve zanaglasne dužine, pa se štokavska karlovačka akcentuacija odlikuje svim akcenatsko-kvantitativnim opozicijama koje su karakteristične za akcentuaciju književnog jezika. Dovoljno je u potvrdu tome navesti samo nekoliko primjera:

danas je lijepo vrijeme, ispred dvóra, sèlo, u grádu, u sèlu, od ženē, ženōm, pēt ženā, ònim ženami, júva, rúka, u rúki — rúci, bez rukē, mnōgo rúkū, naše rúke, dāj mi rúku, tīce lētē, mī sjēdimo, mī se bōrimo, mī to známo, djēvēr (i: đēvēr), zāva, šřiva rānka, nismo ľudi nēgo žēne, štō se tīčē mōje sēstrē, itd.

4.5. Uz prenošenje akcenta na proklitiku (npr. *ù kuću, kōd kućē, ù školi, nā zemľu, nā sramotu, ù planinu, nā stō, kōd grāda, nā godinu, òd dāna dō dāna, dō vrāga, iz grāda ù grād*) dosta je obično i izostajanje proklize, kao što je u kolokvijalnom općekarlovačkom jeziku (npr. *od dāna do dāna*). Za paženo je i ostajanje akcenta " staroakutskoga podrijetla (npr. na *vjēme*), a ako se prenosi, često je isti kao i u drugim prilikama proklize, dakle: *ù sjeme* (rjeđe: *ù sjeme*).

4.6. Zapaženo je da se pokraćuju neke zanaglasne dužine, osobito gdje dužina nije najbitnije razlikovno obilježje, npr. u određenog oblika pridjeva: *đē ti je òna crna tōrba* (prema: *crna tōrba* — u neodređenom obliku). Također varira: *kōkōš* i *kōkoš*, *minštar* i *minštar*, *škōrūp* i *škōrup*, *dōktōr* i *dōktor*, a tako i višesložne riječi i oblici, npr. *podātākā* i *podātaka* ili sl.

4.7. U mladih se javlja tendencija za eliminiranjem izgovora dvosložnog refleksa starog »jata«, iako se čuvaju čak i arhaizmi tipa: od *tije ľudi*. Zabilježeni su npr. i ovakvi likovi: *žbūku su mješali vinom, s mješanim stanovništvom, crjēpna, bjēloočnica je bjēla, djēte, tjēlo, prjēsno, gnēzdo* i sl. Takav je jednosložni izgovor još tipičniji za dugo -je- iza akcenta: *uvjēk, pōbjēč, raskōrjēnen*.

Češći je tipičan novoštokavski izgovor (npr. *dijēte*), ali je moguć i približan izgovor kao: *mlijēko, dijēte, crjēpna, mješano stanovništvo*, tj. da je ijekavski ostvaraj dvosložan, ali se dug akcenat ostvaruje samo na drugom dijelu. Upozorava se i na izgovor ovih riječi: *vjēsnik, -a, rjēčnik, -a, vjēčnik, -a* i sl.

4.8. Neke općehrvatsko-srpske posudenice zadržavaju izvorni akcenat, npr. *štipēdist, paradājs, študēnt*, pa i *študēntica, rešpēkt*, itd. Ako je izgovor stipendist itd. (tj. sa glasom s-, a ne š-), onda je riječ preuzeta iz književnog jezika i tada se obično izgovori i s novoštokavskih akcentom: *štipēdist*, itd. Uz te i takve zabilježeni su i ovi primjeri sa zadržavanjem akcenta na starom mjestu: *milostīva* (kao naslov), *Slovēnac, podātaka dōbičete dōsta*.

4.9. U prezentu je akcenatsko stanje tipično za zapadne štokavske govore, tj. akcenat se podešava prema akcentu u singularu; prema: *òn stōji na dāski* govori se i: *mī stōjimo na dāski* (ne: *mī stojimo*). Tako je: *mī sjēdimo, mī se bōrimo*, itd. Glagoli na -irati također imaju u prezentu singularni akcenat, jedino je u 3. licu pl. infinitivni akcenat, npr. *kombinīrām, kombinīrāš, kombinīnīrā; kombinīrāmo, kombinīrāte*, ali: *kombinītrājū*.

4.10. Budući da se sve više gubi imenska paradigma neodređenog oblika pridjeva (npr. od *nēgovōg sīna, brātovom...kčērinom sīnu* češće je nego: *nēgova, brātova sīna, iz krājeva dvóra, snājina brāta*, itd.), funkciju razlikovanja određenog i neodređenog oblika pridjeva sve više preuzima sam akcenat. Ispor. odnos funkcije određenog i neodređenog oblika pridjeva u ovim primjerima: *đē ti je òna crna tōrba : zēmica je crna (zelēna, žúta, plāva)*. Dakle je akcenatski

odnos: *žŭti — žŭtā — žŭtō* (ili: *žŭti — žŭta — žŭto*) : *žŭt — žŭta — žŭto* ili *črļeni — črļenā — črļenō* (*črļeni — črļena — črļeno*) : *črļen — črļena — črļeno* neporemećen. Taj odnos ostaje i u kosim padežima, makar bili i izjednaćeni, ispor. od *žŭtōg — žŭtog* (od kojeg?) : *od žŭtog* (od kakva?).

4.11. Zanimljivo je širenje akcenatskog tipa kao *šŭtār, -a* na račun tipa kao *sĕļāk, -āka* zapaženo i u općekarlovačkom kolokvijalnom jeziku. Zabilježeno je samo: *kōtār — u kōtāru, līmār — līmāra, zvōnār — zvōnāra — zvōnāri, svēštenīk, -a* (pravoslavni pop), ali *svećenīk, -īka* (katolički pop), *vōjnik, -a* i *vōjnik, -īka, pōštār, -a*.

★

Iz prikazanih se osobina može zaključiti da štokavska karlovačka akcentuacija čuva sve tipične osobine novoštokavske akcentuacije, ali da ima i ponekih specifičnosti koje je usmjeravaju prema općekolokvijalnoj karlovačkoj akcentuaciji.

RJEČNIK

5.0. Prema uobičajenim leksikološkim kriterijima u dijalektologiji donosimo u ovome »Rječniku« popis riječi koje su leksički interesantne zbog toga što su u drugim našim govorima rijetke ili nepoznate, zato što su važne radi lingviističko-geografskog ocjenjivanja rasprostiranja pojedinih riječi ili zato, *last but not least*, što svjedoče o neiscrpnj moći narodnih govora u stvaranju novih riječi za nove pojmove. U izboru riječi manje se pazilo na fonetske karakteristike karlovačkih govora, pa se kao potvrda određene fonetske pojave donose samo riječi leksički specifične za te govore. Jednako je tako urađeno i pri karakteristikama karlovačke tvorbe riječi — u »Rječniku« nisu zastupljeni svi mogući načini tvorbe, već samo oni koji odgovaraju naprijed iznesenim kriterijima.

Uglavnom je prikazan leksik seoskih govora — gradski se govor i u svom rječniku sve više približava književnom jeziku. Ipak (osim riječi označenih kao arhaizam i riječi isključivo vezanih uz život na selu — koje mogu eventualno biti nepoznate u gradu), najveći je dio popisanih riječi svojina i gradskoga karlovačkog govora čakavsko-kajkavske baze, ako ne uvijek u aktivnoj njihovoj primjeni u govoru, a ono, redovito, u pasivnom razumijevanju njihova značenja.

Riječi uz koje nema oznake sela u upotrebi su na cijelom istraženom terenu ili, barem, u najvećem broju govora karlovačke okolice. Kad je koja riječ poznata samo u pojedinom selu (ili u malom broju seoskih govora), uz nju se donosi kratica imena sela u kojem je zabilježena. Takve se riječi upućuju na frekventniji, prošireniji sinonim kraticom v. (= vidi), npr. *āncuk*, Je, v. *rōba*. Na postojanje rjeđe riječi istoga značenja u pojedinim selima upozorava se kraticom usp. (= usporedi), npr. *rōba*, usp. *āncuk*. Kad nema nikakve upute, a uz riječ je oznaka sela u kojem je zabilježena, riječ nije u drugim selima provjerena, npr. *betēžan* — Bo. Takva oznaka, međutim, ne isključuje poznatost i upotrebljivost natuknice i u drugim seoskim govorima. Ako su u istom govoru za isti pojam u upotrebi dvije ili više riječi, one se donose u

zagradi pored najčešće, a riječju *i* pred sobom, npr. *bazlamâča* (u Bo i: *c̆cvar-ka*, *sklôpanka*). Riječima koje su po obliku i značenju identične s književnima, a koje se donose da bi se potvrdilo njihovo neočekivano ili ne unaprijed sigurno postojanje u karlovačkim govorima, ne tumači se značenje. Pored imenica se daje najprošireniji genitivni lik, npr. *éi* — *čerê*, iako su mogući i Gsg. *čere* i *čeri*. Tako se postupilo i u akcentu, pa je u riječima koje se govore u svim selima proveden dvoakcenatski tip, najprošireniji u karlovačkim govorima. Da se sazna kakav je akcenat pojedinih riječi, pored navedenoga, moguć u selima s istočne obale Kupe (DM, Uš, Vo) i u Tu, Go, GM, Ka, treba pogledati što je rečeno u poglavlju »Akcent« o akcentuaciji jugoistočnog i jugozapadnog područja. Riječi koje su zabilježene samo u spomenutim selima označene su prema njihovu akcenatskom ostvaraju.

Govorni se primjeri uz pojedinu riječ donose samo izuzetno, kad je to potrebno zbog točnijeg određivanja njezina značenja ili zbog interesantnih, neočekivanih oblika.

A

abadîrat, -am, v. arh. = mariti: *ne abadîraj!* -Ga
âksa, -e, f. = osovina seljačkih kola
âncuk, -a, m. arh. Je = muško odijelo; v. *roba* 1.

B

bâbica, -e, f. = željezni klin za klepanje kose
badañ, -dña, m. Tu; v. *voža*
bâršun, -a, m. Dr, Je = vrpca iznad oboda šešira
bât, -a, m.
bâtina, -e, f. = štap: *ideš na bâtina* — Dr; v. *šćap*
bâzga, -e, f.
bazlamâča, -e, f. (u Bo i: *c̆cvar-ka*, *sklôpanka*) = vrsta kolača
bâžul, -a m. Je = grah: *kâdi se mlâtil bâžul*; v. *pâžul*
belâñak, -ñka, m. = bjelanjak u jajetu
bêlo, -oga, n. Je, St = bjeloočnica
bêrtîja, -e, f. arh. = gostiona
besîda, -e, f. St (i: *rič*) = riječ, besjeda; v. *rič*
betêžan, -žna, adj. Bo = bolestan
bez, prep.; isp. *brez*, *prez*
bîcko, -a, m. = nerast
bîlît, -im, v. = guliti krumpir: *dâj obiži tâj krumpîr* -Bo
bîrsa, -e, f. = plijesan na vinu, octu i sl.
bļûza, -e, f. = bluza
bôšnica, -e, f. -Bo = postrani dio postelje
bradîšñak, -a, m. Je = povež za gaće
brâjda, -e, f. = uređeno kolje s vinovom lozom, pored kuće: *na brâjdi râte grôđe* -Dr
brâna, -e, f. = poljoprivredno oruđe, brana
brâum, adj. indekl. (i: *brâum*) = smeđ: *ôprava je brâum*; *brâum krļâk* -Ga

bräum, adj. indekl (i: *bräum*) = smed: *bräum kíkļa*; *svè je veé bräum* -St
břdo, -a, n. 1.brdo, 2. dio tkalačkog stana: *iz ničānic u břdo i ōnda se prit-*
kāvalo - GŠ
brēja, adj. f. = beđa: *krāva je brēja* -No; *usp. steina*
brez, prep. = bez; v. *bez*
brška, -e, f. = breskva
brkáč, -a, m. = brkonja
brzdēl, -a, m. St (i: *tukļāč*) = žuna
būbrik, -a, m. = bubreg

cēļer, -a, m. = celer
cīca, -e, f. = dojka
cīcit, -im, v. = sisati: *tēle cīci* -Hr
cīcvarka, -e, f. Bo (i: *bazlamāča, sklōpanka*) = vrsta kolača; v. *bazlamača*
cīkva, -e, f. = vrsta repe za blago
cīp, -a, m. arh. = kolac s kožnatom ručkom za mlaćenje žita, graha i sl.; *usp.*
čop
cīpié, -a, m. Je = dio tkalačkog stana
cīrit se, -im se, v. Hr = ceriti se; v. *zirít se*
cīv, -i, f. = 1. cijev, 2. dio tkalačkog stana: *sūkālo se na cīvi, od vřbe cīvi,*
tā se cīv mētala u čūnak -GŠ
cōprat, -am, v. = čarati: *coprñica cōpra* -Hr
coprñāk, -a, m. = vještac
coprñica, -e, f. = vještica
crīkva, -e, f. = crkva
crtālo, -a, n. = dio pluga
cūcan, -a, m. St = štene
cūcek, -a, m. dem. = psić
cūcié, -a, m. dem. Je = psić
cucīnac, -nca, m. Hr = štene
cūfat, -am, v. = čupati, razvlačiti: *cūfale su na grēbenu* -Dr
cūg, -a, m. = vlak
cūkar, -kra, m. = šećer
cūra, -e, f. = djevojka

Č

čehūļica, -e, f. = dio grozda s nekoliko jagoda
čēla, -e, f. = pčela
čēļac, -īca, m. = roj
čēlīnāk, -a m. = kućica s košnicama, pčelinjak
čētřtak, -īka, m. = četvrtak
čez, prep. St = kroz: *čez žīle*
člēnak, -ēnka, m. Tu = članak na nozi; v. *koščica*, *usp. prēgīb*
čmār, -a, m. Je = izlazni dio debelog crijeva, čmar
čōp, -a, m. arh. Je = mlat za grah, pšenicu i sl.; v. *cip*

črišna, -e, f. = trešnja

čřv, -a, m. = čřv

čüda, adv. = mnogo

čünak, čünka, m. = dio tkalačkog stana, čünak: *sa čünkom je tkäla* -GŠ

čüşpajz, -a, m. = varivo

Ć

ćäca, -e, m. dem. = otac, tata

ćäčko, -ćäčkota, m. hipok. = djed

ćäpit, -im, v. = uhvatiti

ćedan, -äna, m. St = tjedan

ći, ćerĕ, f. = kći

ćörav, -a, adj. = bez jednoga oka, ćörav

ćöravac, -vca, m. = ćovjek bez jednoga oka, ćöravac

ćöšak, -ška, m. (i: *küt*) = kut; isp. *kut*

D

dänce, -a, n. St = dno: *na däncu* -St

däška, e-, f. = 1. daska, 2. dio pluga

debĕli listi, pl. t. m. = bedro

debelišće, -a, n. = batvo kukuruza, kukuruzovina

dĕteřina, -e, f. = djetelina

dĕtešće, -a, n. = djetišće: *tĕško mi je bez tĕga dĕtešća* -St

divän, -a, m. DM = razgovor, govor: *tö je med nämi divän; u divänü*

divänit (se), -im (se), v. = razgovarati (se): *üni se divänidu* -ST

dĕver -a, m. = mužev brat, djever

dokolĕnka, -e, f. = čizma

döli, adv. = dolje; ispor. *dolika*

dölika, adv. Je = dolje: *ödi dölika; v. doli*

dolnca, -e, f. Je = donja suknja, ispod *krila*; usp. *untrk*

döma, adv. = kod kuće: *döma smo* -Bo

domälega, -ega, m. = prst prstenjak: *na domälemu* -Je; usp. *prsteňak*

domȫm, adv. = kući: *ĕdemu domȫm* -Hr; *kädi si pri vrägu bila — ni te tak*

dügo domȫm -Bo

döni list, m. = list na nozi

dopälca, -lca, m. = kařiprst: *na dopälcu* -Gr; usp. *kařiprst*

dösti, adv. = dosta

drĕk, -a, m. = ljudska izmetina

drĕta, -e, f. = postolarski konac, dretva

družina, -e, f. = ukućani

družinče, -eta, n.

držalica, -e, f. Hr = držak; v. *tuporica*, usp. *toporica*

düşlag, -a, m. Hr = sito za pravljenje sira

düşičan, -čna, adj. Tu : *pöprečne i düşične grĕde*

Đ

đunc, -a, m. arh. = svjetlucavi stakleni nakit

F

fâlda, -e, f. = nabor: *kiklja na fâlde* -Bo; *îma pûno čelo fâldi* -Du
famîlija, -e, f. = obitelj
fâra, -e, f. = župa
fârba, -e, f. = boja
fârov, -a, m. = župni dvor
fâsovati, -ujem, v. = izvući, dobiti: *fâsoval bu svôje* -Hr
fâšnak, -a, m. = poklade, fašnik
fât, -a, m. = hvat: *fât drvi* -Hr; usp. *klahtar*
fazân, -a, m. = dijetao
fîrunga, -e, f. = zavjesa
fêrtun, -a, m. (i: *zâstor*) = pregača; v. *zastor*
fîkrat, -čem, v. = svijati, zavijati: *kolâč kaj se fîrče* -Bo
fîrtâļ, -a, m. = četvrt, četvrtina
fîrštik, -a, m. = doručak
fudamênta, -e, f. Tu = temelj
fûnduš, -a, m. = temelj, zemljište na kojem je kuća
fuzêkļin, -a, m. = vrsta čarape: *fuzêkļini su lâstične čarape* -Hr

G

gânak, *gânka*, m. = hodnik
gârvan, -a, m. = gavran: *gârvan kvârče* -St
gemîšt, -a, m. = miješano vino s mineralnom vodom
gibâča, -e, f. = trsova loza
glâka, -e, f. = dlaka
glâmļa, -e, f. = 1. klada za vatru, glavnja, 2. drvo na kojem je kočnica na seoskim kolima (Dr)
glamļica, -e, f. dem. = mala glavnja
glamņica, -e, f. dem. GM; v. *glamļica*
glavîna, -e, f. (i: *pûškica*) = srednji dio kotača, na osovini *glavîna ili pûškica*
 -Je
glâž, -a, m. = 1. staklo, 2. čaša
glâždê, -â, n. Hr = staklovinje
glêdâlce, -a, n. Je = zenica; usp. *zinica*, *zreće*
glîbok, -a, adj. = dubok
gnîzdo, -a, n. = gnijezdo
gnôj, -a m. = gnoj
gnôjčinka, -e, f. GM = 1. jama za gnoj, 2. voda u gnoju, gnojnica; v. *gnojnica*
gnojņica, -e, f. = voda u gnoju, gnojnica; usp. *gnojčinka* 2.
gomîļa, -e, f.
gõri, adv. = gore
grâbar, -bra, m. = grab
grâd, -a, adj. = ružan
grêben, -a, m. = naprava za predenje, greben
grêdaļ, -dļa, m. = dio pluga; usp. *gredeļ*
grêdel, -a, m. Je = dio pluga; v. *grēdaļ*

grinček, -a, m. = zelenje za juhu
grođe, -a, n. = grožđe; usp. *grozje*, *grozdje*, *grožđe*
grođt, -a, m. GŠ : *šenica se samēle u grođtu*
grozdje, -ā, n. St; v. *grođe*
grozje, -a, n. St; v. *grođe*
guhno, -a, n. St; v. *gumno*
gumbār, -a, m.
gumno, -a, n.; usp. *guhno*
guškica, -e, f. dem. = guščica
gušcer, -a, m. = gušter

H

hāla, -e, f. = zimski kaput; usp. *mantlin*
hām, -a, m. = manji kožnati ovratnik konja, za vuču
hrbat, -pta, m. St = hrptenjača; v. *rbat*
hrptena kōst, f. Je = hrptenjača; v. *rbat*

I

igla, -e, f.
iža, -e, f. = 1. kuća, 2. soba; usp. *jiža*
ižet, *ižimam*, v. = *isažeti* : *ižima rublê*

J

jačmen, -a, m. = ječam
jačmenišće, -a, n. = polje posijano ječmom
jāgoda, -e, f. = 1. jagoda, 2. jagoda grožđa
jājce, -a, n. = jaje
jākša, -e, f, St = jalšovina
jāpno, -a, n. St (i: *vāpno*); v. *vapno*
jārac, -rca, m. = naprava za piljenje drva
jāram, *jārma*, m. = drveni ovratnik vola za vuču, jaram
jēlva, -e, f. = jela
jēverica, -e, f. St = vjeverica
jīst, *jīm*, v. = jesti
jīver, -a, m. St = iver
jiža, -e, f. GM = 1. kuća, 2. soba; v. *iža*
jōpe, adv. Tu = opet
juncičak, -a, m. dem. Gr = juncić
jūtri, adv. = sutra: *jūtri bum išla u Kārlovac* -St
jūžina, -e, f. Tu: *jūžina je ōko pēt vūr*

K

kablīca, -e, f. = drvena posuda za mlijeko, vodu i sl.
kāča, -e, f. = zmija
kādi, adv. = gdje
kānta, -e, f. = limena posuda za vodu
kantārit, -im, v. GM = nositi mlijeko u *kantama* na gradsku tržnicu

kàpica, -e, f. = prednji gornji dio cipele
kàpić, -a, m. St = trijem
kèšbar, -bra, m. = hrušt
kàće, -a, n. = granje
kàkļa, -e, f. = haljina; isp. *oprava*
kàta, -e, f. = (zelena) grana
klā, pl. t. n. (gen. *s na tāl*, akuz. *nā kla*, lok. *na kli*) tlo
kladīvac, -īvca, m. = čekić
klāhtar, -tra, m. Je = hvat (drva); v. *fāt*
klās, -a, m. = 1. klip kukuruza, 2. češer
klēpac, -pca, m. = čekić za klepanje kose
klēšće, *klēšć*, pl. t. f. = kliješta
kļīn, -a, m. = klin
klīnac, -īnca, m. = drveni čavlic
klīnčić, -a, m. = karamfil
klōštar, -štra, m. = samostan
klūp, -i, pl. *klūpe*, f. = klupa
kmīca, -e, f. = mrak
kmřčno, adv. Je = mračno
knōf, -a, m. arh. Ga = dugme
koblica, -e, f. = skakavac
kočāk, -ākā, m. Vo = svinjac: *kočāk, dī se sviņe držīdū*
kōkot, -a, m. = pijetao
kōļca, *kōļac*, pl. t. n. = dio pluga
kōļe, -a, n.
kolēno, -a, n. = koljeno
komōra, -e, f. Hr = smočnica
komōška, -e, f. = mahuna
kōmot, -a, m. = veći kožnati ovratnik konja, za vuču
kopīca, -e, f. Hr = vunena niska čarapa
korāba, -e, f. = koleraba
kōruš, -a, m. = kor u crkvi: *kōruš, kādi se pēva* -Hr
koščica, -e, f. = članak na nozi; usp. *pregīb, členak*
kosišće, *kosišće* -a, n. = držak kose
kotlēnka, -e, f. Hr = ognjište pod kotlom: *kotlēnka je kādi se lōži pod kotlom*
krēļut, -i, f. = krilo
krīla, *krīl*, pl. t. n. = suknja narodne nošnje: *u krīli su īšle* -Je
krīsnica, -e, f. = krijesnica, svijetleći kukac
krīžice, *krīžic*, pl. t. f. = križa, krsta
krļāk, -a, m. = šešir
křna, -e, f. = škrba
krnāv, -a, adj. = škrbav: *krnāv – bez zūbov* -Je
krōsna, *krōsan*, pl. t. n. = dio tkalačkog stana, *na krōsna su mētali prēju*
Dr; navījalō se plātno na krōsna -GŠ
křt, -a, m. = krtica
krumpīrīšće, -a, n. = polje zasadeno krumpirom

krznār, -a, m.
kudiļa, -e, f. = kudjelja
kūliko, adv. = koliko
kūna, -e, f. = kuhinja
kūpica, -e, f. = čaša
kūrñak, -a, m. Hr = kokošinjac
kuroviš, -a, m.
kūt, -a, m.; v. *čošak*
kovřit, -im, v. Je = skičati: *prāse kovřit*

L

lāče, *lāč*, pl. t. f. = hlače; usp. *pantalone*
lāčica, -e, f. = vrsta čarape
lājbak, -a, = prsluk
lājti, -a, m., = vrsta drvenog suda: *lājti za zēļe* -Tu
lākno, -a, n. = vlakno
lamōna, -e, f. Gr = limun; v. *lemona*
lasīne, -a, n. = 1. vlasi na klipu kukuruza, 2. osi u klasa pšenice
lāt, -i, f. = klas žita
lavōr, -a, m. = sud za umivanje
lāzno, adv. : *nīmam lāzno* = nemam vremena, *nī mi lāzno it* = ne ide mi se
lēč se, *lēšēm se*, v. = izlijegati se: *cūčki se lēžu* -Gr
leđina, -e, f. Je = polje s krumpirom ili kukuruzom
lēmeš, -a, m.
lemōna, -e, f. = limun; isp. *lamona*
lēška, -e, f. = lijeska
lēsnice, *lēšnic*, pl. t. f. = desni: *īmam gōle lēsnice* -Je
lētina, -e, f. = urod na polju, ljetina
lēto, -a, n. = 1. ljetno, 2. godina: *kūliko īmaš lēt?* -St
lētos, adv. = ljetos: *lētos je vēlika sūša* -Je
lībāc, -pca, m. = hljeb kruha; usp. *štruca*
līšñak, -a, m. = lješnjak
litavka, -e, f. St = iskra
lītra, -e, f. = 1. litra, 2. boca od litre
līv, -a, m. arh. St (i: *štāla*); v. *štala*
lōjtre, *lōjtri*, pl. t. f. = ljestve
lōnac, *lōnca*, m.
lōza, -e, f. = 1. šuma, 2. gušta šikara
lūč, -i, f. GŠ = dio tkalačkog stana: *tā se cīv mētala u čīmak, kāda se navīlo ōnda se mētalo u lūči*
lūkna, -e, f. = rupa; v. *škuļa*

M

māhuņa, -e, f. Je (i: *māšina*) = mahovina; v. *mašina*
mājka, -e, f. = baka; v. *stara majka*
māl, -a, adj. (i: *mālen*) = malen
māla hāļa, f. Je = kaputić

māli listi, pl. t. m. Je = nožni mišić ispod koljena
mālin, -a, m. = mlin: *šenicu u mālin* -Je
māntlin, -a, m. = kaput; v. *haļa*
māstan, -sna, adj.
māša, -e, f. = misa
māšina, -e, f. = mahovina; usp. *mahuña*
māt, *mātere*, f. = mati
mazōl, -a, m. St = čir
med, prep. = među: *tō je med nāmi divān* -DM
mēhak, -hka, adj. = mek
mēja, -e, f. = međa
mejāš, -a, m. = 1. susjed, 2. kamen međaš; usp. *mejnik*
mejnik, -a, m. St = 1. susjed, 2. kamen međaš; v. *mejaš*
mēļa, -e, f. = brašno
mērlin, -a, m. = mrkva
mīga, -e, f. = vjeđa
mīkat, v. Je = namakati: *mīkali su konōpļe*
mīmo, adv. Tu: *mīmo ōve šūme*
mīsec, -a, m. = mjesec
mlātac, *mlāca*, m. arh. = čovjek koji mlati *cīpima* žito, grah i sl.
mlātit, -im, v. = mlatiti, tući: *kādi se mlātil bāžul* -Je
mličan, -čna, adj. = mliječan: *mlična je krāva, nalīvā* -Gr
mlīnac, -īnca, m. = komad razvaljanog tijesta: *na Martīnovo pēču se mlīnci*
i gūske -Ba
mōļac, *mōļca*, m.
mōtat, -am, v. = namatati: *na rāšak smo mōtali* -Je
mravūnac, -nca, m. St = mrav
mřzak, -ska, adj., DM, Uš, Vo : *mřsko vrīme, mřski dān* -Vo
mūrva, -e, f. = dud

N

nācve, *nācav*, pl. t. f.
nāiž, -a, m. = tavan: *īdem na nāiž* -Je
nalīvāt, -ām, v. Gr = biti pun mlijeka (za kravu): *mlīčna je krāva, nalīvā*
nāvada, -e, f. = navika
nāzad, adv. = natrag
nedīļa, -e, f. = nedjelja
nēva, -e, f. hipok. Bo; v. nevista
nevīsta, -e, f. = nevjesta: *nevīsta je od brāta žēna* -Bo; *jā sam svōjoj zālvi*
nevīsta -Gr
nīčalnice, *nīčalnic*, pl. t. f. Dr = dio tkalačkog stana; v. *ničanice*
ničānice, *ničānic*, pl. t. f. = dio tkalačkog stana: *upeļīvalo se u ničānice* -GŠ;
 usp. *ničalnice*
nōseca, adj. f.: *žēna je nōseca* -Go
nosnica, -e, f.: *i kōñ īma nosnice* -Je
nōša, -e, f. = narodna nošnja
nōžļe, -a, n. Bo = donji dio postelje
nūk, -a, m. = unuk

öbed, -a, m. = objed, ručak
obilinka, -e, f. GŠ = oguljena ljuska krumpira
öbraz, -a, m. = lice
öcat, *öcta*, m.; usp. *sirket*, *ost*
öcvârak, -rka, m.
ödlîtat, -ćem, v. = odlijetati: *třdo je ödlîtalo* -Dr
ögañ, *ögña*, m.
ögârak, -ârka, m.
öglavnik, -a, m. = kožnati ili juteni dio konjske opreme, na glavi
öklasak, -ska, m. = oguljeni klip kukuruza
ökno, -a, n. = 1. prozor, 2. staklo na prozoru
önda, adv.; usp. *öndak*
öndak, adv. Ba; v. *önda*
öpančâr, -a, m.
öpetaak, -tka, m. Je = stražnji gornji dio cipele
öpplasnica, -e, f. = dio pluga, plaz
öplêće, -a, n. = dio narodne nošnje, oplećak
öpřava, -e, f. (i: *kikļa*) = haljina; v. *kikļa*
öprâvřen, -a, adj. = lijepo obučen
öpřsa, -e, f. je = šav ispod ovratnika
örehñäčä, -e, f. = kolač od oraha
örij, *örïja*, m. = orah
ösinka, -e, f. St = osje
öst — *östa*, m. GŠ = ocat; v. *öcat*, usp. *sirket*
öškoruš, -a, m.
ötava, -e, f.
övdeka, adv. Tu, *övdeka*, adv. Je = ovdje; v. *övdi*
övdi, adv. = ovdje, usp. *övdeka*
övud, adv. = ovuda; usp. *övude*
övüde, odv. Tu = ovuda; v. *övud*
öžuľak, -ľka, m. = ožujak, mart

P

päkľac, -a, m. = zamotak, paketić: *päkľac přëjice* -Dr
pañáva, -e, f. Je = ponjava
pantalöne, *pantalön*, pl. t. f. arh. = hlaće; v. *laće*
paradâjz, -a, m. = rajčica
parenïca, -e, f. GŠ = drvena posuda za meso, rasol, šljive i sl.
pârma, -e, f. = sjenik
pastû, -ûa, m. = pastuh
pašânac, -nca, m.
pâuž, -a, m. Go, Tu = pazuho: *pod pâuži*; v. *pa(v)uza*
pà(v)uza, -e, f. = pazuho; usp. *pauž*
pâžul, -a, m, DM = grah; v. *pažuľ*
pâžuľ, -a, m. = grah; usp. *pažuľ*, *bâžuľ*
pëglat, -am, v. = glačati
pëľat, -am, v. = voditi

perušina, -e, f. = lišće s klipa kukuruza;
pěšak, -ska, m. = pijesak
pěšice, adv. = pješice
pěvat, -am, v. = pjevati: *kōkot pěva* -GŠ
pěrije, -a, n. = lišće
pěřim, -a, m.
pětla, -e, f. (o grozdu): *pětla bez jãgodi* -Dr; usp. *petlika*
petlika, -e, f. (i: *pětla*) Bo; v. *petla*
pěna, -e, f. = pjena
pěšce, -eta, n.; pl. *pěšcanci*, m. = pile
pěvnica, -e, f. = podrum
plãc, -a, m. = 1. trg, 2. tržnica
plafõn, -a, m. = strop
plãnka, e. f. = vrsta daske
plãsnica, -e, f. = plast sijena, usp. *plast* 2. -Bo
plãst -a, m. = 1. dio pluga, plaz, 2. plast sijena -Bo; v. *plasnica*,
plãta, -e, f. = ponjava, plahta, čaršav: *čũda plahãt-je*
plãtnice, *plãtnic*, pl. t. f. = dio kotača pod željeznim obručem, u koji ulaze
 žbice
plãvan, -vna, m. = plamen
plěca, *plěc*, pl. t. n.
plõt, -ijem, v. = pljeviti
plũca, *plũc*, pl. t. n. = pluća
pobirãca, -e, f. Hr = vrsta lopate
põcik, -a, m. = prag; usp. *prag*
podrãst, -em, v. Vo = porasti: *věc bu podrãstal*
poĩst, *poĩm*, v. = pojesti
pojãrit, -im, v. Ka = povući (za uši): *pojãriću te za vũha*
põlag, adv. = pored
põleno, -a, n. St = poljeno
politãrka, -e, f. = boca od pola litre
pomãknũt se, -em se, v. St = skliznuti se
pondĩljak, -lka, m. = ponedjeljak
põplat, -ãta, m. = 1. taban, 2. đon; usp. *tumpljak*
põstolac, -lca, m. arh. Je = ženska cipela
povitiãca, -e, f. = vrsta kolača, savijača; usp. *štrudlĩn*
požerãk, -a, m. Bo = jednjak; v. *požirak*
požirãk, -a, m. = jednjak; usp. *požerak*
prãg, a, m. Je (i: *põcik*); v. *pocik*
přãk, -ãka, m. Hr = želudac u peradi
prědi, adv. = prije
prěgib, -a, m. St = članak na nozi; v. *košćica*, usp. *členak*
prěgršãca, -e, f. (i: *šãka*) = pregršt
prěja, -e, f. = pređa
prějica, -e, f. = kupovna pređa
prěksnoć, adv. = preksinoć
prez, prep. GM = bez; v. *bez*, usp. *brez*

přhat, přšem, v. Je = puhati (za konja): kōň přše, ně zna se ispūhmit
přikojūtri, adv. = prekosutra
přikoščēr, adv. = prekjučer
připrt, připřēm, v. Vo = pritoriti: ōdi připri vrātā
přišć, -a, m. = prišt
přocvont, -a, m. Je = sud za pečenje kruha u pećnici
přōjt, přōjdem, v. = otići
přōlice, -a, n. = proljeće
přōpuv, -a, m. = propuh, promaja: āk ne zaprēš vrāta bu přōpuv -DM
prosenica, -e f. Ga = proseni kruh
přsa, přs, pl. t. n.; v. přsi
přsi, indekl, pl. t. f. = prsa; isp. prsa
přšcat, -īm, v. St = kapati: kiša přšći
přtāča, -e, f. Hr = volja u peradi
přvi štěl, m. = prednji dio kola
přvo, adv. = prije
purān, -a, m.
purjāk, -a, m. = pori luk
*pūškica, -e, f. (i: glavina) = s: Jnji dio kotača, na osovini: glavina ili pūš-
 kica -Je*
pūtac, pūca, m. = dugme: pēt pūcov -Je
pūza, -e, f. Hr = dio kola: rūda je na pūzi

R

rāca, -e, f. = patka
rācman, -a, m. = patak
rāfung, -a, m. = dimnjak
rājtić, -a, m. Bo = sito za kukuruz
rāma, -e, f. = okvir
ramnīca, -e, f. = ravnica
rānřik, -a, m. Je = sud za kuhanje
rāsol, -a, m.
*raspīnāč, -a, m. Je, Mo = dio tkalačkog stana : raspīnāč — kādī su raspīnālī
 plātno -Je*
rāstava, -e, f. Uš = skladnja snoplja na polju, snoplje se slaže u križ
*rāšak, -ška, m. = drvena naprava u obliku križa za namatanje prede: na
 rāšak smo mōtali -GŠ*
rāž, -i, f. (i: řžuřa); v. řžuřa
řbat, řpta, m. = hrptenjača; usp. hrbat, hrptena kost
rēcař, -cřa, m. = poprečni drřak drvenog dijela kose; usp. receř
rēceř, -a, m. Je = poprečni drřak kose na kosišču; v. recař
rēkřac, -a, m. = svetaćni řenski kaputić
repāča, -e, f. = repatica, komet
rešētkā, -e, f. = rešetō za grah
rič, -i, f. = riječ; usp. besida
rīnka, -e, f. = 1. kopča, 2. karika
ripīšće, -a m. = polje zasādēno repom

rīplāt, -am, v. Dr = prati na dasci s valovitim limom
rīzanac, -nca, m. = rezanac
rīznīk, -a, m. = donji dio trsa što se obrezuje
rōba, -e, f. = 1. odjeća, 2. rublje; usp. 1. *ańcuk*, 2. *rubļe*
rōgļe, rogāļ, pl. t. f. = željezne vile
rogļīc, -a, = rog na rogļama
rogļīšce, -a, m. = držalo rogalja
rōļ, -a, m. = 1. pećnica, 2. žlijeb - St, 3. deblja okrugla cijev, koja obično
vodi iz peći u dimnjak
rōna, -e, f. = cikla (crvena repa za ljudsku ishranu)
rōža, -e, f. = ruža
rūb, -a, m. = 1. stolnjak: *prōstri rūb* -Je, 2. šav,; usp. *šav*
rubāča, -e, f. = košulja
rubļē, -ā, n. Dr: prāt rubļē na Kūpi; v. roba 2
rūda, -e, f. = rudo
rūksok, -a, m. Se = naprtnjača
rūmo, -a, m. Mo, Hr: striže rūmo -Mo
rūs, -a, m. = veliki crni žohar
rūška, -e, f. = kruška
rušnīk, -a, m. = ručnik
řžuļa, -e, f. = raž; usp. *raž*

S

sāja, -e, f. Je, No = čada; v. *saje*
sāje, sāj, pl. t. f. = čada; usp. *saja*
sān, snā, m. St (i: saņa); v. saņa
sāna, -e, f. = san; usp. *san*
scūcna, adj. f. Ka = bređa (za kuju): *kūja je scūcna*
sīce, -a, n. = cjediljka za mlijeko: *sīce za mlīko* -Bo
sīkak, adv. St = svakako: *sīkak me zdveju; v. svakak(o)*
sīkīra, -e, f. = sjekira
sīm/o/, adv. = ovamo; usp. *simokar*
sīmokar, adv. Hr = ovamo; v. *sim(o)*
sinokdša, -e, f. (sindkoša -Je) = livada
sīrket, -a, m. Ka = ocat; v. *ocat*
sīrotka, -e, f. = iscedak pri pravljenju sira, sirutka; usp. *skuta*
sjājna, adj. f. Go = bređa (za ovcu): *ōvca je sjājna* -Go
sklādna, -e, f. Je = stog sijena
sklōpanka, -e, f. Bo (i: bazlamāča, cīcvarka) = vrsta kolača; v. *bazlamača*
skōtna, adj. f. Go = bređa: *zēčica je skōtna*
skūta, -e, f. Se, Hr = sirutka; v. *sirotka*
slezēna, -e, f. Je; v. slizena
slīme, -ena, n. = noseća greda u stropu
slīp, -a, adj. = slijep
slīpīca, -e, f. Tu, Mo = slijepica, slijepa žena
slīva, -e, f. = šljiva
slizēna, -e, f. = slezena; usp. *slezena*

smācna, adj. f. Go = bređa (o mački): *māčka je smācna*
smāsa, -e, f. = umiješano brašno s vodom
smāsan, -sna, adj. = miješan: *smāсна mēļa* -GŠ
smōgor, -a, m. St = smreka
svōpra, -e, f. = dio kola koji veže prednji sa stražnjim dijelom
svjedōžba, -e, f. Tu = svjedodžba
snā, *snāje*, f. Vo, DM, Tu, Go, Mo, GŠ = snaha; v. *snaja*, usp. *snaha*
snāha, -e, St (i: *snāja*); v. *snaja*, usp. *sna*
snāja, -e, f. = snaha; isp. *sna*, *snaha*
snēt, *snēmem*, v. = skinuti : s *rāška smo snēli* -Je
snīg, -a, m. = snijeg
snīmat, -am, v. = skidati
snōć, adv. = sinoć
spāt, *spīm*, v. = spavati: *spīmō na pōsteļi* -DM
spīrat, -am, v. GŠ = ispirati
sprāsna, adj. f. Go, GM = bređa (o svinji): *prasica je sprāsna* -GM
spūst, -a, m. = dio konjske opreme
srāka, -e, f. = svraka
srīda, -e, f. = srijeda
srīdnak, -a, m. = srednji prst
stāra mājka, f. = baka; usp. *majka*
stāto mlīko, n. = kiselo mlijeko
stēgna, *stēgan*, pl. t. n. = dio pluga
stēlna adj. f. Go = bređa (o kravi): *krāva je brēja ili stēlna*
stēna, -e, f. = zid, stijena
stenica, -e, f. = stjenica, kukac nametnik; v. *stinica*
stepāč, -a, m. Je = drveni štap za pravljenje maslaca: *pūtar se tūče u žbāni*
sa stepāčom
stēpka, -e, f. = iscjedak pri pravljenju maslaca
stinica, -e, f. (i: *stenica*) = stjenica; usp. *stenica*
stōg, -a, m. Uš
stožina, -e, f. Je = stog drva
strēlica, -e, f. = stup u ogradi hodnika pred kućom
strēšnica, -e, f. Je = strijeha, 2. kišnica s krova; v. *strišnica*, *strija*, usp. *strišina*
striha, -e, f. Je = trijem
strija, -e, f. = 1. strijeha, 2. kišnica s krova -Tu: *strija kāpļe*, v. *strišnica*, usp.
strešnica, *strišina*
strišina, -e, f. DM = kiša kapnica: *strišina je kad* (kiša) *kāpļe*; v. *strišnica*, usp.
strija
strišnica, -e, f. = 1. strijeha, 2. kišnica s krova, *strišnica s krōva curi* -Bo; usp.
strešnica, *strišina*
strīšaņ, -šna, m. = sršen
stūpa, -e, f. = naprava za mlaćenje konoplje: *kōnopļu su tūkle na stūpa* -Dr
stūpat, -am, v. = tući konoplju *stupom* : *ūnda smu je* (= ih) *stūpali* -Je
sukālo, -a, n. = naprava za sukanje pređe: *sukālo — nāč su sūkali* -Je
svāk, -a, m.: *svāk je od sestřē muž* -Bo
svākak(o), adv; isp. *sikak*

svaštôr, pron. Je = svašta: *u pivnici imam krumpîr, zêļe i svaštôr*;
svêkar, -kra, m. (i: svêkr, -a)
svekrva, -e, f.
svêtak, -tka, m. = blagdan, praznik: *rêkļac za svêtak* -Bo
svîto, -a, n. = svjetlo

Š

šajba, -e, f. = staklo na prozoru
šajtruga, -e, f. Bo = kolica na jedan kotač; v. *tačka*
šaka, -e, f. = 1. šaka, 2. pregršt: *dvî šake mêļe* -Je; 2. v. *pregršća*
šalata, -e, f. = salata
šav, švâ, m. Bo: *blûza mi se po švû raspârala*; v. *rub 2*
šêr, adv. = jučer
ščâp, -a, m. (i: bătina) = 1. štap, 2. deblji prut; usp. *batina*; u DM, Uš, Vo [*šap*]
šenica, -e, f. = pšenica
šenšnišće, -a, n. = polje posijano pšenicom
šerâžļin, -a, m. St, Ba = žarač; v. *žerač*
šilt, -a, m. m. Je = obod na kapi, pred očima
šîr, -a, m. Dr = mali kožnati ovratnik konja, za vuču; v. *komot, ham*
šîšak, -ška, m. = šija
škâf, -a, m. = drvena posuda za vodu
škânac, -ńca, m. = jastreb
škîleša, -e, m. peyor. Bo = škiljavac
škřba, -e, f. Ga = škrba: *křńavi zûb ili škřba*; v. *krńa*
škřila, -e, f. St = stijena, pećina
škrpêtļin, -a, m. arh. Hr = dulja čarapa (veže se iznad koljena)
škûļa, -e, f. = rupa; usp. *lukņa*
škûr, -a, adj. = taman
škvôrac, -rca, m.
šlôprog, -a, m. arh. Ga = klaonica
šļivâr, -a, m. = šljivik
šmřčak, -čka, m. = iscjedak iz nosa
šņajdar, -a, m. = krojač
špâncirat, (se), -am (se), v. = šetati
špêgal, -gla, m. = ogledalo
špica, -e, f. = 1. šiljak, 2. dio kotača, od *platnica* do *puškice*; usp. *žbica*
špîrovac, -vca, m. = poprečna greda na krovu: *na špîrovci su lêtve* -Je; usp.
tram
špôret, -a, m. = štednjak
štâkor, -a, m.
štâla, -e, f. = staja; usp. *liv*
štîge, štîg, pl. t. f. = stepenice
štacûn, -a, m. arh. = dućan
štihâca, -e, f. = vrsta lopate za okopavanje
štîlo, -a, m. Bo = drveni držak sjekire, motike i sl; v. *tuporica*, usp. *tupurica*,
tuporica
štôk, -a, m. = vratnica: *štôk od vrât* -Bo

štrājŋge, štrājŋgi, pl. t. f. = užeta kojima se konj veže za *vagir*
štrčak, -čka, m. Tu = držak metle
štrik, -a, m. = uže
štriŋa, -e, f. = klupko vune, pređe i sl.
štrüca, -e, f. = hljeb kruha; v. *libac*
štrüdlŋin, -a, m. = vrsta kolača, v. *povütica*
štümfa, -e, f. arh. = čarapa
šüštar, -a, m. = postolar
švögör, -a, m. = šurjak: *od dvē sēstre müži su švögöri* -Bo

T

täčka, -e, f. = kolica na jedan kotač, koja se pred sobom guraju: *kösu i täčku sam zēl* -DM; isp. *šajtruga*
täst, -a, m.
tät, -a, m.
täta, -täteta, m. hipok. = otac, tata
tēh, -a, m. Bo = čaj
tēkut, -a, m. = kukac nametnik na peradi: *nä toj kököši ima tekutöw* -DM
teličica, -e, f. dem. Gr = telica
tēpka, -e, f. Bo = iscjedak pri pravljenju maslaca; v. *stepka*
tētac, tēca, m. Bo = tetak
tica, -e, f. = ptica
tic, -a, m. = jastreb
time, -ena, n. = tjemne; usp. *timenice*
timenice, timenic, pl. t. f. St = tjemne; v. *time*
töčan, -čna, adj.
tombölac, -ölca, m. Hr = vrsta žabe
toporiča, -e, f. No = držak sjekire, motike i sl.; v. *tuporica*, usp. *držalica*,
štulo
törac, -rca, m. = tvor
törak, törka, m. = utorak
torbäk, -a, m. Hr = vrsta crva, služi kao meka za hvatanje riba
töte, adv. Tu, Go, Mo, Bo = tu; v. *tu*
tötekar, adv. Hr, No, Dr = tu; v. *tu*
träŋ, -a, m. Je (i: *špürovac*) = greda; v. *špürovac*
trǣpavica, -e, f. = trepavica
třs, -a, m. Dr, Mo, Se, Gr; v. *trst*
třst, -a, m. = trs; usp. *trš*
třše, -a, n. = vinograd; usp. *trše*
třše, -a, n. DM, Uš, VO = vinograd
třta, -e, f. Dr = šiba: *třta je šiba š čim se povēže třš*
trüdan, -dna, adj. DM = umoran
trüga, -e, f. Je = kola ograđena daskama, obično za prijevoz gnoja
tü, adv.; usp. *tote, totekar*
tukläch, -a, St (i: *brzdel*) = žuna
tumbölac, -ölca, m. = tobolac za brus
tümpłak, -a, m. = đon; v. *poplat 2*

tùna, -e, f. = dunja

tuporića, -e, f. = držak sjekire, motike i sl.; usp. *držalica*, *štilo*, *toporica*, *tupurica*

tupurića, -e, f. Je = drveni držak sjekire, motike i sl.; v. *tuporica*

U

ùdit, *udijem*, v. = udjeti (konac u iglu)

ùgorak, -rka, m. = krastavac

ùn, -a, -o, pron. = on

ùntrk, -a, m. arh. Je = podsuknja: *šili buju ùntrke*; v. *dolnica*

V

vagir, -a, m.

vàje, adv. St = odmah

vàndl, -a, m. Tu = veći limeni sud za pranje, kupanje i sl.

vàнкуš, -a, m. = jastuk

vàpno, -a, n.; isp. *japno*

Vàzam, -zma, m. = Uskrs

velim, *veliš*, v.

vime, -ena, n.

vinta, -e, f. Hr = dio kola, za kočenje

víšala, *víšal*, pl. t. n. = naprava za vješanje zaklane svinje

vítal, -tla, m. = naprava za predenje: *ìdemo snòvat prèju na vítal* -GŠ

vítica, -e, f. = zaručni i vjenčani prsten

vlàk, -a, m.; isp. *cug*

vočàr, -a, m. St = voćnjak, v. *šljivik*, usp. *vrt*

vòčka, -e, f.

vodeňàk, -a, m. St = daždevnjak

vòjka, -e, f. = uzda

vòža, -e, f. (i: *lòjt*) = 1. lagav, 2. velika bačva

vòžica, -e, f. dem. GŠ; v. *voža*

vratìlo, -a, n. Dr = dio tkalačkog stana

vř(h)ña, -e, f. = vrhnje, skorup

vřća, -e, f. = vreća

vřt, -a, m. St = voćnjak; v. *šljivik*, usp. *vočar*

vřtìlac, -a, m. Hr = vrt pred kućom

vřčitelj, -a, m. St = učitelj

vùgal, -gla, m. = ugao: *tàm pod vùglom se divàni* -Mo

vùglen, -a, m. = ugljen

vuhàk, -a, m. St = veći lonac s ušima

vùho, -a, n. St = uho; v. *vuvò*

vùjac, *vùjca*, m. St = ujak

vùra, -e, f. = sat: *ìmam vùru, kùlìko je vùr* -Je

vùsnice, *vùsnic*, pl. t. f. St = usnice

vùš, -i, f. = uš

vùštvac, -vca, m. pejor. = ušljivac: *kàj dèlaš, vùštvac jèdan* -Bo

vùvo, -a, n. = uho; usp. *vuhò*

zâdal, -*dla*, m. Hr = ograda hodnika; v. *zadaļ*
zâdalmica, -*e*, f. Tu = stup u ogradi hodnika pred kućom
zâdaļ, -*dļa*, m. = ograda hodnika pred kućom; usp. *zadal*, *zadel*
zâdel, -*a*, m. Dr = ograda hodnika; v. *zadaļ*
zâdñi štël, m. = stražnji dio kola
zâjac, -*âjca*, m. (i: *zêc*) = zec
zâjt, *zâjdem* v. = ući
zakļênit, -*im*, v. = zaključati: *vrâta se mōraju zakļênit s kļûčom* -Bo
zakļipat, -*pļem*, v. = zaključavati: *svê zakļipļe* -Mo
zâl, *zlä*, adj. = zao
zâlva, -*e*, f. = muževa sestra, zaova
zânoftica, -*e*, f. Je = ozeblina nokata
zâstor, -*a*, m. (i: *fêrtun*) = pregača
zâdela, -*e*, f. = zdjela
zdrêpat, -*am*, v. Ba = zdrobiti
zelišće, -*a*, n. GŠ = polje zasadeno zeljem
zglâvļe, -*a*, m. Bo = gornji dio postelje
zimica, -*e*, f. St = zenica; usp. *gledalce*, *zreće*
zirit se, -*im se*, v. = ceriti se; usp. *cirit se*
zīvka, -*e*, f. St, Je = zipka
zōbnica, -*e*, f. = vrećica iz koje se zobi konj
zrêće, -*a*, n. GŠ = zenica; usp. *gledalce*, *zimica*
zûb, -*a*
zûbi, -*ov*, pl. t. m. = usta: *mêtñi si u zûbe* -Gr
zûpci, *zûpcov*, pl. t. m. = grablje: *grâbimu sa zûpci* -Je
zupčiče, *zupčiče*, -*a*, n. = držak grabalja
zvizda, -*e*, f. = zvijezda
zvôn, -*a*, m. = zvono

Ž

žâga, -*e*, f. = pila
žâgat, *žâžem*, v. = piliti: *idemo dŕva žâgat* -Bo
žâjfa, -*e*, f. arh. Vo = sapun
žâlac, -*lca*
žbâna, -*e*, f. = sud za pravljenje maslaca: *pûtar se tûće u žbâni* -Je
žbica, -*e*; v. špica 2
ždrîbna, adj. f. Go = bređa (o kobilu): *kobîla je ždrîbna*
ždhtat, v. arh. Je = kuhati, moćiti (za pređu, platno i sl.): *s râška smu snêli*
i ždhtali
žêp, -*a*, m. = džep
žerâč, -*a*, m. = žarač; usp. *šeražļin*
žerâvka, -*e*, f. = žeravica
žgânci, *žgânac*, pl. t. m.
žica, -*e*, f. = 1. žica, 2. nit na tkalačkom stanu
žigarica, -*e*, f. = džigerica

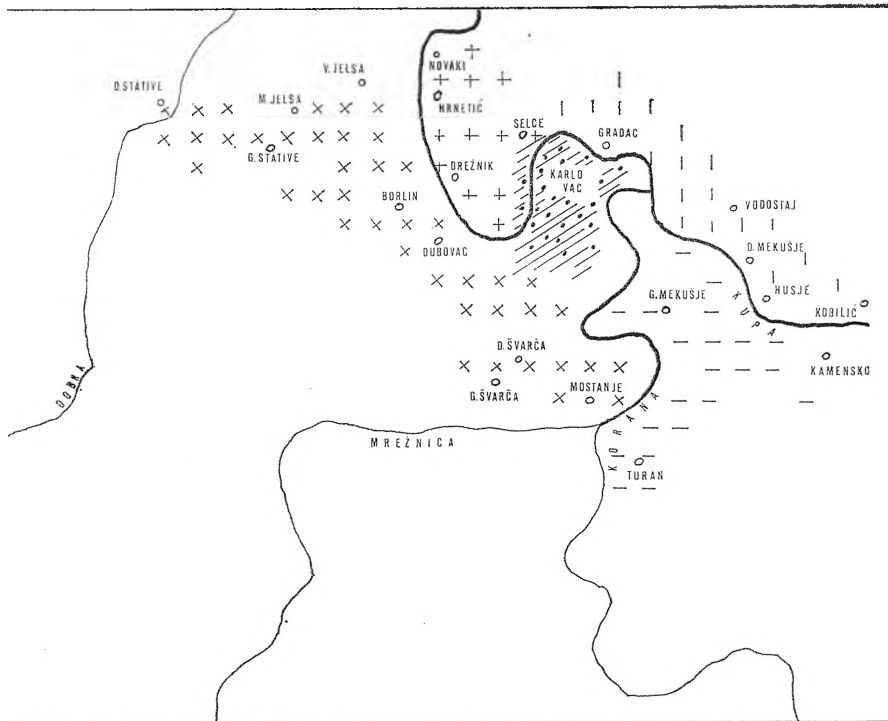
žito, -a, n. = proso
živad, -i, f. Bo, Du, GŠ, Mo = perad; v. *živina*
živina, -e, f. = 1. perad, 2. krupna stoka (Bo); usp. *živad*
žnâc, -a, m. = žetelac
žnêrica, -e, f. Je = vezica za cipelu
žôhar, -a, m.
žřd, -i, f.
žřna, -e, f. St = žrvanj
žÿpa, -e, f. = juha
žutâňak, -ňka, m. = žumanjak, žumanjce

KRATICE

Lingvistički termini kratili su se u ovoj radnji kako je to uobičajeno u našoj dijalektološkoj literaturi, pa smatramo da nije potrebno da se njihove kratice tumače. Donosimo popis istraženih govora i kratica imena sela i naselja:

Ba = Banija	Ka = Kamensko
Bo = Borlin	Karlovac
DM = Donje Mekušje	Ko = Kobilić
Dr = Drežnik	Mo = Mostanje
Du = Dubovac	No = Novaki
Ga = Gaza i Struga	Ra = Rakovac
GM = Gornje Mekušje	Se = Selce
Gr = Gradac	St = Gornje i Donje Stative
GŠ = Gornja i Donja Švarča	Tu = Turan
Hr = Hrnetić	Uš = Ušće (Husje)
Je = Mala i Velika Jelsa	Vo = Vodostaj

KARTA TIPOVA KARLOVAČKE AKCENTUACIJE

LEGENDA

- Zapadna karlovačka regija (bez oksitoneze: *rûka, nõga*)
- Istočna karlovačka regija (s oksitonezom: *rûkà, nõgà*)
 - Sjeverno područje (s obilnije zastupljenom kajkavskom metatonijom i metataksom)
 - Jugozapadno područje (s jačim čuvanjem akcenta \sim u krajnjem zatvorenom i otvorenom slogu)
 - Jugoišćno područje (s jačom frekvencijom štokavoidnih akcentata)
 - Sjeveroistočno područje (s jačom interferencijom starije i novije akcentuacije)
- Gradsko područje (s izrazitijom akcenatskom nivelacijom)
- Gradsko područje (s novoštokavskom akcentuacijom)

